מחשבת ישראל · ראשונים

האמונה והבטחון מיוחס לרמבן

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן] (מיוחס לו)

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

האמונה והבטחון מיוחס לרמבן

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן] (מיוחס לו)

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/האמונה-והבטחון-מיוחס-לרמבן/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 8
פרק ג 9
פרק ד 11
פרק ה 14
פרק ו 18
פרק ז 21
פרק ח 23
פרק ט 24
פרק י 26
פרק יא 29
פרק יב 30
פרק יג 34
פרק יד 35
פרק טו 37
פרק טז 43
פרק יז 45
פרק יח 48
פרק יט 56
פרק כ 65
פרק כא 67
פרק כב 69
פרק כג 72
פרק כד 79
פרק כה 84
פרק כו 85

מענייני ישועות הר"ר משה בר נחמן אבי החכמה זצ"ל.

פרק א

האמונה והבטחון הם שני עניינים שהאחד צריך לחבירו ואין חבירו צריך לו שהאמונה קודמת לבטחון ומתקיימת בלב המאמין אע"פ שאין הבטחון עמה ואינה צריכה לו בקיומה ולפיכך אינה מורה עליו. אבל הבטחון הוא מורה עליה שאי אפשר לו להיות קודם לה ולא להתקיים בלעדיה. וכל הבוטח יקרא מאמין אך כל המאמין לא יקרא בוטח. כי האמונה כמו האילן והבטחון כמו הפרי והפרי לאות על האילן או על עשב שגדל את הפרי ההוא ואין האילן או העשב לאות על הפרי כי יש אילנות שאינם עושים פרי וכן עשבים הרבה. אבל אין פרי בלא אילן או עשב וכמו שהחסידות שהיא מורה על החכמה שאי אפשר להיות אא"כ היה חכם כמ"ש ולא עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא. אבל אין החכמה לאות על החסידות שאפשר שיהיה חכם והוא רשע. וכן הבטחון והאמונה כל הבוטח מאמין לפי שאין אדם בוטח אלא במי שמאמין בו שהיכולת בידו למלאת שאלתו. ואין כל המאמין בוטח כי לפעמים ירא שמא יגרום החטא או שמא קבל כבר על מעשיו הטובים בנסים שעשאם לו הבורא ומאשר מוצא עצמו חוטא ופושע כנגד חסדי הבורא ית' אינו נושא נפשו לבטוח בו שיצילהו מצרתו או שיתן לו רצון לבו ותאותו. ועל כן ישתדל בנוהג שבעולם להנצל מצרתו או להשיג שאלתו ובקשתו. ולולי היראה שמא יגרום החטא היה ההשתדלות להנצל אפי' ע"י נוהג העולם חסרון באמונתו שהרי כתיב לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ואפי' הלל ור' חנינא בן דוסא וחבריהם שהיו עניים ביותר מעוטי ממון לא היו נעזבים לפי שלא קנו נכסים מעולם. שאין לשון עזיבה נופל אלא על מי שהיה סמוך ואח"כ נעזב אבל מי שלא היה סמוך מעולם אין זה נעזב ואין העזיבה חנם בלא חטא ובלא עון על כן לא יתכן שיירא מי שבוטח בעצמו שלא חטא מעולם. אבל הירא מן החטא יתכן שיירא שלא תבא עליו צרה מצד אותו החטא. והיודע בעצמו שהוא צדיק אבל מתכוין למ"ש היה לך לעזרני הרי לבו לשמים ויפה הוא עושה אין זה חסרון באמונה וכן הירא שמא יגרום החטא אחר שהוא מאמין שהיכולת בידו אבל מאשר הוא יודע שאין לפניו משוא פנים ושהקב"ה יכול לקיים הבטחתו מצד אחר ולגבות חובו מצד אחר לפיכך ירא שמא יגרום החטא שלא ינצל מצרתו כמו יעקב אע"ה שהבטיחו ה' ואמר הנה אנכי עמך. והיה ירא מעשו כדכתיב ויירא יעקב מאד וגו' והקדימו במנחה וחצה עבדיו לשתי מחנות והיה ירא שמא יגרום החטא וכן מצינו בדוד שהיה מאמין לראות בטוב ה' והיה ירא שמא יגרום החטא.

כמשז"ל מפני מה נקוד על לולא לפי שהיה ירא שמא יגרום החטא. נמצא כי המאמין יתכן שייירא שמא יגרום החטא אבל הבוטח אינו ירא שמא יגרום החטא כמ"ש דוד משמועה רעה לא ייירא נכון לבו בטוח בה' ובפסוק אחר אומר בה' בטחתי לא אירא. ואין הכתוב הזה ר"ל בה' בטחתי מכחיש דברי רבותי' ע"ה כי זה נאמר על העה"ז ולולי האמנתי נאמר על העוה"ב.

הנה כבר נתבאר כי כל הבוטח מאמין ואין כל המאמין בוטח וזהו לפי מאמר שמא יגרום החטא. אך לפי פשט הפ' אפי' לא היה יעקב מצר שמא יגרום החטא אלא מצד נוהג שבעולם ר"ל מצד החיל הגדול שהיה עם עשו כמ"ש וארבע מאות איש עמו לא היה בטחונו בבורא חסר כלו' אם ייירא שלא יזיקנו עשו שכך אמר הקב"ה והנה אנכי עמך ושמרתיך כלומר הוא ובניו שלא יקרא נשמר מי שבניו מתים בחייו וראיה לזה ממה שאמרו בענין כי ארד אל בני אבל שאולה סימן מסר לו הקב"ה וכו' אבל שאר העם אשר אתו וצאן ובקר הם היו נכסים שקנה ואפשר שיאבד מקצתן ובמקצתו מתקיים כי לא אעזבך. ועל כן אמר והיה המחנה הנשאר לפליטה שפירושו על כרחו יהי' לפליטה כלו' כבר הבטיחני המקום ואמר לי כי לא אעזבך עכ"פ יהי' המחנה הנשאר לפליטה. וזה דומה למה שאמרו במעשה מרגלים אכנו בדבר ואורישנו אמר לפניו משה מה אתה עושה משבועתך אמר ואעשך לגוי גדול אף כאן אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו על כרחו והיה המחנה הנשאר לפליטה נמצא יעקב בוטח במה שאמר לו והנה אנכי עמך אבל מפני המחנה האחת הקדימו במנחה ולא חצה יעקב נשיו ובניו לב' מחנות אלא העם אשר אתו והמקנה אשר לו שנא' ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות וכיון שלא חצה אותם למדנו שלא היה ירא שיכה עשו אותם שאם היה ירא היה חוצה אותם עם שאר העם והמקנה לשני מחנות. ומה שאמר פן יבוא והכני אם על בנים כנגד העם אשר אתו אמרו וזהו שסמך לו ואתה אמרת היטיב איטב עמך ולא היה צ"ל ושמתי את זרעך כעפר הארץ אלא כיון שבא להזכיר הבטחת שמירת הנכסים בעבור המחנה האחת שלא תאבד ובקש רחמים עליהם. הזכיר כמו כן הבנים אע"פ שלא היה צריך להתפלל עליהם שכבר הובטח בשמירת'. וכן יתכן לומר שנתכוין יעקב אבינו בהקדימו אותו במנחה ובחצותו אותם לשתי מחנות כדי להמציא מקום לעזר ולהצלה הבא עליו מן השמים שלא להטריח לפני הבורא ית' כפשט מאמר היה לך לעזרני וכתיב ומכר מאחוזתו ולא כל אחוזתו למדה תורה דרך ארץ שישייר אדם שדה אחת לפניו. וכתיב ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לך בבית.

ולפי שאין מן המוכרח להיות כל המאמין בוטח אבל הוא אפשר וכל הבוטח מאמין בלא ספק לכך הכתוב מזהיר תמיד על הבטחון יותר מעל האמונה.

ושני העניינים האלה שהן הבטחון והאמונה הזכירם יחד בפסוק א' כמ"ש בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה הקדים להזהיר על הבטחון תחלה ואח"כ על המעשה הטוב להודיע שהבטחון הוא שיבטח בו שיעזרהו לעשות מצותיו ואילו אמר עשה טוב ובטח בה' הייתי אומר כי הבטחון הזה (הוא) שהזהיר עליו הוא נאמר על שכר המעשה הטוב ולא על צרכי העוה"ז שהוא צריך אליהם לעזרהו ולסמכו ר"ל הסבות והענינים המתקנים מעשה הטוב. ע"כ אמר בתחלה בטח בה' כלומר שיעזור ויסמוך אותו לעשות חפצו ומצותיו ואח"כ אמר ועשה טוב כלומר רדוף אחר המצות והשתדל לעשות אותן ואל תתרשל לעשות הטוב מפני קוצר יכולתך כי יסמוך אותך ויעזרך זהו פי' בטח בה' ועשה טוב וזאת היא כוונתו בהקדימו צווי הבטחון לצווי המעשה הטוב וזהו הפי' טוב ממה שנא' כי הבטחון הזה נאמר על שכר המעשה הטוב שהרי אין הפרש בין הבוטח בו שיגמלהו טוב בשביל מצוה שעשה ובין הבוטח בו שיתן לו שאלתו בשביל תפלה שהתפלל לפניו בכל לבבו ובכל נפשו. ודבר זה מזכיר עון הוא שכמו שאמרו רז"ל ג' דברי' מזכירין עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה כלומר שמעיין בתפלתו ואומר שהתפלל תפלה שלימה. וראוי הוא שיתנו שאלתו מן השמים וכבר הזכיר אנטיגנ' איש סוכו לתלמידיו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב לקבל פרס כלו' כשתשמשו אותו אל יהי בטחונכ' בו לקבל את השכ' מיד שא"כ אתם גורמין לנפשותיכם להזכיר לכם עונותיכם כמו המעיין בתפלתו אבל הנותן סלע לצדקה בשביל שיחיה בנו או בשביל שיזכה לחיי העה"ב אינו בכלל הזה כי מתחלה כשעשה המצוה הזאת שיש רשות בידו למעט בה או להרבות ועשאה לשם כך אינו דומה לאוכל מצה בערב הפסח ולקונה לולב לעצמו ולשומר שבת וכיוצא באלו שעליהם אמר הכתוב בטח בה' ועשה טוב ועוד שא"א לפרש בשום פנים בטח בה' על שכר של מצוה לא בעה"ז ולא בעה"ב לפי שעדיין לא הזהירו על המעשה ואיך יזהירנו לבטוח בו שיגמלהו טוב ואחר שהזכיר הבטחון שהוא העלול הזכיר האמונה שהיא העלה ואמר שכן ארץ ורעה אמונה.

עוד אמר בטח בה' ועשה טוב כלו' אעפ"י שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע עכ"ז בטח בה' כי הוא בעל רחמים וירחם עליך כמ"ש ורחמיו על כל מעשיו ר"ל צדיקים ורשעים ואמרו בשעה שבן אדם מצטער שכינה מה היא אומרת קלני מראשי קלני מזרועי ע"כ אמר בתחילה בטח בה' כלו' בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה' ואח"כ אמר ועשה טוב כלומר אעפ"י שהוא רחום וחנון אל יבטיחך יצרך שלא תראה רע כי הבי"ת

מאריך רוחי' וגבי דילי'. ואם ימחול לך פעם א' וב' וג' כש"נ הן כל אלה יפעל אל פעמים שלח עם גבר אח"כ יפרע ממך ועל כן כשתראה שהוא מרחם עליך וממלא משאלותיך אזי תהיה צריך לעשות טוב ואח"כ שכן ארץ כלו' אולי יעלה על דעתך באמרי עשה טוב שתניח מלאכתך ועסקיך שאתה עוסק ומתפרנס בהן ותהיה מתיירא שלא תמות ברעב ע"כ אמר שכן ארץ ר"ל עם כל זה שתעשה תשובה ותרדוף אחרי המצות אל תניח חיי גופך טוב שתאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך וזהו דעת ר"י כמו שמצינו בפ' כ"מ ת"ר ואספת דגנך הנהג מנהג דרך ארץ ד"ר י' רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם. ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנאמר ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנ' ועבדת את אויביך. אמר אביי הרבה עשו כר' ישמעאל וכו'. ואח"כ או' ורעה אמונה שמא תאמר בשעה שאתעסק במלאכתי הריני בטל מתורה ועוסק בדבור הרשות עכ"א ורעה אמונה כלו' התחזק והשמר שיהיו כל מעשיך באמונ' ותמצא שלא תהי' בטל מן הטוב אפי' שעה א' ומלת רעה לב' הפי' מל' ואהבת לרעך כמוך והו' ציווי כלו' התחבר עם האמונה העליונה או החכמה העליונה ששמה כשמה והדבק בה למה שהיא כוללת כל תרי"ג מצות כמ"ש בא חבקוק והעמידן על א' שנ' וצדיק באמונתו יחיה. ובמא"א והחכמה תחיה בעליה נמצאת אומר האמונה היא החכמה והחכמה היא האמונה והיא סביבותיו של הב"ה שנאמר מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך. ואומר באמונתך ענני בצדקתך כאלו משביעו כך שמעתי מפי החסיד ר' יצחק בן הרב הגדול ר' אברהם זצ"ל שאמ' משום אביו.

ואמר הנביא בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים להזכיר השם תחלה ואח"כ אמר עדי עד המורה דבר שאין לו סוף לומר לך כי עדי עד שבח הוא לשם כמו כי ה' עליון נורא וכן זה בטחו בה' עדי עד כלומר נצחי וקיים עד אין סוף כאלו אמר בה' אמונה אומן. ואח"כ אמר כי ביה ה' צור עולמים כלומר מיוחד צור עולמים בכל מדה ומדה שיש לו הן במדת הדין הנרמזת בהרבה מקומות בשם יה כמ"ש יסר יסרני יה. כי יד על כס יה. אם עונות תשמר יה. וז"ש בב"ר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו הקב"ה אינו אומר אלא יה כמי שעומד לפני הדין והדיין דן אותו. וכן במדת רחמים שהוא השם הנכבד בן ד' אותיות מיוחד הוא בכולם וכולם מיוחדים בו. זהו כי ביה ה' צור עולמים:

פרק ב

השמות האלה שהם יה ה' פעמים בלשון זכר ופעמים שהן באין בלשון נקבה כי היום ה' נראה עליכם הי"ל נראה בסג"ול כדין נפעל עומד שהוא ל"ז ואמר נראה בקמץ כמשפט ל"נ בנפעל עומד רמז שפגעה בנדב ואביהו איש מחתתו וכתיב ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם. והמדקד' אומרי' כי הוא עבר במקום עתיד אין אנו צריכים לפירושם וכן ה' תשפות שלו' לנו רמז למד"ה כמו שמוכיח על זה סוף הפ' שאמר כי גם כל מעשינו פעלת לנו ואין ספק כי זה נאמר על מד"ה ועכ"א תשפות שלו' ולא אמר ישפות וכן מפורש יותר מכל אלה בפ' שלח לך על מ"ש יכולת ה' יכול ה' מבעי ליה אעפ"י שאין חכמי הקבלה מפרשים אותו כך וכן מ"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה יכול אני לומר שהוא ל"נ נסתרת וכן מ"ש אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד ותהיה מלת תשמור נאמר' על דרך ל' נסתרת ותהיה מלת מי נאמר' ע"ד שאלה כמו מי הגיד לך כי ערום אתה כלו' מי יכול לעמוד לפני מה"ד. פי' אחר אם עונות תשמור יה בין שהוא ל"נ נסתרת בין ל"ז לנכח ה' מי יעמוד ותהיה מלת מי נאמרה על דרך תמיה כאו' ז"ל ומי סברת ומי אמר ר"י הכי. הנה התבאר כי כל הלשונות פעמים ל"נ ופעמים בל"ז. ודומה לזה כמ"ש בב"ר בענין וישכן מקדם לג"ע את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת שהם מתהפכים פעמים אנשים פעמי' רוחות פע' מלאכים. ולא השמות האלו הם בלבד נאמר פעמי' בל"ז ופע' בל"נ ואין כל שם ומדה שלו שלא יהו נזכרים פע' כך ופעמי' כך חוץ מן המלות המורים זכר כגון רחום וחנון פקד עון שלא יתכן לומר ה' רחום וחנון וכיוצ' בהן יהיו נא בל"נ. אבל השמות פע' שהן באין בל"ז ופע' בל"נ. ואין בזה ספק כי הוא אמת ולכך נהגו רז"ל לכנות שכינה בל"נ בכמה מקומות כגון ראוי שתשרה עליו שכינה עלתה שכינה אמרה שכינה לפני הקב"ה במדרש משלי כן אנכי אנחמכם. והטעם לזה הענין אעפ"י שהשמות יש ביניהן הפרש ממד"ה למדת רחמים כל מה שיש בזה יש בזה ומפני זה מתהפכת מד"ה למ"ר ומ"ר למד"ה. כמו שמצינו בדברי רז"ל שאלו לא היו המדות כולן כוללת זו את זו א"א שתתהפכנה זו לזו עד שיבטל אותם תחלה ואח"כ יברא אותם בריאה חדשה. ודעת אונקלוס מפורש כי שכינה פי' לשמו של הקב"ה שתרגם לשכן שמו שם לאשראה שכינתיה תמן והוא שנ' עליו ומהללים את שם תפארתך. ואומ' ותרועת מלך בו ומתרג' ושכינת מלכיהון ביניהון והוא מלשון אחותי רעיתי וכן פרש"י ז"ל וכל זה בעבור כי השמות האלה פע' באים בל"ז ופע' באים בל"נ והקב"ה מיוחד בכולן וכולן מיוחדים בו:

פרק ג

כשם שהוא מיוחד בכל אלו כך הוא מיוחד בכל שם ומדה שיש לו כמש"ה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והכ' הוא מגיד יחודו בכל המדות בכלל הכל בג' תיבות שהן ה' אלהינו ה' אחד האותיות מים מרוח אש ממים ופנימיות אספקלרי' המאיר' ואספקלרי' שאינה מאירה ארמוז אותה בכלל דברי ואם תחפש בהן היטב תמצאנה ואמרי פנימיו' לפי שמצאתי ב' מקראות כ' א' או' נהורא עמיה שרא וכ' א' אומר ישת חושך סתרו ומשני לא קשי' הא בבתי גואי והא בבתי בראי פי' כי בבתי גואי נהורא והוא האור הנבר' ביום א' עמיה שרא והיא אספקלריא המאירה. ובבתי בראי והוא האור החמישי מה' אורים הכתובים בפ' בראשית חשך סתרו והוא הנקרא אספקלריא שאינה מאירה ופי' מאירה כלומר נותנת אור למסתכל בה. ולכן קרן עור פני משה שנתנבא מתוך אספקלריא המאירה והיא הנקרא' יום שנא' ויקרא אלהים לאור יום. ולכן לא היה מדבר עמו אלא ביום ואספקלרי' שאינ' מאירה נק' לילה ועל כן כתיב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו.

והכתוב הזה ר"ל שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד הוא מגיד ייחודו ממעלה למטה וממטה למעלה. אם נפרש אותו ממעלה למטה נא' כי השם הא' אינו מדה רק עצם ובמלת אלהינו רמז ב' מדות והשם הב' כמו כן מדה ואם נפרש אותו ממטה למעלה נא' כי השם הא' מדה. וכן אלהינו רמז ב' מדות כמו הפי' הא' אבל לא כאותו הסדר כי זה העולה וזה יורד והשם הב' עצם ונמצא כי בפי' הא' בג' תיבות אלו התחיל למעלה וסיים למטה ולפי' הב' התחיל למטה וסיים למעלה והזכיר ד' עניינים. הבורא ית' וג' מדות שהן חסד ודין ורחמים וכל מדות בכללם. והנני מסדר ב' הסדרים ואתה בחר לך הדרך שתרצה אך יש לך לדעת כי תקנו רז"ל בק"ש בשכמל"ו תקנו לאומרו לפי שאמרו יעקב ותקנו לאומרו בלחש לפי שלא אמרו מרע"ה משלו משל למה"ד לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה גנאי אם לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה מביאין לה בחשאי. ודבריהם דברי אלהים חיים ועליהם אמר הכתוב להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. והבנת המשל הוא למבין מפני מה המשילו ענין זה לענין זה. והבנת המליצה היא להבין עם מספר ענייני המשל מספר עניני הנמשל ולהעמיד זה כנגד זה וקח בידך זה העיקר וממנו תבין ב' הדרכים אם תשיב אל לבך מה ראה יעקב שאמרו ומה ראה משה שלא אמרו והטעם הוא לפי דעתי שהוצרך יעקב לאומרו לפי שנסתלקה השכינ' ממנו כשרצה לגלות הקץ לבניו נסתלקה השכינה ממנו ואמר ח"ו יש פסול במטתי כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו. פתחו כולם ואמרו שמע ישראל וגו' כשם שאין

בלבך אלא א' כך אין בלבנו אלא א' פתח יעקב ואמר בשכמל"ו המשיך ברכ' מלמעל' למטה על הסדר שהזכירו בניו תחלה הוא הסדר שכתבתי למעלה וע"כ שעשה שתשרה עליו שכינה. ע"כ יש לנו לומר שהיה מלמעלה למטה אבל כשבא משה לאמרו לא הוצרך משה לומר בשכמל"ו לפי שכבר היתה שכינה עליו ומפי הגבורה היה כותב אבל היה צריך לרומם ולהעלות בקדש לכך י"ל כי התחיל למטה וסיים למעלה ופי' שמע לב' הדרכים אסיפת הדברים וענינם מלשון וישמע שאול ולא יהיה רחוק בעיניך זה כי קרוב הוא מאד וי"מ מזה שמעה ה' צדק ופי' ישראל דין ושררה כמ"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל אם למעלה אם למטה כך פי' בלא ספק.

ובאגדה חיה א' עומדת באמצע ושמה ישראל פי' היכל הקדש מכוון באמצע והדת והאש והימין כמ"ש מימינו אש דת למו והקב"ה על כלם ומושל בכלם. ואנו מייחדים אותו בא' אם התחיל למעלה כבר המשיך וראוי לכלול הכל ולסיים בברכה ואם התחיל מלמטה כיון שמגיע לאחד יורד ברכה ומלכות. ומלת אחד הא' רמז למה שאין המחשבה משגת. החי"ת רמז לחכמה. נמצא הדל"ת ידוע ולכך יש לנו לחטוף באל"ף שלא להאריך בו המחשבה כמ"ש שלמה ברו"הק אל תתחכם יותר וגו' ובלבד שלא יחטוף בחי"ת יש לנו רשות להתבונן בו ולפי שהוא צריך ליחד בדל"ת מאריך בו ומיחדו בשש קצוות ראה עתה מה טוב ומה נעים אחרי כן בשכמל"ו לפי שצריך להשרות עליו והוא מזומן ומעותד לכך כמו שהיה יעקב אבינו בשעה שאמרו.

ענין אחר החי"ת בחכמה עד יסוד והדל"ת הסוף והמשך שוללי. כך שמעתי זה הלשון בשם החסיד רבי יצחק בן הרב הגדול ר' אברהם זצ"ל.

ולא הוצרך לכתוב בתורה פסוק זה ר"ל שמע ישראל וגו' לולי טענת אחר וחבריו האומרים שתי רשויות יש ומקצצים בנטיעה לעשות מן הענף אילן בפני עצמו ומן השורש אילן בפני עצמו והקציצה לפי דעתי בי' דברים כ"א מן הי' בין העשירית לתשיעית ובין התשיעית לשמינית וכן כולם עד א' מאין סוף ועל זה אמר בספר יצירה י' ספירות בלי מהי' ולא ט' י' ולא י"א וכו' והחסיד ר' יצחק פי' י' ולא ט' בענין אחר וכל פירוש שירחיק שאינם אלא ט' או כי הם י"א הוא טוב וכ"ש ח' וו' וה' או פחות או י"ב וי"ג או יותר ואע"פ שהקציצה באחד מי' דברים. דכמקצצין בעדן לעקור ממנו בגן הנטוע כמ"ש ויטע ה' אלהים גן בעדן. אבל ירבעם בן נבט חטא לפי דעתי שקצץ לחמש בן חמש וע"כ נקרא חבירו הגוזל אביו ואמו וגו' וע"כ עשה צורת עגל זהב ואמרז"ל במ' תענית אמר ר' האי דריא דמיא לעגלא וקאי בין לתהומא תתאה פי' מלאך הממונה על הגשמים כך שמו. ולפי דעתי לא עשה עגלים לכונת ענין אלא לצור' המקומות ואלו היה צרי' עוד

להניח במק"א הי' עושה ג' או ד' אך הכוונה היתה לכלול ב' הכחות כדי להפסיק כח הימין מן האמצעי כי הכח נמשך אל החומר שהצורה נדבקת בו:

פרק ד

על דרך היחוד אמר הכתוב כי ביה ה' צור עולמים כמו שפרשתי ועל הרכיבה בערבות כתי' סולו לרוכב בערבות ביה שמו ובהגדה אין הקב"ה רוכב בערבות לא בקדוש שמו ולא בברוך שמו ולא בה' צבאות שמו אלא בב' אותיות הללו מפני שבב' אותיות הללו ברא הקב"ה את עולמו וכו' וב' אותיות הללו שהם ב' של ביה ה' צור עולמים וב' של ביה שמו אין שמושה של זה כשמושה של זה כי אות בי"ת פעמים תורה על עצם הדבר הנרמז והמכוון בתיבה שהיא נאה לשמשה כגון אשר בחרת באברם ופעמים תורה של דבר שהוא תוך הדבר המכוון בתיבה כגון ויוסף היה במצרים ופעם מורה על אות וסימן בהיותו בין שני עניינים כגון ביד חזקה ובזרוע נטויה ובאותות ובמופתים. ופעם תורה על חבור ב' דברים במקום עם כמו הרק אך במשה דבר ה'. ופעם במקום בעבור כמו באהבתו ובחמלתו. וזאת של ביה שמו לפי מ"ש בהגדה משמשת כבי"ת של רוכב שמים בעזרך שלא כדרך הפשט שאני עתיד לכתוב בו ר"ל בפ' של רוכב שמים. אך מה שיש לפ' סולו לרוכב בערבות הוא שנאמר ע"ד פשט סולו ביה שמו לרוכב בערבות ועלזו לפניו והושם ביה שמו ועלזו לפניו כדי לשמש לשניהם כלומר סולו אליו ביה שמו ועלזו לפניו כמו כן ביה שמו. וזאת של ביה ה' צור עולמים משמשת על ב' עולמות העוה"ז והע"הב. העה"ז נברא בה"א והעה"ב נברא ביו"ד נמצאו ב' ביתין אלו משמשות בענין א' וכאמרם שבב' אלו ברא ב' עולמים אין אנו יודעים איזה מהן קודם אבל שאנו רואים היו"ד משמשת קודמת לה"א בשמו הגדול וה' אחרונה בסוף השם אנו יודעים שהעה"ב נברא תחלה ואח"כ נברא העו"הז. ובספר הבהיר ישב ר' ברכיה ודרש האי מאן דקאמרי כולי יומא עה"ב ולא ידעינן מאי קאמרינן עה"ב ומתרגמי' עלמא דאתי ומאי עלמא דאתי מלמד שקודם שנברא העולם עלה במחשבה לברוא אור להאיר ונברא אור שאין כל בריה יכולה לשלוט בו עינא ראה הקב"ה שאין יכולין לסובלו לקח שביעית ושם להם במקומו והשאר גנזו לע"ל אמר אם יזכו בזה השביעית וישמרוהו יזכו שאתן להם זה עולם האחרון היינו העה"ב שכבר בא מקודם ו' ימי בראשית הה"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכשאמר העה"ב נברא ביו"ד ר"ל יו"ד וה"א. וכשאמר העה"ז נברא בה"א ר"ל בה"א ויו"ד נמצא שם שלם בב' עולמות ויהיה רמז למדת רחמים ששתפה הקב"ה עם מה"ד לבריאת העולם שנ' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ולא הזכיר בכל ששת

ימי בראשית אלא מה"ד בלבד. ולא יבין טעם הדבר ר"ל מפני מה לא נזכרה מדת רחמים במעשי בראשית מאחר ששתפה במה"ד אלא היודע עיקר שמיטין ויובלות ומצאתי רמז לזה וסמך בפסוק ישמחו השמים ותגל הארץ. שיש בהם שם בן ד' אותיות בר"ת ויחס י"ה לשמים וו"ה לארץ. והם כנגד ב' עולמות. אח"כ מצאתי אמר ראב"ע בסליחות יום הכפורים עולם עליון בי"ה עולם תחתון בו"ה.

ואע"פ שכתבתי כל זה לא תדחק לומר כי הכוונה היתה על היו"ד ועל ה"א לבדה שהיא הסמוכה ליו"ד בשמו יתברך כי ב' הדעות עיקר ולא יבין הצד השוה שביניהם ההפרש לבדה שיש ביניהם אלא היודע סוד העיבור על עיקרו וא"ת למה הקדים אות ה"א לאות יו"ד באותיות, אבג"ד היה לו להקדים יו"ד ואח"כ ה"א. כי בהצטייר האות נמצאו כל פעולותיו עומדות בטח. וא"כ העה"ז קודם אומר אני כי התחילה בה"א כשנמשכו האותיות נמשכו בתחלת הגשת הווייתן. וכשנחקקו על הסדר שהן מסודרות בידינו אבג"ד. ובספר יצירה שתים רוח מרוח חקק וחצב בה כ"ב אותיות יסוד ג' אמות וז' כפולות וי"ב פשוטות ורוח אחת מהן ופי' החסיד ר' יצחק בר' אברהם זצק"ל תחלת ההוויות א' אבל קודם המשך האותיות יו"ד קודמת לה"א קדמה בשמו הגדול וקדם העה"ב להבראות מעה"ז כמו שכתבתי ודומה לענין הזה שמעתי בענין מש"ה ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל ואז"ל שהוא נאמר על מ"ש הראובני השמעוני וכן כולם לשם שחתם הב"ה שמו להעיד עליהם וכן היה לו לדוד להקדים ה"א ליו"ד אלא טעם הדבר שאם תחוק ב' אותיות מפותחות בחותם אחד ותחתום בהם בדבר אחד הראשונה תקרא אחרונה והאחרונה תקרא ראשונה ועל כן הקדים דוד היו"ד לה"א כך שמעתי מפי החכם ר' יוסף בר שמואל ז"ל ופי' כמו שתרצה על החתום או על החותם. וכן בראן כשהיו האותיות עומדות ברוח הקודש היו מסודרות על סדר תשר"ק. וכשנחקקו ברוח נחקקו בסדר אבג"ד. ודומה לענין זה מ"ש בב"ר בענין שמים וארץ לבריאה שמים קדמו לשכלול הארץ קדמה וכן ענין הולד כשהוא במעי אמו ראשו למעלה ורגליו למטה ובשעת לידה מתהפך ראשו למטה ורגליו למעלה. וע"כ הוא מוציא ראשו תחלה. וידעתי כי אחר זה יקשה לך למה שונה הסדר והקדים ה"א לוי"ו באותיות שמו ית' ונאמר לך מאחר שהו"ו ממוצעת בב' ההי"ן נמצאת הראשונה על סדר אבג"ד והשנייה על סדר תשר"ק נמצאו ב' הסדרים רמוזים.

ולפי הענין הזה נוכל לומר על דרך פשט שלכך נק' שמו של הקב"ה שלום שהשלים ב' הסדרים אך עד"ה נ"ל שנק' שלום על שם שעושה שלום בין מה"ד למדת רחמים שאינם האש והמים ולא ב' המלאכים שעליהם אמר הכתוב המשל ופחד עמו עושה

שלום במרומיו ואז"ל המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל שהא' מים והא' אש והקב"ה עושה שלום במרומיו מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה משום חלישות דעתה של לבנה ודע כי דברי רז"ל דברי אלהים חיים ואין לסתור אותו אבל מצוה על כל חכם לחדש בתורה כפי יכלתו ועד"ה מן הנ"ל כי הם כוונו לרמוז אל המעיינות המתפשטות והנמשכות אל כתבי המדות המובנות מן הרמז אשר רמזתי וקראו אותם בשם המלאכים הדומים להם. ור' יוחנן כיון אל המתפשטים הגופים ותלה בחלישות דעתה של לבנה ובמחשבת עובדי החמה ואני כוונתי אל התחבר המדות והתיחדם שהוא יחיד העולם והמשכיל יבין את כולם שהם יוצאים לענין א'. והקשה להבין את דברי ר' יוחנן אך הם מתבארים מתוך מ"ש באו ב' ואמרו ראינוהו בזמנו ובלילי עיבורו לא נראה וקבלו ר"ג. א"ר דוסא בן הורכנוס עדי שקר הם האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שניה א"ל ר' יהושע אני רואה את דבריו וזה כח שלום בית שנא' וידעת כי שלום אהלך וגו' ואומר השם גבולך שלום ומלת גבולך אומר אני כי הוא מל' מגבל ומלשון גבל לתורי. וכוונת משמעות הפ' המשיכות ואצילות מתאצל מן השלום על הצדק וסמוך לו שנא' צדק ושלום נשקו כמשמע פשט מלת גבולך. וכל שלמה האמור בשה"ש קדש חוץ מא' כלו' מלך שהשלום שלו זהו השם גבולך שלום ואח"כ חלב חטים ישביעך שפעת מים אדומים ולבנים וקליפות חטה וחלב שלה ובכלל שלום בית שלום בין אדם לחבירו כי הוא כולל את הכל וע"כ אין לתמוה אם היה השם ית' נמחה אל המים כדי לשום שלום בין איש לאשתו וידעתי שאם תבין זה תבין מה טעם נתן השלום לפנחס שנא' הנני נותן לו את בריתי שלום ודע מ"ש פנחס זה אליהו ואליהו בגי' נ"ב כמנין שם בן ד' ב' פעמים ואם תבקש היטב באותו פ' שטים מן וירא פינחס עד סוף הסדר תדע מה פירשו רז"ל ותמצא כי מדה כנגד מדה נתנו לו ברית שלום ואת"ל שהחיים בכלל שלום לכן תמצא בריתי היתה אתו החיים והשלום גם זה נכון וענין א' הוא ואומר קולי שמעה כחסדך ה' כמשפטיך חייני. ומלת קולי ידועה ומשפטיך יסוד עולם הרי בארתי לך הכל עד שלא נשאר בו שום ספק.

ונחזור לענין שהיינו בו. ונכפלו הה"א בשמו הגדול רמז להם מן הכ' שאומר אשרי איש שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזת פתחי וראה והבן בצורת הה"א כי היא סתומה מכל צד ופתוחה מלמטה רמז שכל המתים ירדו לשאול ועוקצו זה מלמעלה רמז שהם עתידים לעלות. והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה כך פירשו רז"ל באגדה. ואמר עוד בב"ר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה אתיבון ישובו רשעים לשאולה התם לדיוטי התחתונה שבשאול. זה דעת רז"ל בענין צורת הה"א מבואר

ומפורש כי ה"א צורת פתח שכל צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן זו היא צורת פתח והחלון הזה וי"ו שמן הצד רמז למזוזה וע"כ אמר הכ' לשמור מזוזת פתחי כלו' ב' פתחים. ואני אומר הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן וגו' זה הוי"ו שביניהם שהוא עומד אחר כותליו של ה"א שנייה ודע כי אין בעולם נמצא מוגבל לבעל תכלית ושיעור שלא יהיו שש קצוות שהם מעלה ומטה מזרח מערב צפון ודרום. והם כנגד וי"ו שהוא שש במספר ואחד בצורה וכנגדה שש קצוות שיש באדם שהוא עולם קטן. ר"ל ששה ענפים שהם הראש וב' הידים וב' הרגלים ואבר המילה הנמשך מן המוח דרך חוט השדרה. ואל יקשה בעיניך מה שאמרתי כי חלון הזה שיש בה"א רמז הוא למזוזה והוא שמאל הקורא ומזוזה ראויה להיות מימין כי אין בזה קושיא עלינו שתבין מה שכתבתי בענין שבטי יה:

פרק ה

בכאן תבין מה שנמצא בדברי רז"ל אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור ב' פתחים ואח"כ יתפלל שני פתחים ס"ד אלא אימא שיעור ב' פתחים ולשון יכנס נהגו בו לאומרו בענין החכמה כמ"ש ד' נכנסו לפרדס ומה שאומר יכנס אם הוא הכנסה ממש מה יעשה מי שהוא בדרך שאין לו מקו' שיכנס שם וא"ת שכוונתו היתה לו' יכנ' אדם תוך ד"א מרא דשמעת' איך לא פי' כמה שיעור ב' פתחים אם עובי לכותל או חוץ לכותל כמלוא הכותל או אם נלך אחר המנהג ר"ל מקום שנהגו לבנות גויל היה שיעור ב' פתחים י"ב טפחים שהרי אמרו זה נותן ג"ט וזה נותן ג' טפחים ומקום שנהגו לבנות גזית יהי' שיעור ב' פתחים י' טפחים שהרי אמרו זה נותן טפחים ומחצה כו' כל זה היה לו לבאר אלא וודאי אחר שלא פי' העניינים הצריכי' לשיעור ב' פתחים יש לנו לומר שהיה דעתו של רב חסדא להודיע ברמז זה ענין התפלה ואיך התפלה נמשכת ואומרו לעולם יכנס אדם להמשיך ולהאציל הברכה והרצון בדבר הנמשך והנאצל והמתפשט ממעין למעין וכנר הדולק מנר. כך יכנס אדם לפנים מב' פתחים הנז' בפ' שלמעלה מזה ואחר כך יתפלל במחשבה ואצילות מן היו"ד הרומזת מדת ענוה כמו שנראה מצורתה שהיא קטנה וכפופה להורו' מוצאה כמו בבי"ת בעוקצה ר"ל בכפיפתה מורה דבר שהכל כפופין לו ועל יו"ד וי"ו נק' הקב"ה מרום וקדוש אשכון וגו' כלו' המשיך כח הירא' אל החכמה הנרמזת באמרו את ה' אלהיך תירא כי היראה קודמת לחכמה שנאמר ראשית חכמה יראת ה' מרום דין וקדוש רחמים ואת משך דכא ושפל רוח מלשון ואתא מרבבות קודש כלו' בכל אני נמצא ואח"כ אמר ואותו תעבוד ואחר שהזכיר היראה והעבודה אמר ובו תדבק ואח"כ אמר

ובשמו תשבע נמצאו כולם עשרה וסמיך לי' הוא תהלתך והוא אלהיך וזה ענין עמוק ונעלם לדעת מפני מה נסמכו אבל למדנו שהתחיל ביראה ורמז אל החכמה כמ"ש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ואח"כ ואותו תעבוד ובירושלמי אותו ואת תורתו פי' רמז לתורה שנבראת אלפים שנה קודם שנברא העולם על הדעת שאני עתיד לכתוב באשר אחר כך אמר ובו תדבק אבל עד כאן א"א להדבק בו ואח"כ אמר תשבע לשון שבועה היא היו"ד הכפופה ובה נרמז הענוה והקדושה.

ועל התעלות הבורא יתברך במדה הזאת אמר שהקב"ה מתפלל דא"ר יוחנן מנין שהקב"ה מתפלל שנא' ושמחתים בבית תפלתי תפלתם לא נאמר אלא תפלתי והפסוק הזה נאמר על בני נכר הנלוים אל ה' כמו שאומר פ' שלמעלה ממנו ובני הנכר הנלוים ובאומרו אל הר קדשי זהו הנק' כ"י ואחר כך ושמחתים בבית תפלתי. ואומר אני כי מלת בית רומז היא לאות ב' ואינו לשון בית כמות שהיא נק' וממנה אנו מבינים מ"ש בב"ר האל"ף אומר לה לבי"ת מי בראך ומראה להם בעוקצה זה שלמעלה זהו שלמעלה בראני ומה שמו והיא מראה להם בעוקצו שלאחרי' כלפי אל"ף אחד שמו על כן ראוי לו שהבית רמז להמחשב' הנרמזת באות יו"ד ואל יקשה לך מה שתמצא בספר הבהיר למה בי"ת סתומ' מכל צד ופתוחה מלפניה ללמדך שהיא בית לעולם והיינו דהקב"ה מקומו של עולם ואין עולם מקומו ואל תקרי בי"ת אלא בית הה"ד בחכמה יבנה בית ע"כ ודע שזהו מש"כ בענין א' ראיה לדבר מה שכתב שם ישב ר' אמורא ודרש למה א' בראש שהיא היתה קודם לכל ואפילו לתורה ולמה בי"ת קרובה לה שהיא היתה קודם תחלה. ולמה יש לה זנב להראות מאיזה מקום היתה. וי"א שמשם מתקיים העולם ע"כ ואחר שהזכירה אמר עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי. ומה טעם להיות כל זה כי ביתי הנז' הוא בית תפלה יקרא לכל העמים לשון הזמנה ושפכתי את רוחי על כל בשר ואומר כי אז אהפוך אל העמים שפה אחת ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחת.

ענין אחר הר קדשי זו כ"י כמו שכתבתי בבית תפלתי פנימית הקו האמצעי שבה המכוון כנגד בה"מ, ופי' והביאותים כמו והכנסתים כי אצק מים מן הימין על הצמא שהם הנשמות שנא' בהן צמאה נפשי לאלהים לאל חי וגו' ונוזלים מן השמאל על יבשה ויקבל כל אחד וא' מכחו והבן מי הוא הנקרא צמא ומי היא הנק' יבשה. ואחר שתבין זה תבין למה תקנו לומר בתחלת י"ח ה' שפתי תוי"ת. ושפתי לפי דעתי לשון גבול כמו שפת הנהר והם הנקראים אשישות של סמכוני באשישות שהוא לפי דעתי יסודו' ר"ל הכחות העליונים שכנגדם היסודות וקרוב לזה מ"ש במדרש שה"ש סמכוני באשישות בשני אשות באש של מעלה ובאש של מטה ד"א סמכוני באשישות בב' אשות תורה שבכתב

ותורה שבע"פ ד"א סמכוני באשישות באשים הרבה באשם של אברהם יצחק ויעקב ושל משה ושל חנה ושל אליהו ושל חנניה מישאל ועזריה ותן דעתך להבין כי לא היה בכל אלו המאמרות מי שהוציא אשישות ממשמע אש. ועתה הבן פירושם אש של מעלה ושל מטה שניהם דין גמור תושב"כ ותורה שבע"פ אחת שהכל כלולות זו בזה ואין לתמוה מן תורה בכתב ותורה בע"פ ענינה ידוע וכוונת זה המאמר כמו כן לב' אשים. ותפס דרך הסדר שהוא מסודר מחתן לכלה ומכלה לחתן באשים הרבה כוללים כל הג' הנזכר בב' המאמרים ואוסיף עוד ד' שהן אליהו וחנני' מישאל ועזריה נמצאו ז' אשים. ולשון יגיד כלו' ימשך כמו נהר דינור נגיד ונפק מן קדמוהי ואומר שאו ידיכם קודש וברכו את ה'. וצריך לסמוך גאולה לתפלה לא מפני שהגאולה מקבלת מן התפלה שהתפלה באין סוף והגאולה סוף כל הדברים כמו שאני עתיד לכתוב אלא על נעוץ סופן בתחלתן ותקנו לומר אחר תפלה יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי והלמ"ד משמשת לענינים רבים ואתה בחר לך הטוב. וטעם הדבר לפי דעתי מה שתיקנו יהיו לרצון כדי לייחד הכל באין סוף ולהמשיך דרך יציאה כדי שלא יהא דומה לקציצה בנטיעה ודע כי הרצון סבת כל דבר והוא נסתר ונעלם מובן מתוך דבר אחר ומתפשטת ממנו הויה שיש לה השגה והיא החכמה המבררת והמצרפת הרצון ומתוכה הוא ניכר לא מצד עצמו ואחר שאמר לרצון אמר לפניך. וכל דבר ודבר נקרא פנים ופעמים נאמר על הכוונה ופעמים נאמר על הדבר שהוא הכוונה וע"כ נאמר נקרא פנים שהם פונים לאחרי' ואחרים פונים להם וז"ש הפנים לפנים. ואח"כ אמר ה' צורי וגואלי תדע כי תכלית כל הדברים היא הגאולה. ואף יעקב כשבירך את אפרים ואת מנשה סיים בגאולה שנאמר המלאך הגואל אותי מאחר שסיים תפילתו והשלים. (ומ"ש ופי יגיד תהלתך). מפסיע ג' פסיעות לאחריו לפי שנכנס שיעור שני פתחים יוצא מהם בשתי פסיעות ונמצא בפסיעה הג' חוזר למקומו. ואע"פ שהפסיע ג' פסיעות לאחריו לעולם שכינה למעלה מראשו שנאמר מלא הארץ כבודו ואח"כ נותן שלום כתלמיד הנפטר מרבו ונותן תחלה שלום לשמאל שהוא ימינו של הקב"ה ואח"כ לימין שהוא שמאלו.

ויש לי ב' דיעות והנני כותב שתיהן אך תחלה אומר לך ב' דברים הא' שהכתוב קורא דרום ימין וצפון שמאל כמו שכתוב אם השמאל ואימינה ומתרגמינן אם את לצפונא אנא לדרותא. והשני משז"ל הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין ישי' שלחן בצפון ומנורה בדרום ואומר אני כי ב' דרכים אלה שהם ידרים ויצפין כתיב נצבה שגל לימינך בכתם אופיר וכתיב שמאלו תחת לראשי וגו' ואם הוא מדרים נותן לשמאלו שלום ואח"כ לימינו כמו שהם אש ומים. סמך לזה המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו ואמר

המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל וידענו כי מיכאל מימין וגבריאל משמאל א' של מים וא' של אש והקב"ה עושה שלום ביניה'. והנה הוא מצפון נותן שלום לשמאלו ואח"כ לימינו כי התורה ימינו של הקב"ה ותפילין מן השמאל ודרך ארץ להקדים בשלום אלו שני הדעות שיש לי בזה ר"ל לתת שלום לשמאלו תחלה.

ענין אחר ידרים, יתכוון למדת הימין לבקש משם ממ"ה, וכן יצפין שמאל לבקש אותו משם ע"א, ידרים הכסא למדת החסד כענין שנא' והוכן בחסד כסא. יצפין כמו כן פירוש יצפין הכסא כענין כי מצפון זהב יאתה, והמדרים והמצפין כונתו אינה משנה סדרו משמאלו תחת לראשי אבל המדרים והמצפין אפשר שישנה סדרו ואפשר שלא ישנה סדרו והנכון לומר שהוא משנה.

והחכם רבי עזרא ז"ל כתב לא אמר יתפלל בדרום אלא ידרים כלומר יכוון לבו למדת הדרום לאור הבהיר ועל זה היו שלמים ונדרים ותודה נשחטים בדרום והרוצה שיתעשר יצפין למדת הצפון אשר משם העושר,. ומפני זה אמר מפני מה ישראל אינם נענים לפי שאינם יודעים להתפלל בשם כלו' הראוי לאותו ענין ושל אותה המחשבה וזה מיחוד הכל עכ"ל ולא נ"ל פירושו כלל כי מ"ש לפי שאינם יודעים להתפלל בשם לא אמרוהו אלא לפי שישראל בגלות ושכינה עמהם ואינם יודעים לעורר האהבה כי נסתמו מישראל המעיינות העוררות בהשביעם שלא יעוררו את הקץ כמ"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים אבל בשאר ענינים אין ספק כי הם נענים והתפלה היא שעמדה לאבותי' ולנו מיום גלות ירושלי' ובירית כרותה לי"ג מדות שלא יחזרו ריקם וכפי רב המעשה הטוב תועיל התפלה בכל ענין וענין כפי הראוי לגלות ומעשה דרבי חייא ובניו דב"מ אינו סותר את דברינו כי יתכן לפרש שאותה שעה בלבד היה להם אותו הכח כמ"ש אין לך אדם שאין לו שעה והראיה לזה בכל יום ויום ר' חייא ובניו היו מתפללים י"ח אע"פ שלא היו יורדים לפני התיבה ובכללם להביא את משיחנו ועוד איך יתכן לומר שלא היה מחורבן הבית עד דורו של ר"ח ובניו או בדורות שלאחריהן מי שהיה גדול בחכמ' ובמעשים כמו ר' חייא ובניו ולא נענש אליהו לפי דעתי אלא מפני שגלה השעה. והמקובל בידינו ברחמים ובתחנונים שאני עתיד לכתוב בחבור כטיפה מן הים הוא כנגד החכמה ועכ"ז ידענו באמת כי יש כח בתפלה ומקרא מלא הוא אשגבהו כי ידע שמי לא אמר שמותי אלא שמי וסמיך יקראני ואענהו. ואם הלכה היא נקבל ואם לדין יש לנו תשובה והנכון מה שכתבתי ענין אחר לפי שאין יודעים להתפלל דבר ידוע הוא כי כל תיבה ותיבה של של תורה תשתנה כפי השתנות נקודה אע"פ שלא ישתנו אותיו' גם יש תיבות הרבה שאם תנקוד אותם בניקוד א' יהיו כל אותיות שורש בה ואם תנקוד

אותם בנקוד אחר ישתנה ענינה ותשתנה בה אות א' משורש לשמוש כגון ברך אם תנקוד הבי"ת בקמ"ץ והרי"ש בצר"י יהיה ענינה ברכה וכל אותיותיה שורש בה, ואם תנקוד אות הבי"ת בשו"א והרי"ש בפתח תהיה ענינה רך כמו רך וטוב והבי"ת משמש בה. והנה נשתנה משמעות התיבה ונשתנית הבי"ת משורש לשמוש והמלה לא תשתנה סדרה וכן י"ל כי השם בן ד' אותיות לפי נקודו שיכוין אותו מי שידע לבנות בנינו אם יכוין על בנין שהניקוד ההוא יורה עליו תקובל תפלתו ויענוהו מן השמים ואל יהיה זה רחוק בעיניך כי אלולי שאני חדשתיו מלבי הייתי אומר שהוא הלכה למשה מסיני ואפשר שכך היתה דעת החכם ר' עזרא ז"ל. בספר הבהיר מהו חלם א"ל נשמה אם אשמע לה תחליש גופך לעתיד לבוא ואם תחמוד בה תשתי' חלאים בראשה וחלייה בראשה ועוד שכל חלום הוא בחלום וכל מרולי' היא לבנה דכתיב ואחלמה א"ל עולו שמעו דקדוקי נקודי דאורייתא דמשה חרק את הרשעים ומייסרם ולצדו הקנאה והשנאה והתחרות וחרק עליו שיניו אל תקרי חרק אלא רחק אלו המדות הרעות. א"ת חרק אלא קרח בכל מקום שידבק בך חרק נשאר קרח שנא' ונק' ומאי משמע חרק לשון שורף משום דההיא אש שורפת בכל האשות. נ"ל מזה הענין הקרח הנורא:

פרק ו

קודם מעמד הר סיני היו כל המראות מתעוררו' מעצמן מלמעל' לפי שלא היה כח לאותן הדורות לעלות אלא שהם מוכני' לקבל כח השכינה לפי שלא נצטוו בני נח אלא על ז' מצות עד שבא אברהם ונצטוה על המילה, ואע"פ שקיים א"א כל התורה שנאמר וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי מ"מ גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. ואל תחשוב כי מעלתו של א"א היתה גדולה כ"כ לפני המקו' מצד שקיי' כל התורה שאם בשביל כך היתה נמצאת אומר גדול מי שאינו מצווה ועושה ממי שמצווה ועושה שהרי אי אפשר שלא היה בישראל מי שקיים כל התורה בא' מכל הדורות שכבר היו בהן שמתו בעטיו של נחש אבל חיבתו היתה לפני המקום לפי שעמד בעשר נסיונות. וכן אמרו בפי' בי' נסיונות נתנסה א"א ועמד בכולם להודיע כמה חיבתו של אברהם וכו'. ולפי שלא ניתנה להם התורה לא היה בהם כח לעלות ודומה לענין זה שנאמר בנח את האלהים התהלך נח כלו' בעזר עליוני. ואברהם שלא היה צריך עזר כתוב התהלך לפני וכן זה משנתנה התורה היה כח לנביאים לעלות. אבל קודם לכן לא היה בהם זה הכח וזה שכתוב באברה' ויעל מעליו אלהים. ומה שכתוב ואברהם עודנו עומד לפני ה' שיש להבין ממנו כי התעוררות המראה היתה מלמטה תיקון סופרים הוא ודרך כבוד למעלה.

אבל היה לו לומר עודנו עומד לפני אברהם או על אברהם ובמשה כתיב ומשה עלה אל האלהים ולא פי' לאיזה מקום עלה אם להר אם למקום אחר ונאמר ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר נכון לפרש בו כי מלת ההר ממש כמשמעות הפשט וכן האמת לפי הנראה כי עדיין היה אצל הר סיני. כמו שנאמר ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני אל תאמר שלא היה החדוש וההפרש בין הירידות ר"ל ירידה שלפני יום ג' וירידה שביום ג' אלא שביום ג' ירד ה' לעיני העם. אבל קודם לכן לא היה נראה אלא למשה וזה איננו נכון שהרי לא כתב ירידה עד יום הג' וראה מ"ש במסכת סוכה ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלה משה למרום ואליהו למעלה שנאמר השמים שמים לה' ולא ירדה שכינה למטה והכתיב וירד ה' על הר סיני למעלה מי' ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים למעלה מי' ולא עלו משה ואליהו למרום והכתיב ומשה עלה אל האלהים למטה מי' ויעל אליהו בסערה השמים למטה מי'. מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. ואמר ר' תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו מאחז פני כסא כתיב אלמ' נקט בי' אישתרבובי אישתרבב ליה כס' עד י' ונקט ביה נמצא שלא היה משה בהר וכל זה ראיה כי אין ההר ממש כמשמעו ויש לפר' בו המכוון כנגד ההר מי' ולמעלה עד מי' ולמטה וכתיב ואל משה אמר עלה אל ה' ואמרו זה מטטרו"ן ששמו כשם רבו ולא הוצרכה עליה זו אלא בשביל אהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל שכבר נראה למשה בסנה ובשתי עליות שעלה עוד משה לא היה עמו אלא אהרן ולא איש אחר כמו שנראה ממה שאמר הכתוב ויקם שמה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים וסמיך ליה ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה. ומפני שאמר שבו לנו שמשמעו שגם יהושע עלה עמו לפיכך חזר ואמר ויעל משה אל ההר ללמד על כולם שלא עלו מן השמימה למעלה חוץ ממרע"ה שכ' ביה ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה מדרגה למעלה ממדרגה כלומר משליח לשכינה וג' עליות אלו השניות בפרשת ואל משה אמר עלה אלי ההרה הן ג' עליו' שבפרשת בחדש השלישי לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. עלה אלי ההרה והיה שם הוא מה שנאמר ויקרא אלהים אל משה אל ראש ההר ומה שכתוב ויעל משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים הוא מ"ש ומשה עלה אל האלהים ואע"פ שאין סדר המקראות דומה זה לזה אין מוקדם ומאוחר בתורה וענין כל שר כמו ענין שומר וכ"ש זה ששמו מוכיח עליו וכן פירשו המפ' לשון שמירה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר. ובברכה כתיב ופניתי אליכם. ובתוכחות כתיב והסתרתי פני ופני האמת נקראו צדק'. בי נשבעתי יצא מפי צדקה. סמוך צדקה דברו לא ישוב וע"כ אה"כ לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים ותמיה

אני על המפ' אותו מלשון שמירה אע"פ שכן הוא באמת איך שכחו שאלה מטרונא אחת וכו' וכפל הטי"ת אע"פ שהוא סוד גדול מובן הוא במה שדרשו בפסוק ויבן ומפי' אות טי"ת וכתיב חכמת בנתה ביתה.

ונחזור לענייננו וז"ש עלה אלי ההרה הוא עלה מדרגה למעלה ממדרגה זהו אם אמר עלה נסתר וכן נראה מענין הפ' וישלח את נערי בני ישראל ואע"פ שהוא נא' על הבכורות לא היה לו להכתב נערים אלא למבינים למה היתה עבודה זו וכשנבארו הבכורות למדנו מפני מה לקו המצריים בבכורות כל זה ראיה לדברינו כי אמר עלה נסתר הוא ואני הוא שב אל המלאך שאמרו ותאמר כי עלה אל ה' ועלה אלי ההרה כי איננו אלא מדרגה אחת יהיה תימה שיכפיל העלייה ב' פעמי' אם לא לתוספות מדרגות ובאמ' יהיה הוא או אחר יש תוספות מעלות והעלייה הידוע שהוא קבלת רשות ליכנס לפנים ממה שהיה אבל כשנראה לו בסנה נאמר וירא מלאך ה' אליו ולא כתב ויעל משה. והחכם ר' עזרא ז"ל כתב אמר מדת רחמים ואינו נכון שיאמר העליון עלה אל התחתון אך הנכון שיאמר התחתון עלה אל העליון וע"כ אני אומר כי הנסתר למטה והנזכר למעלה. מכל זה למדנו כי במעמד הר סיני נתן כח רשות לנביאים לעלות איש כפי יכלתו, ויש סמך עוד לדברי ממש"ה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי כלו' נר' הייתי להם במראה הכבוד המעותד לדבר אל הנביאים ולא הייתי נודע להם בהשגת עצם והכסא שהוא כמו הגוף לנשמה זהו ושמי ה' לא נודעתי להם ודומה לזה שאמר באגדה ומלאך שמו גוף וכו'.

ודע כי המראה הוא כמו שמראה עצמו בא' מן המראות שאין להם השגת העצם כמו מראות הדמיונות המצטיירות בלב מתוך דבר ידיעה עם השגת עצם ומהותו שלא מתוך דבר אחר ועכ"א וארא כלו' הבינו אותי מתוך כך וכך כי המשכתי להם הכנה. אבל עצם הש"י לא נודעתי להם כלומר לא ידעו שיש כח בב"ו לדעת אותו והוא לא נודעתי ולא אמר הודעתי ויתכן לומר שכונת הכתוב לפתוח לו פתח למשה לבקש ההשגה הזאת כמו שעשה ודומה לענין זה ועתה הניחה לי ר"ל שהכוונה היתה לפתוח לו פתח למשה להתפלל על ישראל אבל האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו דברי משה הם. ולא תמצא לדברי בעלי רוח הקודש או הנביאים (אלא) כגון הנביאים ושאר בעלי רה"ק שהיו קודם מעמד הר סיני שיאמר ראיתי את השם וירא פלו' את ה' כלו' שיהיה רומז כי התעוררות המראה היה ממנו כמ"ש קצת הנביאים ממשה ואילך וגם בבכורו' כתיב ויראו את אלהי ישראל ויתר מ"ש משה ועתה אעלה אל ה' וכן עמדו ואשמעה. ובפי' אמר יעקב אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי אלא זהו פי' יש במקום הזה

עיקר וענין להעיר הכבוד הנראה לנביאים עד שישרה על האדם ואנכי לא ידעתי כלומר לא הייתי יודע להעיר אותו ומ"ש ביעקב בענין בשכמ"ל אין ללמוד ממנו שכך היה עושה כל שעה שרוצה שתשרה בו שכינה לפי שבאותה שעה חולה היה. וכבר אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה. שנ' ה' ישמרנו על ערש דוי ואין ללמוד משעה שהיה ראוי לכך אלא שנסתלקה ממנו כדי להודיעו שאין לגלות את הקץ. ואחר שיבין שעל כן נסתלקה ממנו תחזור ותשרה עליו והוא חשב שנסתלקה ממנו בשביל פסול בניו שהיה במטתו עד שאמרו שמע ישראל והבין כי מפני שרצה לגלות הקץ נסתר ואחר שהבין שרתה עליו כי הי' בו כח להמשיך ולפי שהבין כי מפני גילוי הסו' היה התחיל ואמר ראובן בכורי וכו':

פרק ז

יש בריאי הנפש וחולי הגוף ויש חולי הנפש ובריאי הגוף. ויש חולי הנפש והגוף ויש בריאי הנפש והגוף. ולא תמצא אדם בעולם ישראל או משאר אומות שלא יהיה לו אחד מד' דברים אלו אך שיש לאחד הפרש מחבירו ברוב הבריאות או במיעוטו ואלה הד' מינים הם תולדות ד' דברים שארז"ל צדיק ורע לו רשע וטוב לו. צדיק וטוב לו רשע ורע לו ודע כי בריאות הנפש וחליה אינם תלויים בבריאת הגוף או בחליו כי בריאותה הוא החכמה והשכל וההפך הוא חולייה. וכמו שהמאכלים מתקנים בריאת הגוף כמו כן המעשים הטובים מתקנים בריאת הנפש עד שתאמר כי כמו שעובי הבשר ורובו לאות ולעד לבריאת הגוף כ"כ השתכלות כלות לבקש החכמה לאות ולעד על בריאות הנפש. וכמו שהמאכלים הרעים מחלישים הגוף עד שיחלה כן המעשים הרעים מחלישים החכמה עד שתאבד וכמו שהמאכל יותר מדאי קשה לגוף כן התחכמות יותר מדאי קשה לנפש וזו היא כוונת שלמה דבש מצאת אכול דייך וגו' וכשם שאין מבוקש מן המעשים הטובים רק לחזק הנפש ולהצילה מן החולי ולהוסיף לה בריאות כדי שתהא יכולה לשוב אל שרשה בצאתה מן הגוף כמאמ' לא נתן שכר בעוה"ז רק לסמוך הגוף ולעזור אותו בהשלמת הסבות שהמעשה מתקיי' ולהרחיק ממנו הסבות המונעו' המעשה הטוב והסבות המביאות אל מעשה הרע וכמאמר אין העונש בעה"ז רק להסיר הסבות ההם שיש למעשה הטוב ולהאמין הסבות שהמעשה הרע מתקיים בהן כמו שאמר בא ליטהר מסייעין אותו בא ליטמא פתחין לו. יש ספ' שכתוב בהן פותחין אבל תקנו הגורסים פתחין לפי שקשה להם לומר כי מהשמים פותחין למי שבא ליטמא כלו' מסייעין אותו לכך תקנו לומר פתחין. ולמה יקשה להם זה ממה שאמר בתורה מן הנביאי' מן הכתובים

בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה לא תלך עמהם וכתיב קום לך אתם. מן הנביאים דכתיב אנכי ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ וגו'. ומן המאמרים האלה וכיוצא בהן נלמוד כי מן השמים עוזרים את האדם כפי מה שירבצה להרע או להיטב ע"כ יש לנו לומר כי הטוב והרע המגיעים לאדם בעוה"ז אין להם עסק במתן שכרן של מצות או בעונשן של עבירות זולתי לעזר ולהועיל כמו שכתבתי. ואולי יהיה מי שיקשה לומר שימצא בדברי רז"ל הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין לא אמרו דבר זה או כל כיוצא בו אלא על אחד משני ענינים שהם הזהירת לעשות מצות ואפשרות לפטור עצמו ממנה כגון אלו שאין חייב בציצית אא"כ יש לו כסות הראוי לציצית וכן מזוזה מי שאין לו בית ראוי למזוזה אינו חייב בה והוא מחזר אחריה וכן בקידוש היום יכול לקדש על הפת וטרח והביא יין וע"כ היה זוכה בכל אלו מדה כנגד מדה. ומה שאמר שאלו תלמידיו את ריב"ז במה הארכת ימים אמר להם מימי לא השתנתי מים בתוך ד"א של תפלה. ולא כניתי שם לחבירי. ולא ביטלתי מקידוש היום וכו'. וכן דברים הרבה כיוצא באלו יש בדברי רז"ל בדרשות ובהגדו' שנראה מהן שיש מתן שכר בעה"ז תדע לך שאין השכר הזה על מצות התורה אלא על מצות שהאדם מסגל לעצמו בטוב מדותיו ורוב בריאות נפשו. ואין לאותן המצות כח גדול כמו של תורה ע"כ מתן שכרן בצדן בעה"ז או יש לפרש במה הארכת ימים כלומר באיזו מצוה הרבית להרגיל בה את עצמך עד שנתחזקה בידך זה ימים רבים יותר משאר המצות ומה שאמר אמא זקנה היתה לי פ"א לא היה לי יין אפשר שהיה ר"ל כי מאמו למד הוא להיות נזהר בקידוש היום שכן למד ממה שעשתה אמו והוא עודנו קטן ובמצות עומר בפסח ושתי הלחם בעצרת ונסוך המים מצות של תורה הם. ואמרו במסכת ר"ה בפ"ק מפני מה אמרה תורה הקריבו עומר בפסח וכו' כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. חלילה חלילה להיות שכר הקרבת העומר לברך תבואה שבשדות שנראה שיש שכר אחר בעה"ז אלא כך היתה כונת רז"ל מפני מה הוקבע פסח להנפת העומר יותר משאר הימים שיש תחלת בישול תבואה ה עד כלות קציר שעורים וקציר חטים לפי שבפסח העולם נדון על התבואה. עצרת שתי הלחם וכן החג לנסוך המים ואני אומר שכל מצוה שיש לה זמן קבוע של זמן עשיית בעוה"ז כפי הראוי לזמן ההוא ועיקר שכרה בעוה"ב ובענין הקורא ק"ש אחר זמנה אמרו שכר ק"ש יהבי ליה שכר ק"ש בעונתה לא יהבי ליה למדנו שיש שכר לעושה מצוה אפי' שלא בזמנה אלא שגזרת הכתוב היא לעשותה בזמנה הקבועה לה כדי לכפול שכרו ויש מצות שאם לא עשאם בזמנם אין לו תקנה לעשותן למחר כגון

מצה ושופר וכיוצא בהן כולן אין דומין לק"ש (אלא) ללמוד שראויו' היו לעשותן אפילו לאחר זמנן והפרש יש בין ק"ש לשאר מצות שקריאת שמע יש לה שכר כעוסק בתורה. **ונשוב** לדברינו ונאמר כי חלי הנפש הוא המעשה הרע ובריאות' הוא המעשה הטוב והיא נהנית ושמחה בו כשידעה שמעשיה מקובלים לפני בוראה כאלו אוכלת ושותה ולזה נתכוון המתרגם בויחזו את האנשים ויאכלו וישתו והוו חדן בקרבניהון דאיתקבלו כאלו אכלין ושתין. ובויקרא רבה ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו שזנו עיניהם מזיו השכינה ר"י אמר אכילה ודאית (פי') דבר להפסד וכבר כתב החכם ר' עזרא ז"ל מה שיש בו די אף אנו נאמר כי הדבר ידוע ודאית שאין כונת האכילה להפסד דבר הנאכל אלא להוסיף לאוכל עוד תענוגים וחיים עכ"א אכילה ודאית ולא חולק עם האומר שזנו עיניהם מזיו השכינה אבל הוסיף פירוש על פירושו לומר שהנפש מתענגת ושמחה במעשיה המקובלים לפני הבורא כהנאת הגוף באכילה והיא האכילה הודאית וזהו תענוג הכתוב אז תתענג על ה' וגו' ואין הכוונה עונג הגוף אלא עונג הנפש שהיא החכמה והמעשה הטוב וכמו שאדם חייב לברך על המצות כמ"ש כל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשייתן וכמו שיש אכילה שצריכה ברכה לפניה ולא לאחריה כגון פחות מכזית ויש שטעונה לפניה ולאחריה כך יש מצות שטעונות ברכה לפניהן ולא לאחריהן ויש שטעונין לפניהן ולאחריהן כגון ברכת מלה וברכת התורה וכיוצא בהן:

פרק ח

ואחר שדברנו במזון אכתוב מה שנ"ל לפרש בענין ברכת המזון אמר מטובו חיינו הרי זה בור שנשמע מדבריו שהם חיין ממקצת טובו כלומר בחסרון ואיננו יודע כי לב האילן א"א לו להתקיים במה שהוא יונק מן הארץ לולי הקליפות החיצונות נמצא בור (ואלו) אפי' בדרך ארץ כי המעיין כמו האילן והוא יש' והקליפות החיצונות הם שאר הכחות הדומים לקליפות ולענפים המתפשטים בטובו של מקום סביבות הקו האמצעי שהיא כ"י. וברכת הזן משה תקן אותה בשעה שנתן מן לישר' מן השמים וענינו מבואר ועוד אמר רא"א כל מי שלא אמר ארץ טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא י"ח נחום הזקן אומר צריך שיזכיר בה ברית ר' יוסי אומר צריך שיזכיר בה תורה. פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה ודע כי ב' ברכות אלו שהן ברכת הארץ ובונה ירושלים כעין כלל ופרט הן לפי שברכת הארץ כוללת כל א"י ובונה ירושלים אינה כוללת אלא ירושלים לבדה. וברכת הארץ אחר שהזכיר בה ארץ טובה ורחבה צריך שיזכיר בה ברית והטעם פ' המפרשים לפי שנתנה הארץ לאברהם בשעה שנצטווה על

המלה. ולא נ"ל זה הטעם שהרי קודם לכן הבטיחו פעמים. א' כשהיה בן ע' היה ברית בין הבתרים כמ"ש ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך וגו' וא"כ איך נצטרך מפני זה להזכיר ברית בברכת הארץ אך נראה טעם הדבר לפי שכיון שנכנסו ישראל לארץ נצטוה יהושע למול את בני ישראל שנאמר בעת ההיא אמר ה' וגו' ושוב מול וגו' וכדי לסמוך ברית לארץ צריך להקדים ברית לתורה נמצא הסדר הזה נאמר כן לענין נאה ומשובח כאשר יהיה האופן בתוך האופן מזכיר תחלה ארץ טובה ורחבה שהיא עיקר הברכה ואח"כ מזכיר ברית משום דסמיך ליה ואח"כ מזכיר תורה והוא נתן טעם בדבר לפי שהמילה ניתנה בי"ג בריתות. ואני כתבתי מה שנ"ל ע"ד פשט כאלו לא נתנו טעם לדבר כי לכל דבר יוכל אדם לתת טעם מדעתו ואין בזה הפסד מאמר והכונה בזה ובכל הדומה לזה שאלמלא לא תקנו כך או אלמלא לא נכתב בתורה כך ראוי היה אותה תקנה וראוי הוא ליכתב מטעם כך וכך ויגדיל תורה ויאדיר.

וצריך שיזכיר בה תורה לפי שלא היתה התורה שלמה אלא בא"י שהרי הרבה מצות תלויות בארץ ובב"ר וזהב הארץ ההיא טוב אין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י. נמצאת א"י ראוי לתורה ואין התורה שלמה אלא בא"י סמך לזה הענין לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. זהו טעם להזכרת התורה לברכת הארץ בעוה"ז שבתורה כי היא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה וצריך שיאמר הודאה תחלה כי על כל כבוד חופה וסוף לפי שתחלת המחשבה סוף המעשה וברכת הארץ יהושע תיקן אותה בשעה שנכנס לארץ ואחר שהזכיר כל זה בברכת הארץ כלל א"י חוזר ומברך ברכה א' כנגד ירושלים לבדה שהיא עיקר הארץ מכוונת כנגד ירושלים של מעלה וצריך שיזכיר בה מלכות בית דוד ששם כסאו ודוד ושלמה תקנו בונה ירושלים דוד תקן על ירו' עירך שלמה תקן על הבית הגדול והקדוש במקום אחר אדבר על מלכות בית דוד ושלש ברכות אלו מן התורה והטוב והמטיב ביבנה תקנוה:

פרק ט

מכל הענינים שכתבתי תוכל להבין שאין מעשה נעשה בעולם שלא יהי' לו למעל' כח שהוא נר' כעין דוגמא ודמיון וע"כ כשנמצא בדרז"ל או בד"ת או טעם אחד מן המצות או מתן שכרן ויקראו בשם אחד אל תחשוב בלבך כי הוא נאמר על ענין השפל אבל הוא נאמר על העליון נגד השפל אבל מה שכתוב בתורה כבר ארז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו ובאומרו אין מקרא יוצא ולא אמר מקר' נדרש כפשוטו למדנו כי אע"פ שיש לתור' ע' פנים אין כל א' מהם מכחיש הפשט ואולי הפשט אחד מן הע' ואם כן

אין רשו' לשום חכם לפרש בו פירוש שנכחש את הפשט שארז"ל הוא פשט המפרשים האומר מקרא זה חסר ד' או ב' תיבו' או חציו נוסף ללא צורך אלא מקרא כמות שהוא. ובאמת יש פסוקים הרבה שאנו צריכים להוסיף בהן תיבה א' או שתים כדי להבין פשוטו ולא מפני חסרון המקרא אלא מפני חסרוננו שאין אנו מבינים לשון הקודש אלא כענין שידמה ללשון שאנו שקועים בו מלשונות העמים. ואם תבין זה תן לבך במש"ה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכ' לו ואז"ל מאי עין לא ראתה ר' יהושע ב"ל אומר זה יין המשומר בענביו משמת ימי בראשית רשב"ל אומר זה עדן שלא ראתה עין מעולם וא"ת אדם היכן דר בגן וא"ת גן זה עדן הרי הוא אומר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן נכנס ר' יהושע בחדרי חדרים והפליג לדבר עד שהוצרך למשול הדומה במראיתו לדבר שבקש לרמוז אותו והיה יכול לומר גן כי הגפן אשר ממנה היו הענבים שהיין משומר בתוכן אין ספק כי בגן הם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל אבל נתכוון לדוגמא ועל כן אמר יין המשומר בענביו ורשב"ל נכנס לפנים ממנו ותפס ל' הפ' ולא הוצרך לדמיון ולמשל ושניהם צדקו יחדיו. ומתוך דברי שניהם תבין מה שאמרו בענין נעשה אדם בנפשותיהם של צדיקים נמלך. ועל זה הענין הוא עתה כוונתי בפירוש דבריהם הא' מהם פי' גנזי הגן ותקון הדבר המבוקש ממנו אל האדם בסודו הרמוז בפ' עין לא ראתה ואמרו במדרש ש"ה דודיך אלו האבות מיין אלו האמהות ויש לתמוה איך אמר כי היין רמז לאמהות והלא אין היין יפה לאשה ועכ"א אין פוסקין יין לאשה וע"כ התעורר ודע שלא נחלק האומר מיין אלו האמהות עם האומר כי טובים דודיך מיין אלו האבות ועוד אוסיף לבאר זה הענין במ"א. והאחר פי' גנזי הגן. והשגת השלמת הדבר המבוקש והנמשך ממנו זה קראו יין לפי האודם וזה קראו עדן לפי שמשם השקאה יוצאה לגן ושני הענינים האלה רמוזי' בפ' יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת ואלו העניני' לתכלית השלמות כשמקבלי' זה את זה הוא העונג הצפון לצדיקים הרמוז בפ' הזה והוא מפירושי השכר ולא כל השכר בכלל הרמוז בפ' הזה. ואל תתמה על מלת עין כי כל משיג נק' עין וכל השגה נקרא ראיה ודבר ברור הוא כי יין המשומר בענביו הוא הפך מסוחט ענבים ונתנה לו אשה כנגדו דם הנדה באשה כך קבלתי מפי החכם ר' יצחק הצרפתי ז"ל. ומצאתי סמך לדבריו ממשה"כ כי טובים דודיך מיין פ' הדבקת דודיך טובים וטעמם ונויים הוא מיין דודי"ך בגי' דם ופי' מיין כלומר מיין המשומר בענביו טובים דודיך ופי' משומר מל' משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים כלומר יין זך ונקי בתוך ענביו וכתיב שרך אנן הסהר אל יחסר המזג. קראו מזג כי הוא חלק ומקבל ג' וכל חמרא דלא דרי על חד תלת כו' וכל דם טמא

לפי שמראיתו אודם הוא טמא. ומה טעם לאסור אדום מפני שהאשה מזרעת אודם והיא סחטה ענבים ונתנה לו ע"י כך נקנסה לו מיתה לפי' פורש ממנ' באותו מראה ואמר מיום שחרב בהמ"ק ניטל טעם ביאה ונתנה לעוברי עברה. הנפש עשאה הקב"ה בכבוד וחלקה לב' חלקים וכו'. למדנו מרב לעבדו ומעבד לרב וע"כ אל יהי זה רחוק בעיניך וכ' ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון והקדים ארץ שהיא דפוס הפירות ונשתבחה א"י בז' מינים אלו והוא תימה כי בא' מן המקומות שבח"ל ז' מינים אלו לרוב ומשאר המיני' הרבה מאד אין ראוי לומר שכוונת השבח היתה כפי הפשט לבדו ואם בשביל שהיו חביבין אלו המינין על ישר' כמו שנראה ממה שאמרו בתלונתם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון וגו' היה לו לשבח' בקישואים ובאבטיחי' ובחציר ובבצלים ובשומים אך נ"ל שנשתבחה באלו המינים שהן ז' ועולים לעשרה בחטה נכלל כוסמת ובשעור' נכללים שועל ושיפון הרי בין כולן י'. ועתה הבן אשר נכתב והנחש היה ערום כלומר כד מערמת חטים יותר מכל הבהמה ומכל חיה ולכך היה יכול להשיא וז"ש בפרק הרואה אמר רב יצה"ר דומה לזבוב יושב בין ב' מפתחי הלב שנאמר זבובי מות וגו'. ושמואל אמר כמין חטה הוא שנ' לפתח חטאת רובץ ר"ל חטאת מל' חטה בעבור שמצאו בתורה חטת חסר א' ושעיר עזים א' לחטת שהוא בסדר שלח לך בעבור שהא' נחה בו ומ"ש רב דומה לזבוב נ"ל כי לפי מ"ש בענין ויבקעו המים כל מימות שבעולם כלם נבקעו וע"כ יתכן לומר נערמו מים ימין נצבו כמו נד המשכות השמאל קפאו תהום עליון ותהום תחתון כל זה היה בלב ים נמשכו ההמשכו' להתפשט בנפרדים. ויהיו ערום ונערמו ב' הפכים בנושא א' וזאת היתה קריעת ים סוף. ולא פי' באיזה הים והוא הים האחרון:

פרק י

בכאן אכתוב פי' המאמר הנמצא בדרז"ל א"ל ר"נ לר"ח מ"ד בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה ופי' הפ' נראה כאלו הקב"ה עם מדת קדושה שלו מדבר אומר לא אעשה חרון אפי בירושלים לפי שלא אשוב לשחת אפרים ומל' בשובה ונחת וכן אם תשוב ישראל נאם ה' וכן ואתה באלהיך תשוב וכן תורת ה' תמימ' משיבת נפש כל אלו ל' מנוחה ויישוב הדעת הם. כי אל אנכי ולא איש כלומר בעל הרחמים וראוי לי לרחם עליהם וזהו שכתוב למעל' ממנו יחד נכמרו נחומי וידענו כי המדה הזאת היא מדת רחמים וכה"א אלי אלי למה עזבתני כך פירשוהו רז"ל נמצא שהוא מדת רחמים. ובאמרו ולא איש למדנו כי במקום הזה מדת הדין הוא איש. ואולי ברוב המקומות כמו כן והטעם כי כוונת מלת איש ואשה

לשון אש הוא. אלא שהטיל הקב"ה שתי אותיות משמו ביניהי' יו"ד באיש וה"א באשה כדי לשום שלום ביניהם בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר כלומר אתעלה ואתנשא במדת קדושתי בזמן הגלות ולא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה לקיים מ"ש בכל צרתם לו צר והענין ההוא שקראו רז"ל ברכה ותפלה ברכה שמצינו א"ר ישמעאל פ"א נכנסתי לפני ה' להקטיר קטורת וראיתי י"ה אכתריאל ה' צבאות א"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך וכו'. ובאמת יש תימה בזה כי לא הזכיר לשון ברכה אך נלמוד שא"א לבקשה שתעשה עד שתהא ממנה ברכה למעלה ועל כן הזכיר בלשון ברכה תפלה ואמר שהקב"ה מתפלל בכל יום מאי מצלי יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי מן ומלאו את הארץ וכבשוה וכבשה כתיב ויותר נוכל לומר כי הוא לשון מניעה וכסוי כמו ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו כלומר יהי כח למדת רחמים למנוע מדת גבורתי ופחדי להתפשט וליגע בהם ויגולו רחמי על מדותי נהוג זה הלשון על הרחמים מתורגם ארי אתגוללו רחמוהי וקנה לב חכם להבין מהו על מדותי ואתנהג על בני ואו' כי ה' דבר טוב על ישראל ואל יקשה עליך עד שאבוא כי איננו לשון המקרא אלא לשון החכם המפרש והוא שתשרה שכינה בישראל וידוע הוא ששלוחו של אדם כמותו ותן דעתך להבין למה קראה עיר ואין עיר אלא קטנה וכן הוא או' בב"ר בענין וישובו העירה ולכך אמרתי שהוא מל' בגזרת עירין פתגמא וארו עיר וקדיש מן שמיא נחית ולא יתכן לומר כי בקרבך קדוש נאמר על פנימיות אספקלריא המאירה אא"כ שזה הנביא הוא מתנבא על גלות בבל אבל אם על הגלות הזה היה מתנבא לא יתכן לומר כן משום שנאמר ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר וזהו סלוק רוח הקודש וזהו שתקנו בתפלה מפני היד שנשתלחה בבית מקדשך. ואומר המכעיסים אותי על פני ופי' פני עצמי כמו ופניך הולכים בקרב ודומה לזה משז"ל כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם ועוד אמר בג' מקומות פי' הכ' שישועתן של ישראל הוא ישועתו של מקום וכו'. וכשנשתלחה היד במקדש ננעלו כל השערים ושערי דמעה לא ננעלו לפי שהדמעה באה מכח המים שנבראו מן המוח ונקראו מים טהורים כדכתיב וזרקתי עליכם מים טהורים וכן נקראים מים חיים שנאמר יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון וגו' וזהו פירוש הפ' יצאו מימי חסד מן החכמה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים המערבי בקיץ בימות הדין. ובחורף בימות הרחמים. חום נברא מאש וקור נברא ממים יהיה זה שלא יפסיק עוד כל ימי הארץ וזהו יהללו שמו במחול וכא"א אז תשמח בתולה במחול במחול בגי' יד חסד ותבין ותרא מה טוב ונעים לומר אחר מקרא זה ר"ל יצאו מים חיים המקרא שאחריו והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא מתעלה

מתרומם באין סוף. ונאמר יצאו מים חיים מירושלים קרא הזמנ' חקק באותיות החקוקות ברוח בינה אל החסד ירושלים זה הציבן כמו חומה כפשט הכתוב שאמר בפירוש הן על כפים חקתיך. וזה שפרש"י על כפים על השמים צורת אדם שיש בכסא וכן נשא לבבנו אל כפים במסכת תעניות בפ"ק. וכה"א לרוקע הארץ על המים וז"ש ידיו גלילי זהב זו ירושלים שעתיד' להבנות בז' מיני זהב ממלאים בתרשיש י"ב מיני אבנים טובים פי' תרשיש תרי שש. כלומר ב' פעמים ששה הם י"ב גבולי אלכסונים ומכאן נלמוד ענין י"ב אבנים שבאפוד שהיו שש שש על שמות י"ב שבטים ונקראו בכאן כולם תרשיש והוא העשירית שבהם והמים הם הנקראים מים העליוני'. והם התלוים במאמר ובזמן הגלות נקראים שערי דמעה משום שהשיב אחור יד ימינו מפני האויב. ובאגדה כשראה את ישראל ידיהם כפופים לאחוריהם אף הוא השיב אחור ימינו אבל בימי הגאולה נקרא מים טהורים בשוב כל הדברים למקומן והם מתעלים מלמעלה ותחזור שכינה לבית קדש קדשים ומלכות בית דוד למקומה וראויים הם המים החיים ליקרא מים טהורים כי הם במעלה הז' ואין טומאה נוגעת בה אלא כנגד שש מעלות ושש מעלות הטומאה כך הם. אבי אבות והוא המת שני לו אב הטומאה. שלישי לו ראשון רביעי לו שני בחולין. חמישי לו שלישי בתרומה ששי לו רביעי בקדשים וכחו של מלאך ידוע הוא. ולפי דעתי הוא נחש עלי צור ולכך עשה משה נחש הנחושת להחיות נשוכי הנחשים השרפים ואל יבהילוך רעיוניך בדברים אלו לומר טמא בעזרה מנין. ודע כי התורה נדרשת במ"ט פנים טהור והם ז' שביעיות ולא שהטומאה עולה אלא שהתורה נדרשת. ואמר ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן להם מתנות שמסר להם שם טומאה. ומה נחמד לפי זה הענין לטהר טמא מת במי נדה שהם מעפר שרפת הפרה א אדומה וטעם מפני שחטאו ישראל בעגל וזה שהביא רש"י ז"ל בפר' פרה אדומה משלו לבן שפחה שטינף פלטרין של מלך אמרו תבא האם ותקנח צואת הבן כך תבא פרה ותכפר על מעשה העגל ע"כ, ומה נמרץ הכתו' שאומר כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר תלה הדבר הנטה' ע"י האש בעבור בואו באש. ועכ"ז אך בימי נדה יתחטא ואשר לא יבא באש תעבירו במים לא תלה טעמו בבואו במים אלא שאין טומאתו ע"י האש וע"כ החרב הוא כחלל והוא חלול כי משם כחו. ולפי שהמים הטהורים למעלה מן הטומאות לכך אמר הכתוב מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם וזה יהיה כשתחזור השכינה לבית קודש הקדשים ומלכות בית דוד למקומו:

פרק יא

בכאן אדבר על מלכות בית דוד אשר התעוררנו לדבר בו ותן לבך ודע שמלכו' בית דוד בא משם שנ' ובני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם. ושם נולד מהול ממנו נולד ארפכשד וכולם עד תרח ותרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן ומהרן יצאו שרה ומלכה שנאמר בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה זו שרה. וממנו יצא לוט אביהן של רות המואביה ונעמה העמונית. יצחק נשא רבקה בת בתואל בן נחור הלך יעקב אצל לבן ולקח לו בנותיו ויצא ממנו יהודה והוא היה רביעי כמו כן לאברהם והוא היה שביעי למספר נפשות אברהם יצחק ויעקב ראובן ושמעון לוי ויהודה כנגד ז' ימי השבוע נמצא שהוא כנגד השבת ונאמר ביהודה ותעמוד מלדת ונא' בשבת וישבת ביום השביעי כלו' שבת ועמד ממלאכה ונ' ביהודה אתה יודוך אחיך ובשבת אומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה'. ביהודה כתיב לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו רמז למילה שהיא דוחה את השבת. עד כי יבא שילה מאשר נכתב בה"א שני רמזים שיל"ה בגי' משה שינהיג את ישראל ואונקלוס תרגם משיחא ר"ל לא יסור שבט מיהודה עד שיבוא משה שינהיג את ישראל ויהיה הממשלה לבית לוי ועוד תשוב הממשלה למשה בימי גאולתינו כי הוא יוציא את ישראל כמז"ל אלו הם ב' רמזים שאנו יכולי' להבין ממנו ביהודה כתיב גור אריה יהודה מטרף כלומר טרף מזון כלומר מסתלק עצמו מלעשות אפי' אוכל נפש ובשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה ביהודה כתיב כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו. ובשבת כתיב שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביהודה כתיב אסרי לגפן עירה כלומר יאסור אותם ממלאכה. ובשבת כתיב למען ינוח שורך וחמורך. ביהודה כתיב כבס ביין רמז לקידוש היום על היין. ביהודה כתיב חכלילי עינים מיין רמז לפסיעה גסה שנוטלת אחת מת"ק ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה בקידושא דבי שמשי מצאתי בפי' יהודה נקרא על שם השבת שהיא מצוה ראשונ' שנתנה לישראל וכתיב בה טוב להודות והיא מצוה לעשרת הדברות וכן יהודה ד' בלידה ועוד אדבר על ענין השבטים ואכתוב ביהודה ענין אחר ואולי יהיו שני ענינים כענין סותרין זה את זה ולא כן הדבר אך כולם נכוחים למבין וכל אחד ואחד לפי ענינו הוא מה שכתבתי בדברים אחרי' זכתה רות המואביה ויצא ממנה דוד ונקראת רות לפי דעתי לפי שקבלה מצות שהוסיף הקב"ה לישראל יתר על שאר האומות ובאה ממואב שעולה בגי' מ"ט וקבלה עליה את התורה שנדרשת במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא וראוי היה כל זרעו של מואב לקבל את התורה ולהכנס תחת כנפי השכינה אלא שנכתב מאב הראשון חסר וי"ו זכתה נעמה העמונית ונשאת לשלמה שנבנה בה"מ על ידו בשנה רביעית למלכו

בירושלים טבור הארץ מכוונת כנגד הקו האמצעי הנקרא ירושלים של מעלה והוא כח מלכות בית דוד:

פרק יב

יש דברים רבים שעושה אותם האדם ושאר בע"ח כמו כן עושין אותן כמו אכילה ושתיה ופריה ורביה וכיוצא בהן ומשתתף האדם באותו הכח ר"ל כי מכריח האדם לעשות המעשה ההוא ומכריח הבהמה שוים הוא הטבע אך בעיקר המעשה יש הפרש גדול ביניהם ועל ההפרש ההוא אמר ומותר האדם מן הבהמה אין כלו' יש יתרון לאדם מן הבהמה ומהו המותר אין וכך הוא פי' הפסוק כי מקרה בני אדם ומקרה הבהמה כלומר האדם והבהמה ע"י שכבת זרע נבראים כי מקרה לשון קרי כמו מקרה לילה ומקרה א' להם מל' אולי יקרה ה' ומהו המקרה אשר יקרה אותם כמות זה כן מות זה סופ' למיתה ורוח א' לכל כלו' רוחו של הקב"ה בכלם הוא נותן נפש ורוח כענין הכתוב שאו' אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ומותר האדם מן הבהמה אין כלומר יש יתרון לאדם והוא אין כלומר נקרא אין והוא רומז דבר אחד כי כל דבר שאינו מתחלק לחלקים לא יתכן להזכירו לשון רבים. כמ"ש החכם הנשיא ר' אברהם צחב"א שורט"א מורה דבר אחד והוא המותר לאד' על הבהמה והאל"ף רמז לרצון עד אין סוף וממנו כח המתעורר והיו"ד רמז לחכמה להכיר בין טוב לרע וממנ' כח המחשבה והנו"ן פשוטה התפשטו' דברים מן החכמה והיא הנקרא' אמונה כמו שכתבתי וממנה הכח.

ובספר הבהיר א"ר אמורא מאי דכתיב ה' איש מלחמה א"ל רחמני ברכי לא תבעי לך מלתא פשיטא שמע לי אמלכינך לה"ד למלך שהיו לו דירות נאות ושם לכל א' וא' שם וכולן טובה זו מזו. אמר אתן לבני דירה זו ששמה אל"ף גם זו טובה ששמה שי"ן מה עשה אספם כולם הג' ועשה מהן שם אחד ועשה מהן בית א' א"ל עד מתי תסתום דבריך א"ל בני אלף ראש שני לו י' שי"ן כולל העולם כולו מפני שכ' בו תשובה וז"ש רז"ל נון כפופה נון פשוטה נאמן כפוף נאמן פשוט ופי' כפוף ר"ל הנפרד הנאצל וההתפשטות לפני בריאת העולם ונאמן פשוט בבריא' העולם וראיה לדבר כי הנו"ן כפופה לעול' באמצע התיבה וההתפשטות הזה כנגדו הוא הנקרא בלשון הפילוסופים הנפש השכלית. ומכאן ואילך הטבעים המחייבים הצורות הראויות להם שכנגדם הכחות והצורות. זהו מאמר הפלוסוף בסדר ד' השכל והחפץ והנפשי ותחתיה הטבעי החפץ פי' החפץ האלהי ותחתיו השכל פי' השכל הפועל ותחתיו הנפש פי' הנפש השכלית ותחתיה הטבעי נמצא האל"ף בלשוננו כנגדה החפץ האלהי בלשונם והיו"ד בלשוננו כנגדה השכל

הפועל בלשונ' ולפי שיש באדם נפש שכלית הנמשכת מן החכמה המיחדת עם הרצון ע"כ יש כח באדם לכוף את טבעו ואין כח לבהמה וזהו המותר שיש והטבע הוא נחלק לשני חלקים כוללים כל שאר החלקים והם טוב ורע וכשהיו אלו הב' טבעים נתחייב כל א' צורה בפני עצמו הראוי לו להתאצל עליהם והיא שואבת ממנה תמיד כמו שהם כוללים כל טבע כך צורת' כוללת כל צורה. ומרוב שהם דקים וזכים וראוים זה לזה ומקבלים זא"ז ולא יש פירוד ביניהם אבל הם מתחברים חבור היחוד והרצון עד יקראו בשם א' ולפי שסוף כל דבר דומה לתחלתו נקרא סוף הכסא הזה חכמה הוא צורה א' מן הב' וממנה ולחוץ נכנס הפרוד ובהיותם בצורתן יפרדו איש מעל אחיו וכשנברא העולם נברא בג' דברים אלו והן חכמה ותבונה ודעת שנ' ה' בחכמ' וכו' כונן שמים בתבונה בדעתו וגו' וכ' בראשית ברא אע"פ שאמרו אין ראשית אלא חכמה יסד וברא ב' ענייניים והם צריך לבנין כמו יסד בציון אבן כמו יסד ארץ על מכוניה ותבין שעניני הבריאה כי הוא עומד בעצמו כמו האדם שנאמ' בו בריאה על הארץ שנ' ואדם עליה בראתי וכן ברא אלהים אדם על הארץ והוא מתנועע הנה והנה אבל מי שנ' בו יסוד לא יתכן להתנועע ולזוו ממקומו או תאמר כי מכוניה זנים הא' הוא הנקרא ראשית ובו ברא והב' הוא הנקרא חכמה ובו יסד ובפירוש פר' בראשית תבין ענין הבריאה ואח"כ תעמוד על ענין היסוד וארז"ל אלה תולדות השמי' הארץ בהבראם בהא בראם ולמה בהא לפי שהיא נוחה בקריאתה יותר מכל האותיות כך לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם והיא שניה של שם כמו שכתבתי בפ"ק ואל תתמה אם היא נקראת כן כן כל אחת ואחת משאר האותיות ועל כן כתוב בספר יצירה כיצד שקלן והמירן אל"ף כו' ואם לא היתה כל אות ואות כוללת את כלם לא יתכן בהם השקול והמרה. אבל באמת כלם כוללות זו את זו ועל כן יקראו בשם של זה לזה ונתן את האמור של זה לזה ושל זה לזה אבל באות ה"א אנו צריכים לזכור את הדבר תמיד לפי שבה נברא העולם. ועוד יש ענינים וטעמים אחרים ובכאן אני כולל כל הטעמים כתיב בתורה ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' הי"ל קום אלהים משני טעמים האחד כדי לקצר דבריו שלא יאריך בדבר ואם הוא צריך לעשות נקמה בגוים תוכחו' בלאומים היה לו לזכור השם שהוא מדת הדין כמו שאמר דוד יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו וא"ת כי מספר האותיות שיש בקומה ה' כמספר האותיות שיש ביקום אלהים עדיין יש להשיב מפני מה הזכיר מד"ר ולא הזכיר מד"ה. וא"ת לא רצה משה להזכיר מדת הדין לפי שהיה דור המדבר קשה עורף והיה מתירא שמא יפגע בהם מד"ה שמצינו במק"א שאמר לו הקב"ה כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך. א"כ נאמר לך

מפני מה האריך לומר קומה ה' והיה מספיק לו לרמוז מד"ה הנקראה בהרבה מקומות ה' ולמדנו שהשם שהזכיר היא מדת הדין כי אות ה"א רמז הוא למדת הדין כמו שאני עתיד לכתוב ואלו לא האריך ואמר קום ה' הייתי אומר שהוא מדת רחמים אלא שנהפך למה"ד לתפלתו של משה. ואילו אמר קום אלהים היה מסתיר ממנו מה שאנו למדים מתוספת הה"א ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל ובנחה כתוב בה"א שובה ה' לא אמר שוב אלא שובה ראה לפי הדברים האלה כי יש בפסוק ויהי בנסוע ג' דברים וכנגדן ג' בפסוק ובנחה יאמר כנגד הארון ה"א במלת ובנחה כאלו אמר ובנח ה"א ר"ל שהארון נקר' ה"א והלוחות שהן כוללות כל המדות היו מונחות בארון ויתכן לומר כי יש אם למסורת ויהיה ארון נקבה וכנגד ה"א שבקומה ה"א בשובה ושמו של הקב"ה עם כל אחד ואחד ע"כ אל יהי רחוק בעיניך מה שכתבתי שראויה היא ה"א שתקרא בכל שם ומדה שיש לשאר אותיות כי בה מתיחדים כל המדות וכל האותיות כמו שנכללו במדת הצדק שנ' תורת ה' תמימה משיבת נפש. עדות ה' פקודי ה'. מצות ה' יראת ה'. משפטי ה' אמת צדקו יחדיו הם כלם במדת הצדק שהיא מורה על מד"ה כש"נ צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים כולם הם ממדת ידיו של הקב"ה הנקרא זהב שנא' ידיו גלילי זהב ומפז רב זו עטרה שבראשו של הקב"ה שנא' ראשו כתם פז ומתוקים מדבש כלו' הם הם המתק שבשפתות הכלה שהיא כנסת ישראל שנא' נפת תטפנה שפתותיך כלה וכמו שהם נכללים במדת הצדק כך הם נכללים באות ה"א ונאמר שהצדק נקרא ה"א וכמו כן יש לנו לומר שבג' דברים הללו שבהם נברא העולם שהם חכמה ותבונה ודעת נרמזי' באות ה"א ועוד מצינו שניתוספו ליוסף ע' לשון באות ה"א בשעה שבא לפני פרעה ולא היה יודע אלא לשה"ק והיה כתוב בנימוסי מצרים שלא ימלוך עליהם אלא מי שיודע ע' לשון בלבד והוסיף הקב"ה ה"א בשמו וקרא שמו יהוסף כדי שידע שבעים לשון וזהו שאמר הכתוב עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע נמצא עכשיו כי ע"ג דברים כמנין חכמ"ה נרמזים באות ה"א וכשאנו מקיפין את החשבון ונאמר ה' פעמים ע"ג יהיו שס"ה כנגד שס"ה מצות ל"ת ולפי שהוא מורה על הנקבה כמו אמרה אכלה והדומה להם לכך הם חייבות בכל מצות ל"ת בין שהזמן גרמא ובין שאין הזמן גרמא חוץ ממצות מעטות.

ועוד אמרו רבותינו במק"א בי' דברי' נברא העולם כמו שמפורש אר"ח בר טוביה בי' דברים נברא העולם ואלו הם בחכמה בתבונה בדעת בכח בגבורה בגערה בצדק במשפט בחסד ברחמים בחכמה ובתבונה שנ' ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בכח וגבורה שנ' מכין הרים בכחו נאזר בגבורה בגערה דכתיב עמודי שמים ירופפו ויתמהו

מגערתו בצדק ובמשפט דכתי' צדק ומשפט מכון כסאך בחסד וברחמים דכתיב זכור רחמיך ה' וחסדיך הרי לך י' דברים שבהם נברא העולם הוצא מהן ג' שכבר כללנו אותם במנין חכמה נשארו שבעה וחכמה הרי שמונים וכשאנו באים להקיף החשבון ה' פעמים שמנים יהיו ד' מאות והראות מכח הה"א כמו שאני עתיד לכתוב ע"כ יש לומר כי משם בא כח של עין הרע וכן עי"ן ר"ע בגי' ד' מאות ומצאתי בתשובת שאלה של גאון כי עין הרע רובו נמצא בתלמידי חכמים ואינו כרצונם וזהו שאמרו כ"מ שנתנו חכמים עיניהם מיד נשרף ראה המאמר הזה איך הוא מסכים עם מה שכתבתי ועוד אמרו כ"מ שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני ועין רע זה של ת"ח רובו נמצא בשביל חלישת הדעת שהחכמה פוגעת באיש ההוא שמצער אותו ומחליש דעתו ומפסיק מן החכמה שהוא עוסק בה ומחשב אותה בלבו כענין מה שאה"כ ובוקע עצים יסכן בם כן החכמה הבוקע יסתכן בעצמו מפני כח החכמה שרואה אותו וחלש דעתו. וראיה גדולה לזה הענין מה שאמרו במדרש שה"ש הביאני המלך חדריו תמן תנינן ד' נכנסו לפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא ואלישע בן אבויה ורבי עקיבא. בן עזאי הציץ ונפגע ועליו הכ"א דבש מצאת אכול דיך בן זומא הציץ ומת ועליו הכ"א יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. אלישע בן אבויה קיצץ בנטיעות כיצד קיצץ בנטיעות שהיה נכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וראה תינוקות שמצליחין בתורה הוה אמר עליהן מלה אינון מסתתמין ועליו הכתוב א' אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ר' עקיבא עלה לשלום וירד לשלום אמר לא מפני שאני גדול מחברי אלא כך שנו חכמים מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך עליו הכ' או' הביאני המלך חדריו ת"ר ד' לפרדס וכו' אחר קיצץ בנטיעות עליו הכת' אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך מאי חזא חזא מטטרון דאיתייהיבא ליה רשותא חדא שעתא ביומא למיכתב זכותייהו של ישראל אמר גמירי דלמעלה אין לו עמידה ולא ישיבה ולא תחרות ולא קנאה ולא ערף ולא עיפוי שמא ח"ו ב' רשויות הם אפקו' למטטרון ומחיוהו שיתין פולסי דנורא ואתיהיבת ליה רשותא למקלינהו לכולהו זכותיה דאחר יצתה ב"ק ואמר שובו בנים שובבים חוץ מאחר נפק אחר לתרבות רעה. ר"ע עלה בשלום וירד בשלום עליו הכתוב אומר משכני אחריך ואף רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת לדוחפו. א"ל הקב"ה הניחו לזקן זה כדאי הוא להשתמש בכבודי מאי דרש אמ' רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ואתא מרבבות קודש אות הוא ברבבה שלו. רבן שמעון בן גמליאל אומר אמר ה' צבאות שמו אדון הוא בצבא שלו ר' חייא בר רבה א"ר יוחנן לא ברוח ה' וכו'. ובמסכת ע"א י"ב שעות ביום ג' ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה שניות יושב וזן את העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים שלישיות יושב ושוחק עם לויתן שנאמר לויתן

זה יצרת לשחק בו אמר רב נחמן בר יצחק כו' אלא ברביעיות מאי עביד יושב מלמד תינוקות של בית רבן תורה שנאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי חלב עתיקי משדים. מעיקרא מאן מלמד להו אי בעית אימא מטטרון ואב"א הא והא עביד קב"ה. לכך יש לו' שכל זה ראיה למה שכתבתי וכנגד ד' מאות אותיות אלו של חשבון הה"א נגזר על אברה' אבינו להשתעבד ד' מאות שנה שנא' ויאמר לאברם ידוע תדע וכל כך למה יש לומר לפי ששלטה ביה עינו של שטן וי"ל לפי שנולד יצחק מבין שני ההי"ן שנוסף אחד באברהם ואחד בשר'. והענין דומה למה שאמרו רבותינו שלש מתנות טובות נתן להם הקב"ה לישראל וכולם לא נתנו אלא ידי יסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא תורה דכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. א"י דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מייסרך. וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העה"ב דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר. אף כאן גזר ד' מאות שנה על זרעו כשבא להבטיחו שיצא ממנו זרע שיירש את הארץ שנאמ' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואין לשון ירושה נופל אלא על מי שיש לו זרע דכתיב קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת וגו' וכרת לו הברית בין הבתרים כשהיה בן ע' שנה שנא' ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ל' שנה וד' מאות שנה והחשבון הזה מתחיל מברית בין הבתרים שהיה א"א אז בן ע' ועשה שלשים שנה עד שנולד יצחק והיה אברהם בן מאת שנה שנא' ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו וד' מאות שנה משנולד עד שיצאו ממצרים הרי ל' שנה וד' מאות. ואל יקשה בעיניך דבר זה כשתמצא לתת לך את הארץ גו' שתבין ממנו שהיה עומד בא"י וכתיב בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן שכבר יצא משם קודם לכן ואחרי כן חזר שם ויצא כשהיה בן ע"ה שנה כך מפרש בסדר עולם וארבע מאות הללו תחילתן משנולד יצחק:

פרק יג

שני ההי' הללו שהם ה"א של אברה"ם ושל שר"ה אין טעם תוספת זה כטעם תוספת זו שה"א של שרה היה לבטל כח המזל כמו שאומר שרי לא תלד שרה תלד אבל ה"א של אברהם למה אם להוליד כבר הוליד ישמעאל קודם שנקרא אברהם שהרי יצא ממנו ישמעאל בעוד שהיה שמו אברם ולמה הוסיף הקב"ה ה"א בשמו כדי שיהא עולה למנין אברככה שהוא בגי' רמ"ח מצות עשה וכנגד רמ"ח אברים ואחר כך יצא ממנו זרע שהיה ראוי לברכה ושיתיחד שמו של הקב"ה עליו ככה פירשוהו בב"ר ועוד אמרו למה הוסיף

הקב"ה באברהם ה"א משאר אותיות אלא כדי שיזכו כל אבריו של אדם לחיי העה"ב כביכול כי נשלם הענין דכתי' כי בצלם אלהים עשה את האדם ואמרו ואברככה זה שאומר אלהי אברה'. זהו לפי פי' מ"ר. אבל על דרך פשט י"ל שהוסיף אות אחת על שמו לפי שגלוי וידוע לפניו שעתידות האמהות לינשא לשלש האבות שהן שרה ורבקה לאה ורחל שהאותיות שלהן י"ג ושל אבות י"ב לכך הוסיף אות אחת על שמו של אברהם נמצאו בין כולם כ"ו, אותיות כנגד גימטריא של שם בן ד' אותיות ולמה הוסיף ה"א יותר משאר אותיות לפי שגלוי וידוע לפניו שעתיד יעקב שיכתב מלא כמו שמצינו שנכתב יעקב מלא בוי"ו בה' מקומות הרי ה' ו' שמו של הקב"ה. ומ"ש כי יעקב נטל אות וא"ו מאליהו כדי שיבוא ויבשר את בניו טעם זה מספיק הוא לאות אחת ואינו מספיק לאות וי"ו שיכול ליטול ממנו אות אחרת ומפני מה נטל ו' אבל הטעם המספיק לזה לפי הפשט הוא מה שכתבתי וכן נאמר לפי הפשט שהטעם לתוספת אות ביעקב לפי שנקרא שמו ישראל והיה מספר האותיות (י"ג) ל"א הוסיף עוד אות אחת להשלים ל"ב נתיבות חכמה נמצא של אברהם להשלים י"ג ושל יעקב להשלים ל"ב ודברי רבותינו דברי אלהים חיים אבל אני אומר שאלמלא לא היה תוספת ביעקב מן הטעם שאמרתי ראוי היה מן הטעם שכתבתי ואין בזה הפסד לדברי ולמה הוסיף באברהם וביעקב וביצחק לא הוסיף לפי שיצחק מדתו דין כמו שאני עתיד לכתוב לך לא הוסיף בו.

ונחזור לענייננו ולמה בטל כח המזל של שרה באות ה' לפי שכל המזלות נמסרו להם בו' ימי בראשית עם בריאת העולם אלא שכל אחד פועל בזמנו הקצוב לו כמו שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ ומפני שנברא העולם בה"א בטל כח המזל שהוא בכלל בריאת עולם בה' ודומה לענין זה מש"נ בהפיכת סדום שנא' המכסה אני מאברהם אמר הקב"ה מה שאני עושה בסדום לא יפה לי לעשות שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ וכו' אף כאן בה' ברא את העולם ובטל בה' כח המזל כדי שלא יאמרו הוא גזר ואחר מבטל אלא הגוזר הוא המבטל ואין אחר יכול לבטל המושל הוא הפותח הוא הסוגר וזהו ענין החרש והמסגר. והענין בזה אל יהי קל בעיניך ושמרהו וזכור אותו תמיד ג' או ד' או ה' פעמים ביום מבקר ועד ערב ויבאר לך סתומות בהבינך אותו ותלמוד ממנו לענינים אחרים:

פרק יד

כבר התבאר לנו שהחכמה ותבונה ודעת נרמזים באות ה' ועל כן אני אומר כי נקראת חכמה והיא נקראת תבונה ונקראת דעת. ולא אלו בלבד אלא כל דבר וענין ושם ומדה שנזכר בשום פנים בבריאת עולם יכול אני לקרותם בו. כגון י' דברים שבהן נברא העולם

כמו שכתבתים בפרק י"ב וכגון דבר ורוח שנאמר בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם. וכגון שעל וזרת ושליש שנאמר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ ומאמר כמ"ש שנברא העולם בי' מאמרות לכך יש לומר כי כל מקום שנאמר בו לשון אמירה יכול אני לפרש אותו בתורה שבע"פ וכן כתב החכם ר' עזרא וזהו מה שכתוב באיכה רבה א"ר יוחנן כי מאסו את תורת ה' זו תורה שבע"פ. וכן י"ל כ"מ שיש בו לשון דבור יכול אני לפרש אותו בתורה שבע"פ וז"ש בב"ר שעשר לשונות של נבואות הם קשה שבכולם דבר שנא' דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות ר"ל כי הוא מדת הדין ובברכות מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דינא נמי היינו תורה ובספר הבהיר אין דין אם אין חכמה שנאמר וה' נתן חכמה לשלמה ואחר כך דן את הדין על מתכונתו נמצאו כל הדברים זה בזה פנים בתוך פנים וראוי ליתן את של זה בזה והבורא הכל מיוחד בכול' וכולם מיוחדים בו וכשם שיש חכמה לרעה ויש חכמה לטובה כך אות ה"א רמז לירידת שאול והעליה ממנו כמו שמפורש בהגדה בדברי רז"ל כמו שכתבתי בפרק ה'. ולפי שאות ה"א רמז לשאול הוסיפה באברהם עד שבא לצוות במצות מילה שנ' התהלך לפני והיה תמי' במצות מילה ואותה שעה הוסיף ה"א על שמו שבזכות המילה ישראל נצולין מגיהנם דכתי' גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו והחכמ' הזאת הנרמז' באות ה' היא החכמה שנתנה לשלמה זהו שאה"כ ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט והוא מה שבקש ממנו שלמה כששאל לב שומע והיא החכמה שהזכירו בירושלמי בענין טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך שאלו לתורה החוטא מהו עונשו א"ל יביא קרבן ויכופר לו. שאלו לנבואה החוטא מהו עונשו אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לדוד החוטא מהו עונשו א"ל יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. שאלו לחכמה החוטא מהו עונשו א"ל חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב שאלו להקב"ה חוטא מהו עונשו א"ל יעשה תשובה ואני מקבלו.

ופירוש המאמר הזה נ"ל השמים ושני עמודיו ודוד הוא יסוד העולם והחכמה הוא שלמה. ותשובה לתשובה הוא בינה כמו שאמר הכ' וסור מרע בינה. והחכמה הזאת נקראת כסא ה' שנאמר וישב שלמה על כסא ה' כסא דוד שנאמר וישב על כסא דוד אביו וי"ל כי מה שאמר ושלמה ישב על כסא דוד הוא נאמר על כסא מלכותו ממש ומה שאמר וישב שלמה על כסא ה' נאמ' על כוונת פירוש שפירשנו שהוא כח מלכות בית דוד ואומר בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' והוא רמז למד"ה שבמדת הדין נברא העולם וכתי' בראשית ברא אלהים. וזה השם הוא מדת הדין ונברא בה"א לכך יש לנו

לומר שה' מדת הדין. וזהו שאמר הכתוב תפול עליהם אימתה שתי מלות כלומר אימת ה' ופחד. אך מה שאמר הכ' כי טוב זמרה אלהינו אעפ"י שיש לנו לו' שהוא מקיר כמו טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון אומר אני שהוא צווי ותוספת הה"א פירוש למי מזמר שאין לך כל אות ואות באל"ף בי"ת שלא תהא רמז להקב"ה וזהו פ' הפסוק את ה' כי טוב צדיק כמו שאמר אין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב זמר ה"א אלהינו כי נעים זהו הקב"ה שנ' הנך יפה דודי אף נעי' נאוה תהל' להיות לו. בונה ירושלים לשון כלה שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם וארז"ל מלמד שקלעה הקב"ה לחוה ככלה והביאה לאדם שכן בכרכי הים קורין לקלעית' בנייתא ואחר כך נדחי ישראל יכנס תחלה למעלה ואח"כ למטה וזהו מה שאה"כ הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים וכתיב ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ ואח"כ וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך ופירושו אמר אין כל אומה ואומה נופלת למטה עד שתפול שרה תחלה למעלה שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' ולפי המאמר הזה יש לומר שאין כל אומה ואומה עומדת למטה עד שעומד שרה תחלה למעלה. ע"כ אמר הכתוב ציון במשפט תפדה למעלה ושביה בצדקה למטה זהו הענין הנראה בשתי פסוקים אלו שהם כי טוב זמרה אלהינו ובונה ירושלים לפי שיש פי' תוספות ה"א במלת זמרה שהיא ה' ראשונה של שם בן ד' אותיות אבל הה"א שנוספת במלת אימתה היא הה"א השניה ואח"כ אמר ופחד והיא המדה שנתנה ליצחק כמו שקרא ליעקב ופחד יצחק שנתן חסד לאברהם ואמת ליעקב שנאמר תתן אמת ליעקב וגו' ופחד נתן ליצחק:

פרק טו

המדות הללו נתנו לאבות והוא כמו שארז"ל במדה שאדם מודד בה מודדין לו לפי שנתנסה אברהם אע"ה במדת החסד כדכתיב ויטע אשל ונוטריקון שלו אכילה שתיה לויה לפיכך ניתנה לו מדת החסד. ולפי שגבר יצחק ביצרו ונתרצה להתקרב עצמו עולה תמימה לפני בוראו ופחד מיוצרו ולפיכך ניתנה לו מדת פחד שהיא מכח הגבורה ועל כן היה ראוי לבוא באותו נסיון ולפי שהיה יעקב אבי' אמתי ונתאמתו דבריו שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. והיו בנים ואפרים ומנשה שאמר עליהם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי נמצא שהיו י"ד הוצא מהם ד' בכורות לד' אמהות שאין קדש מוציא קדש נשארו עשרה והפרי' הקב"ה אחד לשרתו ולברך בשמו והוא שבט לוי ולפי שנתאמתו דבריו נת' לו מדת האמת.

ועוד שנתנה לו מדת האמת כדי להעיד עליו שלא במרמה קבל הברכה ושלא רמה את לבן ומ"ש אנכי עשו בכורך פי' אנכי במקום עשו בכורך כלומ' לבכורה שבשביל הבכורה רצה יצחק לברך את עשו ועל כן היו הברכות ראויות ליעקב במקומו שכבר לקח ממני הבכורה והוא מכחו בא לבכורה ולכן ראוי לה והבא מכח חברו הרי הוא כמוהו ועומד במקומו לאותו דבר שהוא לו מכחו שהרי המלאך כשהיה מדבר עם הנביא היה אומר אני ה' וכן הנביא כשהיה מדבר עם ישראל. ועל זה אמר יעקב אנכי עשו בכורך וכן באומר אני בנך בכורך עשו כלומר לענין הבכורה והראוי לה ואלו היה אומר אני עשו ושתק היה אומר שקר על כן הזכיר הבכורה בכל פעם וכן אתה זה בני עשו כלו' שיש לי לברך כי הברכות לו הם ראויות ומה שאמר עשיתי כאשר דברת אלי כאלו אמר בעבורי כלומר לטובתי דברת וכן האמת כי לולי שצוה את עשו לעשות לא שמעה רבקה ולא הגידה ליעקב היה יכול לברך את עשו שאותו צווי לצורך יעקב ולטובתו היה ועל כן אומר לו עשיתי כאשר דברת אלי ובאומרו קום נא שבה ואכלה מצדי גם בזה לא אמר שקר אף על פי שלא צייד אותם כי מלת צדה ידוע שהיא באה על שני ענינים. הא' צדה ממש והב' במזון כמו שנאמר הכינו לכם צדה לדרך ורבים מעין זה זה ועל כן אמר לו ואכלה מצדי כאלו אמר מזוני שאני מביא לך וברכו בטל וברוב דגן ותירוש ולמה לא ברכו במטר וביצהר שאותו זמן פסח היה כמו שנראה ממה שאמרו בענין שני גדיי עזים שהאחד הקריב פסח והאחד עשה מטעמים ובפסח הוא זמן הזכרת הטל וע"כ ברכו בטל ולא במטר וכן ברכו ברוב דגן לפי שבפסח העול' נדון על התבואה וכן ברכו בתירוש לפי שעתידין ישראל לשתות ד' כוסות של יין בפסח ולא ברכו ביצהר שהוא בא מפירות האילן שזמן דינן בעצרת ואין לו טעם בפסח ומה שעשה יעקב בצאן לבן כדכתיב ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז. ואומר ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים לא היה לא מרמה ולא שקר וראה והבן מה שאמר לרחל וללאה ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתודים העולים על הצאן ודע כי כשראה יעקב את המראה בחלום ידע כי הבורא עושה לו כדי שלא ירמה את לבן כמ"ש אלהי אבי היה עמדי ואומר לולי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני ואחר שראה כי מן השמים עוזרים אותו הציג המקלות ההם לב' עניני' האחד כדי לכסות הנס ולהעלים אותו כדי שלא ישלוט בו עין הרע וכן מצינו באלישע שאמר לגחזי קח משענתי בידך ולך וגו' וכל כך למה כדי שלא יכנס עם בני אדם בדברים ויודיע להם למה הוא הולך ועל שלא שמר את הדב' שלט' בו עין הרע ולא הקיץ הנער. ואל תתמה באמרי כי ישלוט בו עין הרע אפי' בדבר שהוא מעשה נס שהרי בלוחות הראשונות לפי שנתנו בפומבי שלטה בהן

עין הרע ונשברו. וכן יעקב על אשר היה ירא שלא ישלוט עין הרע באותו ענין אם יבינו שהוא ע"י נס והענין הב' לפי שאמר לו המלאך שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן וכבר ידע כי זה הוא אסור להסתכל בניאוף ובעופות בשעה שנזקקין זה עם זה. ואם כן איך אמר המלאך שא נא עיניך וראה וע"כ הבין יעקב כי לצורך דמיון ומשל נאמר לו כמו שנאמר להושע קח לך אשת זנונים והלך ועשה הכל בנבואה וכן יעקב נשא עיניו בחלום וראה את העתודים העולים על הצאן כמו שנאמר ויהי בעת יחם הצאן והבין כי הוא צוה לעשות דבר להיות סבה לנס והיה הדבר ההוא ענין נראה לעין וע"י כן יתקיי' הנס. וכן מצינו בהרבה ענינים ובהרבה נסים שעשה הקב"ה לישראל כמו שמצינו בענין העי שאמר לו הקב"ה ליהושע שים לך אורב לעיר מאחריה וכן מצינו שאמר לו למשה עשה לך שרף ושים אותו על נס וכן דבר נא באזני העם וישאלו מאת רעהו וגו' דבר אל בני ישראל וישובו וגו' וכתיב ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים וגו' וכתיב וחזקתי את לב פרעה וגו' וכן הרבה ענינים בתורה וכמו כן צוה ליעקב לעשות דוגמא לראיה לפיכך עשה מה שעשה. ומפני מה צוה השם לעשות דוגמא לזה הענין ומפני מה נכתב ענין המקלות זהו באמת מש"ה כי אל דעות ה' וגו' עשה כדי ללמד לבני אדם שיטהרו עצמם בשעה שיזדקקו עם נשותיהן כי כפי המחשבה יהיה העובר וז"ש לעולם יקדש אדם א"ע בשעת תשמיש. וכן היה בענין המקלות כשהיו הצאן מתחממות והמקלות לעיניהם היו עובריהם מצטיירים בצורת המקלות המצטיירות בלב הצאן. ומזה המעשה יש ללמוד זה הענין בלי ספק. ועל כן נכתב בתורה זה הענין שאם הבהמ' שאין לה דעת להכיר הדבר ותועלתו או הזיקו ולהתבונן בו ואינה עושה אלא מכח הטבע אעפ"כ מחשבתה ורעיונה אל הצורות המצטיירות בלבה באותה שעה יש לה כח להתלבש באותו מעשה האדם שהוא בעל חכמה ויודע לצייר במחשבתו על מה שירצה הן טוב הן רע ויודע לכוין לאותו ציור אין ספק בזה שהוא צריך לטהר עצמו באותו שעה. ועל זה ועל כיוצא בזה אמר שלמה ומותר האד' מן הבהמה אין.

ואחר שבא זה לידינו נא' מפני מה הקדים יעקב ואמר ויהי בעת יחם הצאן וגו' ולבסוף אמר ויאמר אלי בחלום שא נא וגו' ולא יתכן לומר שאחר שראה זה יעקב חזר המלאך ואמר לו שא נא עיניך ולמה עשה כן כדי שלא להפסיק מאמר המלאך אשר בשבילו קרא אותו ולסיי' דבריו במה שהיה צ"ל לו עתה קום צא מן הארץ וגו'.

ונחזור לענייננו לפי שהיה יעקב אבינו ע"ה אמיתי לכך נתנה לו מדת האמת להעי' עליו מהדוגמא מש"ה לא יעקב יאמר עוד שמך וגו' המלאך אלהים. אנשים עשו ולבן. כלומר לא יאמרו עוד שקבלת הברכות במרמה אלא בשררה ודין וכן לא יאמרו שרימית את לבן

כי אם באמת ובתמים עשית מה שעשית. אלו הם הענינים שבשבילם נתנה מדת האמת ליעקב ונתן המשפט לדוד כמו שכתוב אלהים משפטיך למלך תן וגו' ואומר וימלוך דוד על כל ישראל וגו' והמשפט הזה שנתן לדוד נקרא עוז שנאמר ויתן עוז למלכו והוא מדת הדין וענין משפטיך כענין שכתבתי תשמרו ולפי שנתנו אלו המדות לאבות לכך אז"ל האבות הן הן המרכבה ואין אבות אלא ג' ואין מרכבה פחותה מד' כמו שנראה מזה הפסוק שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים וגו' ומי הוא הרביעי דוד ורבותינו לא הזכירוהו כמו שלא הביאו ראיה אלא מאברהם ויעקב. אבל בארבעתם מצינו שנתייחד שמו של הקב"ה על כל א' וא' להקרא אלוה ולא לזולתם. ומש"ה ויחל משה את פני ה' אלהיו נאמר על אמונתו באלהות וכן ויתפלל יונה אל ה' אלהיו וכל הדומה לאלו נאמר על האמונה ולא שנתיחד שמו עליו להקרא אלהי משה אלהי יונה וכן מ"ש אלהי אליהו תפלת אלישע היתה אבל הוא לא קרא עצמו אלהי אליהו כמו אלהי אברהם יצחק ויעקב ודוד והחכם ר' יצחק ז"ל היה רגיל לומר אלהי דוד ובונה ירושלים ועל הענין הזה אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ולמה עשה שזה לפי שאע"פ שכבר הבטיחו שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך עכ"ז היה ירא שמא יגרום החטא לכך לא רצה להכנס לפנים מן החסד הכל הוא דין וקו היושר אבל כשבא לברך את אפרים ומנשה נכנס לפנים ממנו ויצא דרך קו האמצעי והמשיך הברכה ואחר שאמר יברך את הנערים חזר ובירכן משלו ומשל אבותיו כמ"ש ויקרא בהם שמי ושם אבותי אבל תחלה הזכיר הבורא וקראו במדת הדין זהו ענין האבות הן הן המרכבה. ודבר שלא הזכירו רז"ל אלא האבות שהן אברהם יצחק ויעקב שאין קורין אבות אלא לג' אלו ולא הזכיר דוד ולא פי' יחזקאל מקום פני הנשר אם מלפניו אם מלאחוריו או לצדדין ר"ל ימין האריה או לשמאל השור ולכל משכיל וחכם הזהיר לגלות עניני המדה ההיא ואין מוסרין סוד העיבור אלא למי שיש לו מסורת החכמה בידו זה פירשתי לפי הענין האמיתי על דרך הקבלה הנכונה שקבלתי במאמר האבות הן הן המרכבה.

ולפי פשט האגדה י"ל שלא היתה כונתם באמר' האבות אלא על אברהם ויעקב לבדם כמו שהביאו ראיה משניהם או לפי שלא מצאו ראיה מפורשת אלא בשניהם כמו ויעל אלהים מעל אברהם. והנה ה' נצב עליו. ויעל מעליו האלהים. וכן מצינו במקום אחר שקראו לאברהם ויעקב לבדם האבות. באומרם בתשרי נולדו האבות ופי' אברהם ויעקב. אבל יצחק בפסח נולד כאומרם בפסח נולד יצחק ואפשר שלא היתה כונתם באומרם האבות הן הן המרכבה על האבות לבדם ועל דוד אלא על כל צדיק וצדיק שידבק במדה אחת ממדותיו של הקב"ה. אבל הזכירו האבות שדבקו באותן המצות הנוראות שהעולם

מתקיים בהם. חסד שנא' עולם חסד יבנה וכתיב עמודי שמים ירופפו וגו' ובפי' אמר על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט ושלום וגו'. קראו המשפט דין כמו שקראתיו ופירשתיו למעלה וגדול כח האמת שנאמר צדקתך צדק לעולם וגו' ואומר תורת אמת היתה בפיהו ואל תתמה במשז"ל האמונה כולל כל תרי"ג מצות כמ"ש בא חבקוק והעמידן על א' שנא' וצדיק באמונתו יחיה. ולא אמר בא דוד והעמידן על א' שנ' וכל מצותיך אמת. או כמ"ש כל מצותיך אמונה כי זה היה לפי שלא באו רבותינו לדבר זה אלא מצד השכר והגמול כמו שאמר יחיה כלו' חיי העה"ב וכה"א אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ויחי בהון לחיי עלמא ודבר זה לא פירשו דוד ע"כ אמרו בא חבקוק והעמידן על א' לפי שאין האמונה לבדה כוללת כל המצות האחרות אלא שהאמונה כוללת אותם כא' וכל או"א כוללת את כולן אבל הזכירו האמונה שהיא שורש גדול וגדול כח האמת שהוא רמוז בשם בן ד' אותיות שנ' למשה בסנה שעולה בגי' כ"א ואם תרבה החשבון כ"א פעמים כ"א יהיו תמ"א מנין אמ"ת וכדי שלא יהיה הדבר הזה רחוק בעיניך הריני מפרש אותה בפ' אחרת בפ' ואתחיל מתחלת הפ' שהוא ומשה היה רועה ומה שיתגלגל עמה.

ונשוב לענייננו ונאמר אפשר שיהיה דעת רז"ל. במאמר האבות על כל צדיק וצדיק שידבק במדה אחת במדותיו כמו שכתבנו למעלה, וטעם זה הענין כי האדם כשנפטר מן העולם אם צדיק הוא נדבק בזכיותיו שנא' והלך לפניך צדקך. ואם רשע הוא נדבק בחובותיו שנאמר ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה. לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה בעה"ב. וכה"א בעצתך תנחני וגו' התי"ו לנוכח בל' זכר ויש לפרש אותה בנסתר בל"נ ויהיה פי' הפסוק כך בעצתך תנחני בעה"ז ואחר כבוד תקחני כמו ואחר באו משה ואהרן כלומר אחר שתנחני בעצתך בעה"ז כבוד תקחני בשעת מיתה ויהיה כבוד לשון נקבה וכן בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי או יהיה פי' אחר כן אתה כבוד תקחני וכן אל תחד אתה כבודי וע"ד הפשט אחר כבוד שתכבדני בחיי תקחני כלו' תמיתני כמו כי לקח אותו אלהים וי"מ אחר כבוד תקחני אתה כלומר תנחני תחלה ואחר כבוד תקחני אתה. אין ספק כי העה"ז מעין העה"ב. ועז"ה נוכל לומר כי הצדיקים שידבקו בשכינה בשמו ית' כי הדבק נק' על שם המדה שהוא דבק בה כענין מש"ה הולך את חכמים חכם וגו' אע"פ שיש לנו פי' אחר אין זה מתיר את זה שאין ספק כי הדבק בו נק' על שמו כמו שאני עתיד לפרש בפ' ה' בשמים הכין כסאו כי הדבקות וההשגה נק' על שם ענינם ועל שם פנימיותם כגון כסא והיכל והדום ודביר וכיוצא בהן ואולי יקשה לך בראותך בהרבה מקומות בתורה שיקרא החיצון בשם הפנימי וענינו מוכיח

עליו שהוא חיצון וכן יקרא הפנימי בשם חיצון וענינו מוכיח עליו שהוא פנימי הענין הזה ע"ד אהרן ומשה ואהרן או ע"ד שהדברים כולם כלולים זה בזה הפנימי בחיצון והחיצון בפנימי או על שם שכל א' מהם סובב כל אשר ממנו וכולל עמו כל הדברים כמו שתראה בגלדי הבצלים שהם סובבים זא"ז והגלד העליון יקרא בית או היכל או דביר או מעון לגלד אשר תחתיו וכל אשר בתוכו למטה הגלד השני לשאר הגלדים אשר בתוכו למטה וכן הג' וכן הד' וכן כלם עד האמצעי נמצאים כולם נקרא בית והיכל ודביר ומעון לאמצעי. והאמצעי יקרא כסא והדום לכולם והסמוך לו מלמעלה יקרא כסא והדום לאשר מלמעלה ממנו וכן כולם עד הגלד העליון ומן האמצעי ולמטה מתהפך הענין מה שיקרא למעלה מן האמצעי בית וכיוצא בו אשר למעלה ממנו יקרא כסא וכיוצא בו לאותו דבר עצמו כי העליון למעלה תחתיו למטה שכן דרך כל דבר עגול שיש בתוכו דבר עגול כמוהו וכן אתה אומר בענין הגלגלים וכן בענין חכמת האלהית. ויש מקומות הרבה בתורה שהן כך והנסתר אשר באלו נאמר על מדה מן המדות או נפרש אותן המלות שלא כפשטן.

והנני מפרש בכאן שני פסוקים שהם בית והיכל ודביר והם יהיו פותרין לשאר מקומות והשמות. מה שכתוב ואני ברוב חסדך וגו'. ביתך למעלה מן החסד והקב"ה הוא ביתו של עולם אשתחוה אל היכל קדשך למעלה מן החכמה הנקראת קדש. ביראתך זהו רחמים ותחנונים. ענין אחר אבוא ביתך נאמר על סוף היחוד המתייחד והמתפשט למטה לד' ראשים שנא' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים ואין מלשון בי"ת הסמוכה לאל"ף וראוי שיקרא בית אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ראש הדבר הנקרא אמת ויתכן לומר אבוא ביתך על האמת לפי שאמר ברוב חסדך והוא סמוך לו שנא' חסד ואמת נפגשו צדק ושלו' נשקו. היכל קדשך הכבוד המתכבד ממקומו כמו שסמך לו קדשך. יראתך היא חכמה כמו שנאמר הן יראת ה' היא חכמה וגו' זהו פי' בית והיכל ומה שאמר שמע קול תחנוני בשועי אליך מפורש הוא על מנת שתבין מהו קול דברים אתם שומעים וגו' או יתכן שהוא נאמר על הקול הנשמע מבין האותיות ולפי דעתי זש"ה קולי שמעה כחסדך בנשאי ידי אל דביר קדשך והוא מל' ידבר עמים תחתינו והיה פנימי יותר מכולן ולמעלה מן הקדש ואפי' יהיה כפשוטו אינו סותר דברינו הדום אין ספק כל משמעותו חיצון יותר מכסא אא"כ נוכל להוציא מפשוטו וכן מעון נפשט בית והיכל אך אם יש להוציאו מפשוטו נאמר כי הוא ענין שפעת מים מלשון אצאי מעיך כמעותיו או מל' מעוז כלו' נתינת כח או ענייה או מעיים.

כתב החכם ר' עזרא ז"ל כבר ידעת מהו מדת הדין ומדת הרחמים והכל נקרא כסא לתשובה וזהו כונן למשפט כסאו כסאך אלהים עולם ועד. ישבת לכסא שופט צדק כסאך לדור ודור אלהים ישב על כסא קדשו. מאחז פני כסא. זולתי הכתרים הנקרא מענין מעונה וזהו מעונה אלהי קדם וגו' ע"כ. ולי נראה כי מעונה היא החכמה ותוספת הה"א רמז לה' שמות שיש לנשמה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם. ואינם סמוכים וכמשפט אדם שת אנוש על כן ויגרש מפניך אויב שכל זמן שרוח הקודש שורה בעולם הרמוז בפסוק זה ישראל מתעלים ומצליחים ואויביהם כלים ויאמר השמד מל' האמירך כלומר האמר והשמד על השונאים להשמידם ולהאבידם ואמר מעונה אלהי קדם הוא מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו והדומה למה שכתב בספר הבהיר למה ס' סתומה מכל צד כמו שכתבתי בפ"ק ובירושלמי מפני מה מכנים שמו של הקב"ה וקורין אותו מקום לו' שהוא מקומו של עולם וכו' ר' הונא בשם ר' אמי אמר כתיב מעונה אלהי קדם לומר שהוא מעונו של עולם וכו' ר' יוסי בר חלפתא אמר כתיב ויאמר ה' הנה מקום אתי שהוא מקומו של עולם וכו'. א"ר בשם ר' יעקב ה' בם סיני בקדש לא מסתברא אלא קדש בסיני לומר שהוא מקום של עולמו וכו':

פרק טז

הצדיקים הדבקים נקרא מרכבה אך האח' יקרא לבדו כסא כמו המושג אליו שאין דרך הא' להקרא מרכבה שאין מרכבה פחותה מד' והמרכבה כוללת הכסא והחיות והכסא אע"פ שהוא כולל הכל הוא תאר מיוחד, למדה אחת אי זה מהן שתהיה. והמדות נתנו לאבות כמו שנ' תתן אמת ליעקב חסד לאברה' ועוד כתיב תנה עוזך לעבדך וגו' וכתיב אלהים משפטיך למלך תן וגו' ותתן לי מגן ישעך וגו' וישעך במקום זה מדת הדין כי התיבות הנזכר במקום אחד למדת הדין לבד נזכר במקום אחר לרחמים והכל לפי הענין ולפי הצריך. כמו השם הנכבד בן ד' אותיות שהוא נאמר ברוב המקומות על הרחמים ופעמים נזכר על הדין ושם של אדני שהוא מדת הדין ונזכר על הדין בהרבה מקומות. פעמים שהוא נזכר על הרחמים. והוא שאמרו גדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים והרשעים מהפכין מדת הרחמים למד"ה ע"ד הפי' האחד מב' הפירושים שיש לי בזה המאמר וכן כל שאר המדות זולתי המדות שפירושן כמשמען כמו חסד ושלום ורחמים והדומה להם שלא יתכן לומר שהם נאמרים על הדין אך יתכן לומר כי הם מדות הרחמים הבאות מכח הדין ואותו החסד הוא בדין וכן שאר המדות הדומות לאלו או נאמר כי הדין נוהג שיתנהג העולם או האדם עם חברו בחסד ולא יתכן לומר כי הבורא

מרחם שלא כדין כי אין לפניו משוא פנים וכשהוא מרחם בדין הוא מרחם. ואמרו ואכנס לבני לפנים משורת הדין אם לא היה לפניו הדין כך לא היה אומר כך וזהו שאמר היה הכסא מתמוטט עד שסמכו בחסד וחסד הוא לפנים משורת הדין ולולי החסד לא היה עולם מתקיים ולא נברא שנא' עולם חסד יבנה ואומר והוכן בחסד כסא נמצא שיש לו מן הדין להתנהג עם כל בריותיו בחסד וברחמים עד שתמלא סאתם או עד שתכלה זכותם הראוי להם בעוה"ז וישעך שאמר דוד הוא מד"ה לפי שסמך לו וימינך תסעדני והוא מד"ה כדכתי' מימינם ומשמאלם וארז"ל וכי יש שמאל למעלה והא כתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב אלא אלו מלמדים זכות ואלו מלמדים חובה ויהיה זה הפסוק ר"ל ותתן לי מגן ישעך מסכים עם הכתוב שאומר אורי וישעי לפי הדרך הזאת יהיה פשט הכתוב כך נתת לו למגן ולצנה ישעך קרא שם כחו ישעי ויתכן לומר כי מלת מגן של ישעך רמז לומר פנין שמאלית כדרך המגן להיות בשמאל ויהיה ישעך נאמר על האמצעי שלא כדרך הכתוב שאמר ה' אורי וישעי שאין אור אלא תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ויהיה ראיה לזה מה שקראו דוד להקב"ה שמש ומגן שנא' כי שמש ומגן ה' וע' פנים לתורה.

ואמר הכתוב וענותך תרבני ופי' ענותך נתינת כח ועוד מל' אענה את השמים ובמשנה הכל לפי הענוה ויש שגורסים ענוה בו' ופי' מה שתענה הארץ כך כתב הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות שלו במסכת פיאה וראיה לזה הפי' מ"ש בספר שמואל וענותך תרבני בחולם על הנו"ן ודומה לענין זה אע"פ שאינו על דרך זה הוא שאמר דוד כל פועל ה' למענהו ומדה זו שנתנה לדוד נקראת עוז שנ' ויתן עוז למלכו ואומר בעזך ישמח מלך ואומר תנה עוזך לעבדך ואומר במדרש אין עוז אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן והיא תורה שבעל פה על כן אמר במקום אחר אין עוז אלא תפילין כמו שאני עתיד לבאר ואומר ה' מלך גאות לבש היא החכמה העליונה לבש ה' עוז התאזר היא העשירי' ויהיה פי' עוז לבש עוז והתאזר בו ויש לומר כי מלת עוז סמוכה עוז של התאזר שהוא ו' מאות י"ג בני' תרי"ג ויהיה התאזר רמז לתורה שבכתב ועוז רמז לתורה שבע"פ שהיא עזה ועטרה שלה ולא ניתנה ליכתב רמז לזה שאה"כ כל כבודה בת מלך פנימה כלומר נסתרה ונעלמה מעין וכבר אמרו שאסור להסתכל בקשת הוא מראה דמות כבוד ה' והוא מקום הציץ כך קבלתי בשם החסיד יצחק בן הרב הגדול ר' אברהם ז"ל ולפי דבריו ראיה גדולה לזה מ"ש ציץ מכפר על עזות פנים כתיב הכא והיה על מצחו תמיד וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך וכמה נאה וראוי לפתח בו קדש לה' וראוי הוא להיות של של זהב משום שנאמר משבצות זהב לבושה וכתב החכם ר' עזרא ז"ל ועוז פניו ישונא כמו ומלך פניו כי כבר

ידעת מלת עוז הוא מדת שר הפנים עכ"ל ועל המדה הזאת אמר דוד רגלי עמדה במישור שאני זכאי לפניך יש לי לברך אותך בתוך קהל ועדה ויהיה פי' רגלי כמו הרגיל אצלי:

פרק יז

כבר נתבאר לנו שהחכמה שנתנה לשלמה היא מדת הדין והיא לב שומע שבקש ממנו כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו והיא אות ה"א שבה נברא העולם ולפי שנברא בה' רמזו במתן תורה ולמה כן לפי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שיחזירם לתהו ובהו ובשעה שקבלו ישראל את התורה רמז בנתינתה בריאת העולם כלומר נתקיים הענין והתנאי ולא הה"א בלבד רמז אלא ו' ימי בראשית וי' מאמרות ול"ב פעמי' שהזכיר שם של אלהים במעשה בראשית כולם נרמזו במתן תורה. כיצד בה' נברא העולם בה' קולות נתנה התורה ולדברי האומר ז' ולדברי האומר י' נאמר כי ה' חומשי תורה היו כנגד הה' וה' קולות הללו ראו אותן ישראל שנאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. ובספר הבהיר אמר מאי דכתיב וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים וכי נראין קולות אלא וכל העם רואים את הקולות אותן שאמר דוד קול ה' על המים קול ה' בכח ואומר בכח ידי עשיתיו ואומר אף ידי יסדה ארץ. קול ה' בהדר ואו' הוד והדר פעלו וצדקתו עומדת לעד קול ה' שובר ארזים זו קשת שמשברת עצי ארזים ועצי ברושים. קול ה' חוצב להבות אש זה שעשה שלום בין האש ובין המים שחוצב כח האש ומונע אותה מללחוך המים גם מונע להבתו. קול ה' יחיל מדבר שנאמר ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם יותר מן המדבר. קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו או' כבוד וכתיב השבעתי אתכם בנות ירושלי' בצבאות או באילות השדה. הא למדת בה' קולות נתנה התורה ובכולם נגלה אדון עולם עליהם וראום והיינו דכתיב וכל העם רואים את הקולו'. וכל זה נבין אותו כמשמעו קול ה' בכח שהביא עליו ראיה אף ידי יסדה ארץ אותו פי' אף ה' וימיני מוכיח עליו קול ה' בהדר אחר שהביא עליו הוד והדר פעלו אין אנו צריכים לפ' אותו כי הוא מפורש מאד קול ה' שובר ארזים פירשו אותו זו קשת ופי' ונראתה הקשת אשר יהיה בענן קול ה' חוצב להבות אש זה שעושה שלום בין האש והמים מפורש הוא כי שלום שמו של הקב"ה ואע"פ שיש לפרש בענין אחר אין בזה המקום דרך לנטות ימין ושמאל קול ה' יחיל מדבר הביא עליו לדוד ולזרעו עד עולם ופי' אור זרוע לצדיק. ויהיה השביעי ידוע או ירצו לו' כי ועוש' חסד למשיחו לדוד הוא פי' יחיל מדבר וג"כ לא היו צריכין לפרש השביעי וזה יותר נכון.

ואע"פ שראו מן הקולות מה שראו או' אני שלא שמעו מהן אלא אחד שנאמר קול דברים אתם שומעים ואומר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו וכן מצינו בפי' בהעתקת המורה. ודע כי האדם מדבר בעשר ענינים שהם מפורשי' במקרא ואלו הן שתי עינים שנ' קורץ בעיניו. בתוארו שנאמר הכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו. ואו' מדוע פניכם רעי' ובמראהו שנאמר איש אלהים בא אלי ומהיכן ידעה שהוא איש אלהים אלא במראהו. הרי ד' ודבור הפה הרי ה' שתי ידים דכתיב מורה באצבעותיו הרי ז'. ושתי רגלים דכתיב מולל ברגליו הרי ט'. ובהליכתו דכתי' גם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא וכמו כן יאמר חלי הוא הרי עשרה ענינים שבהם יודע ויגיד האדם איזה דבר שיהיה וכן יבין מהם מה שראוי להבין מהם. ועכ"פ כי אדם למעלה על כן אמרו כי רואים היו אותם בשכינה ולא שומעים זולתי קול אחד ששמעו וראו כמו שמתוך תנועת השפתי הדבו' אע"פ שלא נשמ' נמצא דיבו' הפה נראה ונשמע והאחרים נראים ואינם נשמעים זהו לפי הפשט או נוכל לומר שלא היה אפילו אחד מהם נשמע. ומה שאה"כ השמע עם קול אלהים כאשר שמעת אתה ויחי ואומר וקול דברים אתם שומעים. נוכל לפרש אותם לשון הבנה כמו לא תשמע לשונו ונראה כי בשתי דעות אלו נחלקו רז"ל אם נראו ונשמעו כולם או לא נשמע מהם אפילו א' כמו שנמצא במדרש שה"ש ישקני מנשיקות פיהו אמר ר' יוסי מלאך היה מוציא הדיבור מפי הקב"ה על כל דבור ומחזירו על כל אחד מישראל ואומר לו מקבל אתה עליך הדבר הזה כך וכך דינים יש בו כך וכך עונשים יש בו כך וכך גזרות יש בו. כך וכך מצות יש בו קלין וחמורין יש בו והיה ישראל אומר לו הן וחוזר ואומר לו מקבל אתה עליך אלהותו של הקב"ה והוא אומר לו הן מיד היה נושק אותו על פיו הה"ד אתה הראת לדעת ע"י שליח. ורבנין אמרין הדבור עצמו היה מחזיר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו אתה מקבלני עליך כך וכך דינין יש בי בי וכך וכך עונשין יש בי כך וכך גזרות יש בי כך וכך מצות יש בי קלים וחמורים יש בי והיה ישראל אומר לו הן וחוזר ואומר מקבל אתה עליך אלהותו של מקום והוא אומר הן היה הדבור נושקו על פיו נמצא לדברי ר' יוסי לא שמעו מהם אפילו דבור אחד אלא מפי המלאך שמעו וע"י המלאך ראו מה שראו. ולדברי רבנן הדברות עצמן דברו להם וראו אותן ואם לא ייטב בעיניך זה שפירשתי בי' קולות כי עכ"פ היו נשמעים כלם. עשרה קולות יש בברואים והם נשמעים ותוכל לומר כי הם כנגדם י' קולות של מתן תורה וע' פנים לתורה.

ונחזור לענייננו ונאמר כי חמשה חומשי תורה היו כנגד ה' של בריאת העולם ועוד דבר אחר שהזכיר שמו בה' דברות הראשונו' בלבד ולא בשאר הדברות ובי' מאמרות

נברא העולם וכנגדם עשרה קולות במתן תורה ולדברי האומר ז' ולדברי האומר ה' היו י' הדברות כנגד י' מאמרות. בששה ימים נברא העולם בששי בסיון נתנה התורה ל"ב פעמים הזכיר שם האל"ף למ"ד במ"ב ח' פעמים הזכיר שם של ד' אותיות בי' הראשונות ח' פעמים שהם ל"ב אותיות ורמוזים בב' אותיות א' בראש התורה בי"ת של בראשית ואחת בסוף התורה למ"ד לעיני כל ישראל לפי שנכללה כל התורה. ואמר ומשפטים ב"ל ידעום פי' תחלה אומר מגיד דבריו ליעקב לא עשה כן לכל גוי דבריו וחוקיו ומשפטיו כנגד תורה נביאים וכתובים אבל הודיעם לישראל ועוד הודיעם משפטים ב"ל כלומר ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן ואלו הן ל"ב נתיבות התורה והם הנקראים תורה שבעל פה וחכמה שיש להבין באו' בל ידעום ולא אמר לא ידעום ועל ל"ב נתיבות אלו רמז הכתוב מלא אותם חכמת לב. וזהו ענין קונה לב וחסר לב שאין משמעותו לב ממש כי מי שאין לו לב לא יקנה מאחר גם לא יחיה מי שהוא חסר לב וכנגד ח' אזכרות שיש בי' הדברות יש בתורה טמא וטהור אסור ומותר חייב ופטור פסול וכשר וכנגד ח' פנים אלו נאמר בתורה כי יפלא ממך דבר וגו' דברי ריבות הרי ח' ועל ידם הזהיר הכתוב וקמת ועלית וכנגדם אמר דוד אלפ"א בית"א בח' פנים והבטיח' התורה שלא ישבתו ח' דברי' ואלו הן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבתו. ואם תרצה לומר כי לא ישבתו נאמר על יום ולילה גם הוא טוב ויהיה פשט הכתוב עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' אלו ששה כנגד ששה סדרי משנה ויום ולילה לא ישבתו כי בהתמדת היום והליל' הבריות מתקיימות. וה' דברות האחרונות אע"פ שלא הזכיר שמו בהן שהוא עולה בגי' כ"ו יש בהן כ"ו תיבות מלא תרצח עד אשר לרעך ולפי שהוצרך להזכיר שמו ח' פעמים בי' הדברות מתברך הבוטח בו בח' ברכות כמו שנאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' שניה והיה ה' מבטחו כלומר לא יבוש מן הבטחון ואין כפל לשון כי אין בכל התורה כפל ללא צורך ק"ו מלשון קצרה שהרבה מקומות יש בתורה שמוציא דבר מגונה מפיו כדי לתפוש דרך קצרה זולתי מקומות מעטים שמאריך בלשונו תיבה או שתים או יותר כדי שלא יוציא דבר מגונה מפיו ולמדנו מזה שני דברים האחד שלא יוציא אדם דבר מגונה מפיו כל היכא דכי הדדי נינהו והב' שאם יצטרך להוסיף בדברו יותר מט' אותיות אין לו לחוש הרי הוא מוציא דבר מגונה מפיו ביותר אינו צריך להוסיף יותר מח' אותיות אבל אם רצה להחמיר עד תבא עליו ברכה ואם בלבך רמז לי"ו בתורה לתפוש דרך קצרה איך יתכן להיות בה דבר ולשון ללא צורך ובאמת צריכין אנו לומר כי יש בתורה עכ"פ כפל לשון ללא צורך שאם לא כן לא היה נמצא הכפל בדבור בני אדם הממהרים לדבר עד שכופלים דברים פעמים ושלש. וכי לזה הענין אם יהיה הכפל במקום אחד ללא

צורך בשאר המקומות יהיה כפל לצורך ענין. וגם המקום ההוא הא' אין ראוי לומר עליו שהוא ללא צורך לפי הטעם שכתבתי בו הוא בעבור שימצא הכפל בלשון בני אדם נמצא כולם לצורך. על כן אמרתי כי יהיה ה' מבטחו ברכה שניה היא. ג' והיה כעץ שתול על פלגי מים. ד' ועל יובל ישלח שרשיו. ה' ולא יירא כי יבוא חום. ו' והיה עליהו רענן. ז' ובשנת בצורת לא ידאג. ח' ולא ימיש מעשות פרי. ומי שבטחונו על ב"ו נתקלל בח' ארור הגבר אשר בטח באדם ב' ושם בשר זרועו כלו' יצטרך לבריות ולמתנת ב"ו וצופה לטובה המגעת אליו מאתם וע"כ ישים בשר זרועו. ג' ומן ה' יסיר לבו כלומר ולא תהיה תפלתו נשמעת והוא צועק ואינו נענה ומתיאש מן הרחמים ד' והיה כערער בערבה. ה' ולא יראה כי יבא טוב ו' ושכן חררים במדבר ז' ארץ מלחה. ח' לא תשב. ח' ברכות וח' קללות כנגד ח' פעמים שהזכיר שמו בי' הדברות שנא' במקו' אחר מלא כל הארץ כבודו ונאמר חסד ה' מלאה הארץ לומר כי החסד נקרא כבוד ושמעתי מי שהיה קורא אותו כבוד ראשון וקורא הגבורה כבוד שני והרבה דברים נקראו כבוד נסתר והנעלם מן ההשגה ושאין בלבו לחקור אותו נקרא כבוד שנאמר כבוד אלהים הסתר דבר. והחכמה נקרא כבוד שנאמר כבוד חכמים ינחלו. כענין הכתוב בספר הבהיר מאי ניהו מלא כל הארץ כבודו אלא כל אותה שנבראת ביום שהיא למעלה כנגד ישראל מלאה ומאי ניהו חכמה דכתיב כבוד חכמים ינחלו ע"כ וכתיב ומארצו יצאו ומאורייתא נפקו שנא' ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. והנשמה נק' כבוד שנאמר למען יזמרך כבוד ואומר עורה כבודי והגוף נקרא כבוד שנאמר וכבודי לעפר ישכן סלה וי"מ כי הוא נאמר על הנפש ואינו נכון שכבר הזכיר ואמר ירדוף אויב נפשי ואין צורך לכפול והפנים לבדם נקרא כבוד שכן מצינו שאמר משה הראיני נא את כבודך והשיבו לא תוכל לראות פני מתוך התשובה למדנו עיקר הבקשה באומרו הראיני נא את כבודך. וכסאו של הקב"ה נקרא כבוד שנא' אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך ואומר כסא כבוד מרום מראשון וגו' אם נפרש אותו כסא שהוא כבוד וסוף דבר כל דבר שהוא למטה מדבר אחר נקרא כבוד לאותו דבר שלמעלה ממנו:

פרק יח

ומשה הי' רועה את צאן יתרו חותנו וגו' לפי המקובל בידינו מענינו של מרע"ה ראוי לנו לומר כי משה היה מוכן מו' ימי בראשית להרוג את המצרי ולהיות רועה צאן וע"כ כתיב היה רועה ולא אמר ויהי רועה או וירעה משה גדול כח הצאן שמעשירות את בעליהן ר"ל בצמר בחלב ובולדות ולפי' היה חביב הצאן לאבותינו ומקדימין אותו בכל מקום לשאר

בע"ח באברהם כתיב ולאברם הטיב בעבורה ויהי לו צאן. וביצחק כתיב ויהי לו מקנה צאן וביעקב כתיב ויהי לו צאן רבות. אך מה שאמר יעקב למלאכים ששלח לעשו ויהי לי שור וחמור ואח"כ הזכיר הצאן עשה כן בכונה לב' ענינים הא' לרמוז לו רמז שכבר נולד לו יוסף שהוא שטנו של עשו דכתי' ובית יוסף להבה לפי שיוסף נק' שור דכתי' בכור שורו הדר לו לפיכך פתח בשור זהו ענין א' והענין הב' לפי שלא רצה לפתוח לו בצאן לפי שע"י הצאן זכה לברכות שנאמר לך נא אל הצאן וגו' לפיכך לא רצה לפתוח לו בצאן וכשחזרו המלאכים כתיב ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן וגו' וכן אחר שנתרצה אליו וקבל מנחתו כתיב אדוני יודע כי הילדים רכים והצאן וגו' בב' מקומות אלו הקדים הצאן לשאר המקנה ואין קפידא בדבר בב' מקומות אלו הא' שלא היה בפני עשו, והב' לפי שכבר נתרצה לו ומה שהקדים במנחה הצאן כדכתיב עזים מאתים וגו' והכל נק' צאן כדכתיב בפסוק מן הכבשים ומן העזים תקחו וכתיב משכו וקחו לכם צאן וכתיב ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים וגו' עשה כך כדי להפחידו לומר אתה בא להלחם בי ולא תוכל שכבר ברכני אבי שהבאתי לו מטעמי גדיי עזים ואמר לי הוי גביר לאחיך ולך אמר את אחיך תעבוד אבל תחלה כששלח המלאכים לא רצה לפתוח בצאן שלא יהא כמקניטו והזכיר במנחה אתונות עשרים באחרונה לומר עתיד אתה ליפול בידי בימי משיחנו שנא' בו גילי מאד ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע וגו' ואם אתה סבור להלחם בי לבד הרי לך רמז בעונה זכרים הראוים כנגד נקבות לומר עדיין יש לי להוליד שבט שעדיין לא נולד בנימין בשביל זה פתח בעזים ותישים וסיים באתונות ועיירים. ע"א פתח בעזים ואח"כ רחלים שהיו זכרים שלה' מרובים משל אחרים והקדים כמנהגן כי בכל עדר קודמים עזים ותישים זש"ה והיו כעתודים לפני צאן ואח"כ גמלים שהיו זכרים כמ"ש גמלים מניקות ובניהם שלשים כלומר בין כולם שלשים נשארו פרות ואתונות שהן זכרים שלהן י' כמ"ש פרות ארבעים ופרים עשרה אתונות עשרים ועירים עשרה הקדים הטהור ואח"כ הטמא ובכולן הקדים הנקבות לזכרים שהיו מרובות וי"מ לפי זמן עבוריהן הקדימן כל שחדשיו מועטין הקדים אותו חדשי עבוריה של עזים ורחלי' ה' חדשים ושל גמלים ושל אתונות י"ב חדשים.

ונשוב לדברינו ונאמר לפי שיש טוב והנאה גדולה מגעת מהן לבעליהן לכך היו אבותינו אנשי מקנה ויש לומר כי מאשר ידעו אבותינו שעתידין ישראל להיות משועבדי' למצריי' לרעות צאן כדי להיות רחוק בעיניהן עבודת צורת צאן כמו שהמצריים עובדים צאן שנאמר כי תועבת מצרים כל רועה צאן או שיתנו להם מקום מיוחד כמ"ש ואמרתם אנשי מקנה היו וגו' מפני הענינים האלה היה מרע"ה רועה צאן יתרו וינהג הצאן אחר המדבר.

לשון אחר אינו נופל אלא א' מג' ענינים ההולך אחר חברו כמו וירדוף אחריו וילך מנוח אחרי אשתו וילכו אחריו זקני ישראל וההולך אחר רצון חבירו כמו ויקם וילך אחריה דאלישע שהוא אחר דבריה ועצתה כך אמרו רז"ל בפרק הרואה כמו אחרי ה' אלהיכם תלכו והמאחר בזמן כמו ואחר יצא אחיו אחר הדברים האלה. ואני אבוא אחריך. כלומר אחר שתלכי את לפי פשט המקרא אין אחר המדבר מא' מג' פנים אלו ודרשוהו מל' ההולך אחרי חבירו ואמר שהיה הולך אחר המדבר כלומר המדבר בורח ונעשה יישוב עד שבא אל הר האלהים חורבה ואומר אני כי מלת המדבר אינו מדבר ממש אלא מלשון ידבר עמים תחתינו שהוא לשון הנהגה כלומר מתוך המרעה נתן לבו בענין הפרנסה להבין מהיכן הכל מתפרנס ומי המתפרנסי' אם הנפש או הגוף ונכנס מענין לענין עד שהגיע להר האלהים חורבה וכמו כן אמרו אין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה' והוא מלשון הורים לכך יש לנו לומר שגם זה רמז לאבות שהוא שני לחסד שנאמר נותן לחם לכל בשר וגו' ואמרו לא הר חורב שמו אלא הר סיני שמו ולמה נק' שמו חורב שמשם יצא חורבה לעובדי כוכבים והוא לפי דעתי ואשר חרב גאותך כלומר ישורון החרב שאמר הוא גאותך. ר"ל מדת הדין של החרב גאות' על ישראל חלילה אלא בשעה שישראל צדיקים שמאל נעשה ימין וכנגד ההר הזה היא הנפש והיא האוכלת ואומר צדיק אוכל לשובע נפשו. וכבר כתב מזה החכם ר' עזרא כפי הצורך באר היטב ומכאן היה המקדש ראוי שם כדי להשלימו בכל הענינים הדומים לקרבנות והוא היה בצפון.

וירא מלאך ה' אליו מתוך הסנה כיון שנתעסק משה בחכמה הזאת יום אחר יום שנה אחר שנה משנכנס לבית יתרו עד אותו יום שא"א להיות פחות משני שנים שהרי נולדו גרשון ואליעזר ובכל שעה שהיה משה מגיע לגבול אחד מגבולות החכמה היה המדבר בורא ונעשה יישוב כלומר היה הקב"ה פותח לו שערי חכמה ורואה שעדיין לא הגיע למה שהיה דורש עד שהגיע אל ההר הזה מיד נראה לו מלאך ה' בלבת אש בענין הראוי למדת הדין וע"כ נהפך המטה לנחש וידו מצורעת ועוד אמר לו והיה לדם ביבשת. וז"ש בסוף הענין ויחר אף ה' במשה וגו' ונראה אליו מתוך הסנה אם נפרש אותו מענין שמו נאמר כי רמז לו רמז לתורה שנתנה מהר סיני כלומר סנה וסיני ענין א' הם ואם נפרש אותו על פי ענייננו שהוא מין ממיני הקוצים כבר ידעת מה טיבם ומה ענינם והיכן שורשם. ואם נכניס אותו בגי' יהיה ק"כ רמז לשנותיו של משה שנא' ומשה בן ק"כ ורז"ל אמרו שנרא' לו מתוך הסנה על שם שנ' עמו אנכי בצרה ויהי' המאמר הזה שמור בידך ויועיל לך במה שאני עתיד לכתוב.

וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל כל השגה שאדם משיג בין בעין בין בלב תחלת' ב' ענינים ר"ל איזה מהם שישיג תחלה והם האחד להשיג ולהזכיר הדמיון שיש בין המושג הזה ובין מיני הנמצאים האחרים והשני להזכיר ההפרש שיש בינו ובין שאר מיני הנמצאים. ושני הענינים האלה היו בכאן כשראה הסנה בוער באש הכור שהוא אש שהרי נדמה אליו בענין ההבער לאש של מטה שהרי היה ההפרש ביניהם בענין האכילה הראויה לאש ע"כ אמר והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל ולפי שנדמה אליו אש ולא היה אוכל לפיכך קם לסור ולראות מדוע לא יבער הסנה באש ואלו היה ההבער נאמר על האש היה אומר מדוע לא תבער האש אע"פ שמצאנו אש בלשון זכר אחרי רבים להטות ועוד שהיל"ל בסנה כי בכל מקום שההבער מיוחס אל האש המלה המורה על הפעול בא באות בי"ת ותבער אש בעדתם ותבער בם כי בערה בם וכן רבים וע"כ תרגם אונקלוס לא מתוקד אסנא והנה הסנה בוער באש לשון הדלקה הוא כמו לא תבערו אש וגו' ובער עליה הכהן ואינו לשון כלייה והשחתה אבל לא יבער הסנה הוא לשון כלייה והשחתה כמו כאשר יבער הגלל עד תומו ובערת הרע מקרבך וכשראה משה כי יבער הסנה ואיננו אוכל הכיר שיש הפרש בין האש ההוא ובין האש שלנו ולא היה יודע שהיא של מעלה שאלולי היה יודע לא היה סר לראות כמו שנאמר ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה לפי שנתלה האש בעצם חשב כי אש הוא וכשראה כי לא יבער הסנה היה בעיניו משתנה משאר האש וע"כ קם לסור ולראות מדוע לא יבער הסנה אם נשתנה הסנה משאר העצים או האש משאר האשים.

וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו וגו'. בכאן נקרא המלאך אלהים. ויאמר משה משה וגו' כל דבור ודבור שיוצא מפיו של הקב"ה מתחלק לע' פנים שהם מדת הדין ומדת הרחמים בשנים וע"כ המלאך קורא לנביא פעמים ויאמר אל תקרב הלום וגו' כשבקש משה לסור ולראות מדוע לא יבער הסנה קראו המלאך וצוהו שלא יקרב אל המקום ההוא כמו שנא' אל תקרב הלום. ולזה המתין לדבר עמו עד שבא לראו' לא תכף שנרא' לו וכן כדי להקדימו בלא תעשה ואחר כך בעשה. אנכי' אלהי אביך וגו' אל תקרב הלום לא תעשה כלומר אל תתחכם יותר כדי להשיג מדוע לא יבער הסנה כי לא תשיגנו שאין הדבר תלוי בסנה אלא באש משא"כ אש של מטה שכל מה שלא יבער אינו מצד האש אלא מצד הדבר. של נעליך מעל רגליך עשה רמז לכ"י שנא' מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב שלא יקל ראש כנגד שכינה כמו שאמר לישראל השמר מפניו ושמע בקולו וגו' כי המקום אשר אתה עומד עליו וגו' פתח לו פתח להתבונן בקדש הסמוך לו כמו שנא'

וישלח מלאך ויוציאנו ומלאך פניו הושיעם. נמצא שעדיין לא השיג אספקלריא המאירה וראיה לדבר זה מ"ש בענין כי ירא מהביט אל האלהים כמו שאני כותב במקומו. ועוד ראיה אחרת שגם ליהושע שנראה אליו שר צבא ה' וצוה אותו של נעלך מעל רגלך וגו' ואין ספק כי לא היה בנביאים מי שיתנבא באספקלרי' המאירה זולתי מרע"ה ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים כי קרן עור פניו בזכות כי ירא זכה לויוראו מגשת אליו בזכות כי ירא מהביט זכה לתמונת ה' יביט זו היא אספקלרי' המאירה כמו שכתבתי.

ראה ראיתי את עני עמי וגו' יש בפסוק זה ג' ענינים שהם זה למעלה מזה הראשונה ראייה. למעלה ממנה שמיעה ר"ל כי כח השמיעה זך ודק יותר מכח הראייה למעלה משתיהן ידיעה שאין השלמת הראייה או השמיעה אלא בידיע' לפי שאם יראה אדם דבר או ישמע קול ולא ידע מהו כאלו לא ראה ולא שמע אותו הקול וע"כ יבואו שני ענינים אלה בתורה במקום הבנה כמו אשר לא תשמע לשונו וכן ולבי ראה וגו' והיודע דבר א' אע"פ שלא ראה אותו ולא שמע אותו לעולם הרי הוא כאלו או ראה או שמע והבן הענין הזה ואל תשכח אותו ודע שלא תקרא ידיע' עד שתהא צורת הדבר הידוע חקוקה בתוך לב היודע הפרש שיש בינו ובין זולתו לכלל מן הכללים ולפרט מן הפרטים או שתהיה עם הידיעה אמונה וכל אמונה ידיעה מדרך ראיות מכריחות להאמין שהוא כך והמקובל מפה אל פה נקרא אמונה וכל אמונה ידיעה צריכה ר"ל שיאמין מה שיודע.

והנה פי' בזה הפסוק לומר איך ראיתי ואיך שמעתי כי ידעתי את מכאוביו. ובזה תעמוד על כוונת איוב באומרו העיני בשר לך וגו' לא אמר העינים לך ואם תראה אתה אך אמר העיני בשר לך כלו' העינים שלך בשר הם ויהיה משמעותו בשר ממש או י"ל בעיני בשר ויהיה משמעותו איש כמו ובשר כי יהי' בעורו ואונקלוס תרגם ארי גלי קדמי כיביהון.

וזה דומה לפי' היה מביט בתורה ראיה הויות בעצמו שהיו הויות ומן החכמה מתוך הויות ההם מכיר שהיו הויות החכמה שאין עתידין להגלות כך שמעתי זה הל' בשם החסיד ר' יצתק בן הרב ר' אברהם ז"ל וכן היתה דעת הרב בעל מדע באמרו מתוך שהוא יודע בעצמו יודע כל הנמצאים אעפ"כ תמה הרב בחלק השני מהעתקת ספר המורה בפ' ששי במשז"ל אין הקב"ה עושה כלום עד שמסתכל בפמליא שלו והביא שם מאמר אפלטון כי האל ית' מסתכל בעולם השפל ויאציל ממנו שפע המציאות והביא מה שאמר במקומות אחרות עד שנמלך בפמליא שלו לפיכך אין לתמוה לא ממסתכל ולא מנמלך.

אעפ"י שכתב אפלטון מה שכתב כי אין דעתו המסתכל ונמלך. ומסתכל ונמלך אינם דומין זה לזה כי יש הפרש גדול בין שניה' בין מסתכל בין נמלך כי מסתכל נאמר על החכמה ונמלך על המדות. אבל לדעת הרב אין הפרש ביניהם ואמרו ששה דברים קדמו

לבריאתו של עולם ויש מהם שעלו במחשבה להבראות התורה וכסא הכבוד נבראו התורה דכתיב ה' קנני ראשית דרכו. כסא הכבוד דכתיב נכון כסאך מאז. האבות עלו במחשבה להבראות שנאמר זכור עדתך קנית קדם. בית המקדש דכתיב מרום מראשון מקום מקדשנו. ושמו של משיח דכתיב יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו. ר' חייא בר זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא. ראה אלה הראיות שהביאו לעלו במחשבה. הא' ראשי' והב' קנית ג' מרום ד' לפני שמש. ה' בטרם. ופי' עלו במחשבה כלו' נתפשטו ונתמששו עד שהיה כח במחשבה להשיגם. כאלו אמר נתעלו הושג עילויים. וכן עלה אלהים בתרועה כלומר נתעלה. כתב החכם ר' עזרא בענין המאמר הזה מכאן נלמוד כי מביט בתורה שאמר היא תורה שבעל פה ועכ"פ המעשה יוצא כפי ציור המחשבה ולכך הזהירו לקדש אדם עצמו במחשבתו לכל מעש' זה מבואר וכה"א אז ראה ויספרה ובמדרש תנחומא בזכות מה ברא הקב"ה את עולמו בזכות ישראל שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. אמר ר' אבא בר כהנא תבואתה כתיב ישראל עלו במחשבה כו' עד מקום מקדשינו פנימיות עכ"ל החסיד. ונראה מתוך דבריו כי סברתו בבונה את העולם מן אלה תולדות השמים והארץ ואילך הוא כתב לפני מזה עכ"פ קודם שיעשה הנגר הכלי הוא מצוייר בשכלו וזהו מביט בתורה וזהו אני חכמה שכנתי ערמה ואומר לי עצה ותושיה וגו' וזהו הבסוד אלוה תשמע וגו' וזה מי תכן את רוח ה' מזה נראה כי בונה את העולם מויאמר אלהים יהי אור עד אלה תולדות ודעתי מויאמר אלהים ואילך מביט בתורה כלומר מסתכל בחכמה והוא ידע את מקומה במדת הדין ונמצא ל' החסיד אמר על נכון ודעתי כי יש בפירוש מביט מה שיקשה לך והשב אל לבך כי נתעטף בשלמה וברא הכלי. וראיה גדולה יש לי מזה שאמר התורה קדמה לכסא הכבוד על דרך מה שיש לפרש בכסא הכבוד שהוא התורה וממה שאמר מחשבתן של ישראל קדמה לכל והקדמת התורה לכסא לפי פירושינו שלא נקרא כסא הכבוד עד שנבראו המדות שהן כסאו שנ' השמים כסאי וכבר קדמה התורה להקראות תורה שכבר קדמו האותיות החקוקות רוח מרוח כמו שכתב בספר יצירה שתים רוח מרוח חקק וחצב כ"ב אותיות. ואל יקשה לך באמרי כי הקדמת קריאת שם התורה תורה הוא בעבור שכבר קדמו האותיות החקוקות ברוח מרוח ודע כי משכילי רבני צרפת קוראי' לרוח מרוח התורה שבכתב לתורה שבע"פ כך שמעתי בשם החכם ר' יצחק הצרפתי ויש עוד אצלי שני פירושים לכסא הכבוד האחד עיקר הפשט הנעלם מן ההמון והפילוסופים נסכמים באותו הפשט והב' הוא אמצעיות התורה שבעל פה כי כל דבר נסמך ונעזר מפנימיותו וחיצונו נק' כבוד אין א' מב' פירושים אלו סותר דברינו ובמקום אחר אמרו

שבעה דברי' נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וג"ע וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח בין כולם ט' דברים ואומר אני כי הם קדמו להיות הח' בחכמה שהם עמה ט' אך החכם ר' עזרא ז"ל כתב בזה המאמר היא החכמה הנמשכת מלמעלה למטה בבנין והיא היתה בכלל הכל. ותשובה הוא הרוח הנטע הקו האמצעי נראה שיש בין פירושי לפירושו כהפרש שיש בין מטה למעלה. ראיתי לפרש בזה הפסוק קדש ישראל לה' ראשית תבואתה שנכתב בה"א וקרי בוי"ו יש אם למקרא ופי' ישראל של מעלה ישראל סבא של דין ושררה רמז לאצילות. ויש אם למסורת לישראל של מטה וזה בני בכורי ישראל פטר כל רחם בבני ישראל.

ונחזור לענייננו ונא' כי מה שכתבה התורה ידעתי את מכאוביו הוא על עיקר פירוש ידיעה המובן מן הפשט על פי דרך לשון ידיעה הנהוג ברוב המקרא ויש לנו פנים אחרים בלשון ידיעה ב' וג'. ואחד מהם הוא הנכון לפי דעתי וחפש אחריו כי תמצאנו בראש וזהו שאמר וידע אלהים. אחר שראה אותם בצער המשיך בהם כח וברכה והשקה אותם כדי שיפרו וירבו לפי שפירשו מנשותיהם כשגזר עליהם פרעה כל הבן הילוד וגו' וז"ש בהגדה וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וגו' ואל תתמה מזה שהרי נאמר בכתוב ולא תצא אלהים בצבאותינו.

ואמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו' תמה גדול הוא איך האריך הכתוב כל כך לשבח עצים ואבנים וטרח לכפול ארץ העמים, ועוד מי שהוא בשעבוד גדול תחת יד צריו הלא די לו שיבשרו אותו בגאולה ואפי' על מנת לצאת במדבר לא מקום זרע ותאנה וגפן אלא פרנסתו בלבד ולמה טרח הכתוב והרבה שבח העצים ואבנים. לכך אני אומר כי אין פירוש הפסוק הזה כמשמעות הפשט ומלת ארץ סמוכה היא ארץ של טובה ושל רחבה ושל זבת חלב ודבש ויהיו שמות נאמרים על התורה טובה על שם שנא' כי לקח טוב נתתי לכם רחבה על שם שנא' לכל תכלה ראיתי קץ רחבה וגו' ארץ שנאמר ארוכה מארץ מדה וגו' זבת חלב ודבש על שם שנאמר דבש וחלב תחת לשונך ופי' ואמר אל ארץ הכנעני כלומר ארץ אין האומות ההם ראויים לשבת במקום ממשלת תורה שהיא א"י וז"ש אין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י. ע"א אל מקום הכנעני רמז שהבטיח לאברהם שנאמר והכנעני אז בארץ ובאותו זמן א"ל לזרעך אתן את הארץ הזאת.

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו' וזהו שא"ל וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כלומר האות הנוספת במלת לכה והיה יכול לומר לך הוספתי אות ה' בעבור כי אנכי שלחתיך ומ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את וגו' כלומר ועוד הוספתי אות זה להודיעך דבר אח' וזהו בהוציאך וגו' כמספר האות הזה על ההר הזה שהוא סיני וכן הוא כי

בר"ח סיון באו מדבר סיני וחנו שם ה' ימים ובששי קבלו התורה ועל אותן ה' ימים אמר בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון ואל יהי דבר זה רחוק בעיניך לפרש אותו מלשון אותיות שהרי כך פירשו וישם ה' לקין אות חקק לו אות משמו על מצחו.

ואמרו לי' מה' שמו' מה' וגו' רמז בכאן שם ד' אותיות בסוף תיבות י"ל ששאל משה פירוש השם ומהותו וב"פ נרמז בענין מ"ש רמזו בכאן בסוף תיבו' ואולי זה רמז למה שהשיג בכאן והכ' רמזו בסוף הענין בר"ת ידעתי כי דבר "ידבר "הוא וגם הנה כנגד מעלין בקדש ולא מורידין או לרמוז שכמו ששכינה למעלה כך שכינה למטה.

ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה. דע כי בתורה ג' מעלות זו למעלה מזו תורה שבעל פה המאושרת והמקבלת כח מתורה שבכתב ותורה שבכתב מן האותיות שאי אפשר שתכתב בלי אותיות. וע"ז הדרך תמצא מפורש משז"ל אני אהיה עמכם בצרה זו כמו שנר' אליו מתוך הסנה ואומר אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו ואני אהיה עמהם בצרה אחרת זו אמת שנאמר ותשלך אמת ארצה רמז לצורתו של יעקב החקוק בכסא הכבוד הרי היא מקלקל' לאפיהון הה"ד השליך משמים ארץ תפארת ישראל. כמ"ש כלום הם מכעיסים אלא בשביל איקונין של יעקב שהיא חקוקה בכסא הכבוד הרי היא מקלקל' לאפיהון הה"ד השליך משמים ארץ תפארת ישראל. ומפני זה אח"כ ויתן לשבי עוזו וגו' וזה המכעיסים אותי. וכבר ביארתי הכתוב הזה בפרק באר היטיב. אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה א"ל כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם לא הזכיר בכאן שעבוד לא של מצרים ולא של שאר גליות ויאמר עוד אלהים אל משה אחרי שהודיעו כל זה חזר ופירש כה תאמר לבני ישראל חכמה ובינה הגדולה והגבורה והת"ת. זה שמי לעלם נאה הוא שמי להיות לעולם וזה זכרי שמו כן לדור דור. דרך הכתוב לשבח התורה כלומר נאה השם לזכר ונאה הזכר לשם ר"ל נאה תורה שבכתב לתורה שבעל פה ונאה תורה שבע"פ לתורה שבכתב ונכתב לעלם חסר ללמדנו שנעלם ממנו מה ששאל באמרו מה שמו שלא השיג אמיתת אספקלריא המאירה עד עלה אלי ההרה ואע"פ שנכתב (להרתם) חסר יש אם למקרא והוא מה שפירשנו בו. ובמלת להרתם כמו כן שנכתב חסר שאעפ"י שיבא הדבור לנביא ע"י אחד מן השלוחים מ"מ מלמעלה היה יוצא ועכ"א אשר כתבתי וכאשר תבין דברי אלה ותדע מש"ה גם את זה לעומת זה עשה האלהים ואמרו כל מה שברא למעלה ברא למטה אז תעמוד על עיקר הדברים:

פרק יט

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים יודע היה הקב"ה שהיו ישראל שקועים במצרי' ולמדו ממעשיהם הרעים ואמונותיהם הרעות שהיו מאמינים בהם והתרחקו מן האמונה האמתית כמ"ש ואודע להם בארץ מצרים ואומר אליהם איש שקוצי עיניו וגו' לפיכך הודיע להם אלהותו בדבור ראשון וחזקם בדרך מופת לפי שאין ידיעה שלמה אלא שיש עמה האמונה מדרך המופתי כלומר חיוב הדבר מצד הכרח שהשכל וראיותיו מכריחין להאמין בו שהוא כך. כגון יציאת מצרים שהדבר ידוע כי בכח עליוני יצאו ועל כרחם שלחום המצרים וכן קריעת ים סוף ידוע כי היה בכח עליון לומר שהוא הבורא או שתהיה צורתו חקוקה בתוך לב היודע כגון ידיעת האדם את חברו שמכיר אותו בצורתו ורואה אותו בעין לבו אפילו כשהוא נסתר ממנו וכל ידיעה שהוא באחד מב' ענינים אלו תקרא ידיעה ואם אין הידיעה באחד מהם איזה שיהיה לא תקרא ידיעה לפי שאין הדעת סובלה וכל ידיעה שהדעת אינה סובלה אינה ידיעה. ודומה לזה הענין הוא מה שנהוג בדברי רז"ל כשהיה יודע אחד מהחכמים דבר שאין הדעת סובלתו ולא נראה לשכלו שכן הוא היה אומר שלא שמע אותו הדבר מעולם באמר 'לא שמיע לי' ודבר ברור הוא שלא יודע האמת עם הספק ר"ל מי שיודע האמת והוא אינו מאמין שכן הוא אעפ"י שהאמת כמות שהוא יודע כל זמן שיהיה לו ספק לא יאמר עליו שהוא יודע האמת. ואין ידיעה באחד משתי הענינים הנזכרים. וידיעת דבר שהוא מפה אל פה נקראת אמונה וע"כ כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל נתן להם מופת על אלהותו ומצד המופת ההוא ידעו אותו והאמינו באלהותו. והיה המופת אשר נתן להם על אלהותו הוא שהוציאם ממצרים כדכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכשנתן להם התורה וראו במעמד הנורא ושמעו הקול ההוא אשר החרידם כדכתיב ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר הכירו שיש יכולת בידו להוציאם ואי אפשר להיות זולתו. ומפני זה לא אמר אשר בראתי את העולם או עשיתי את השמים ואת הארץ שכשיצאו ישראל ממצרי' היתה אמונת המצריים בידם כמש"כ והמצריים לא היו מאמינים שיש לעולם בורא זהו שאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה' ולא היתה להם ידיעת אלהי מצד חדוש העולם ובריאתו. והיו עובדים לצורת הצאן שהוא על צורת מזל טלה לפי שהשמש אז הוא ראש השנה לימות החמה והוא בית כבודו ולפיכך היו עובדים אותו ועל דרך פשט המקראות אומר אני שלא היה להם אלוה לא מצד גלגל המזלות ולא מצד הכוכבים ולא מצד בריאת העולם אלא מצד הטובה שכל מי שמטיב להם היה אצלם ראוי לעובדו ועל זה הענין היו עובדים לצורת הצאן כדכתי' כי תועבת מצרים נזבח לה' אלהינו בעבור

שהיתה טובה גדולה מגעת להם מצד הצאן יותר מכל שאר בע"ח ואין בני אדם משעבדין אותם בגופם כמו שורים לחרישה וסוסים לרכיבה והחיות שאינם תחת ידם שאינם נוחות להכבש כמו הצאן והם מזיקות לבני אדם ואשר אינן מזיקות אינן מועילות כלום לבעליהן ואין להם בהם הנאה כלום זולתו דבר אחד לבדו שהן מאכלן. אבל מין הצאן היה נכבד בעיניהם וראוי לעבוד צורתו מכל צורות הנבראים שהאדם צריך לטרוח בהם ואין משועבדין בגופן אלא שמגעת מהן לבעליהן טובה בגזה וחלב וולדות ובשביל זה היה הצאן נכבד בעיניהם וראוי לעובדו ומזה הטעם המלכים עושין עצמן אלוהות לרוב גודלן וממשלתן והיכולת להרע או להיטיב יותר משאר האדם כמו נמרוד שהיה עושה עצמו אלוה כמו שאומר עליו הכתוב הוא היה גבור ציד לפני ה' וכמו פרעה שהיה עושה עצמו אלוה ונילוס נהרו כמו שאמר עליו הנביא עליו השלום התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני ולא נמצא בתורה מי שעשה עצמו אלוה אלא מלך לפי שיש יכולת בידו יותר משאר בני אדם ומעניינים אלה מוכיח הנביא את ישראל על עבודת העליונים ולעבוד לבשר ודם שנא' כי אמרתי אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי כלומר הכחות העליונים או בני אדם מטיבים להם וזה היה מנהג מצרים ואמונתם והיו ישראל משועבדים להם ולמדו מעשיהם על כן הוצרך הדבר כשבא הקדוש ברוך הוא ליתן להם תורה לישראל ולהודיעם אלהותו שיבא להם מדרך המופת שהוא הטוב הגיעו להם מאתו לעיניהם ואמר להם בדבור ראשון אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ולא אמר להם עושה שמים וארץ או זולתם מן הנפלאות וכשהזכיר יציאת מצרים היו בכללה קריעת ים סוף וטטיעת פרעה וכל חילו וירידת המן וכל הנמשך אחרי יציאת מצרים עד שבאו לקבל את התורה בהר סיני כי היתה אם לכולם.

לא יהיה לך אלהים אחרי' על פני אחר שהודיע להם כי הוא האלוה ושהוא אשר הטיב להם הטוב הגדול שהוא יציא' מצרים הזהיר' שלא לעבוד אל אחר שלא יאמרו אחר שעושה סבות ועל ידי מלאכיו ועל ידי שלוחים שמצוה אותם והם מקיימים גזירתו אחר שנברא העולם כמו שכתבתי וע"כ יאמרו ודאי ראוי לעבוד גם את הסבות גם את השלוחים לכבודו והמשל אומרים עבד מלך מלך ושלוחו של אדם כמותו ואם כן ראוי לכל המאמין בו שהוא האלוה לעבוד לכבודו מלאכיו ושלוחיו כוכבי השמים ובכלל כל השלוחים וכל האמצעיים בינו ובין המעשה והמלאכ' ופעולות הנעשות בעולם לכך הזהיר אותם ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. ואולי יש ללמוד מפסוק שהזהירם שלא יעבדו אלהים אחרים שרגילים היו במצרים לעבוד לאלוהות הרבה שכל המטיב

להם היו עובדין אותו כפי הראוי לאותה טובה אם לשעה או לשנה או כל ימי חייו של מטיב. ולכך הזהיר אותם שלא לעשות כן אלא שיהיו עובדים לאל אחד שלא כל אחד ואחד ייטב בעיניו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. ואם לא היה מן הראוי אצלם לעבוד לאלוהות הרבה לא היה צריך להזהירם ולומר להם לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהודיעם שהוא אלהיהם שכבר היה זה דבר מגונה בעיניהם. אך באמת יש בזה הפסוק רמז כי רגילים היו לעבוד לאלוהות הרבה ומספר המטיבים להם כמו שכתבתי למעל'. ומפני שהיו רגילים בזה הענין המגונה שהוא עבודת אלוהות הרבה גם מפני הצורך שלא יטעו בדעתם לו' שדבר נאה ומקובל הוא לבורא ית' לעבוד שלוחיו ומלאכיו וכוכביו וכל המשתלחים מאת כבודו לעשו' בעה"ז מעשה מן המעשי' או להיות סבה מן הפעולו' הנפעלות הן צרכי שעה כגון הנסים והנפלאו' שהוא עושה לרבים או ליחיד הן הפעולות והמעשים שהעולם מתנהג בהם משנברא ועד עתה ע"כ הזהירם שלא לטעות במחשבה הרעה והמגונה הזאת. ואין ספק כי אם לא היה הענין הזה כראוי וכהוגן בעיניהם לא היה צריך להזהירם ודומה לזה הפי' מפורש בתורה ובדברי רז"ל ע"ה והוא מה שאמר הכתו' הנה אנכי שולח מלאך לשמרך בדרך וגו' השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו ועשית כל אשר אדבר ראה איך רמוז בג' פסוקים אלו כל מה שכתוב למעלה בזה הענין רמז גדול שהוא כמבואר וכמפורש התחיל ואמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך כלו' דע שעתיד מלאך ללכת לפניך להועיל ולהטיב לך ולהדריכך בדרך אשר תלך אך לא מרשות עצמו ולא מרצון נפשו יעשה לך כל הטוב ההוא כי אם בשליחותי ואין לו כח לעשות בלא מצותי ואין לך לתלות הטובה ההיא שבאה אליך על ידו כי אם בי ולא בו לפי שאין בידו לעשות מאומה רע או טוב זהו הענין הנרמז בפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך אם כן השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו. כלומר אע"פ שהדבר כן באמת שאין בידו כח ורשות לעשות טובה או רעה מלבו וכל מה שהוא עושה הכל הוא עושה בשליחותי אעפ"כ לא תנהוג בו מנהג קלות ראש והמראה דבר שאין כבודי בכך זהו שאמר הכתוב כי שמי בקרבו ובפי' אמר איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו קרא מכבדי הבריות מכבדיו לפי שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם וכן הזהיר בכאן ואמר אל תמר בו לא תנהוג בו מנהג הדיוטות אלא מנהג כבוד לא לכבודו כי אם לכבודי זהו שאמר כי שמי בקרבו ואחר שהזהיר על כבודו של מלאך ושלא לנהוג בו מנהג בזיון פירש ואמר כי אם שמע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר כלומר זהו הכבוד שהזהרתיך עליו לעשות שתשמע בקולו לעשות כל אשר אדבר לא אמר ידבר אלא אדבר כלומר אם יוסיף על דברי תורה או יגרע מהם אפילו א' מן

הקלות שבקלות או לעובדו בא' מן העבודות לא תשמע אליו אך לעשות כל אשר אדבר תשמע בקולו זהו רמז הרמוז בשלשה פסוקים הללו והוא קרוב למה שכתבתי ובדברי רז"ל ע"ה הוא מפורש יותר באמרם אל תמר בו אל תמירני בו כלו' אעפ"י ששלחתיו להביא עליך כל טובה ההיא הבאה עליך משמירת הדרך וההבאה בארץ ושאני מזהירך להשמר מפניו ולשמוע בקולו אל תמירני בו כי אין רשות בידו אלא בידי הוא וברשותי ובמצותי ובשליחותי הוא עושה כל מה שהוא עושה זהו כי לא ישא לפשעכם כלומר אם תפשעו בי ותעבדוהו אין בו כח לשאת הפשע ההוא שכל מה שהוא עושה אינם אלא גזרות זהו כי שמי בקרבו ועל כן תרגם אונקלוס ארי בשמי מימרי. וכל זה קרוב למה שכתבתי בענין חיוב האלהות מצד הטובה וצריך הזהרה שלא לטעות באמצעיים. הנה ביארתי למה הוצרך להזהיר באלהים בפירוש אמנם יש לשאול מה טעם נאמר על פני אחר שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים כבר אסר אותם ומה בא להורות באו' על פני ומ"ש כל זמן שאני קיים או כל מקום שאני שם אמת הוא הפירוש הזה אך אינו מספיק למה הוצרך לומר על פני. או מה בא ללמדנו שהרי כמה מצות יש שנוהגות בכל מקום ולדורות אע"פ שלא נאמר בהם על פני זמנם ומקומם בקיום אמתתו ושריית שכינתו אבל תלה אותם בענינים אחרים. בכל מושבותיכם תאכלו מצות וכגון ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. ומה ראה בכאן שתלה אותם בעצמו ית'. ויתכן לומר ונראה שיש בכאן ענין מופלא ורמז גדול כי על פני פירושו לשון תוספת כמו אם תקח נשים על בנותי שלא יקח נשים אחרות ולא יכניס עליהן וכן בכאן באומר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למדנו כי פניו של הקב"ה נקראו אלהים והזהירם שלא להוסיף עליהם אלהים אחרים אבל פנים שלו יהיו אלהיך וזאת היא כונת המתרגם שתרגם על פני בר מיני וכן הוא מלשון ופניך הולכים בקרב והרב ר' עזרא ז"ל כתב כבר ידעת מה הוא אחרים והדברים המקובלים משם נקראו אחרים.

לא תעשה לך פסל וכל תמונה אחר שהזהירם שלא יהיו להם אלהים אחרים הזהירם שלא לעשות תמונתם שמא יאמרו ראוי הוא לנו לעשות צורת האמצעי שהטובה באה אלינו על ידו להיו' זכר לנסים ולנפלאות שעשה להם הבורא על ידי הסבה ההיא או האמצעי ההוא ולא יהיה דבר זה בעיניה' מן המגונה לפי שהוא קרוב למצות הכתובות בתורה שנאמר בסכות תשבו שבעת ימים וסמיך ליה למען ידעו דורותיכם וגו' וכן אכילת פסח על שם שפסח מצה על שם שנגאלו ולא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ. מרור על שם שמררו ועניני' אחרים רבים. צנצנת המן למען יראו את הלחם ומטה אהרן למשמרת לאות לבני מרי ומדברי רבותינו נר חנוכה משום פרסומי ניסא

ולפי שהענין הזה שהוא עשיית פסל ותמונת לזכר הנפלאות הנעשות ע"י אמצעי ההוא שהפסל בתמונתו קרוב לעשיית אלה המצות לכך יהיה בעיניהם מן הראוי לעשות. ויבואו לחשוב בלבם שבעשותם אלו התמונות לזה ישיגו רצון הבורא ית' כמו בעשיית מקצת מצות התורה שהם דומים כקרובים להם על כן הזהירם שלא לעשות ואסר לנו התמונות אשר בשמים ממעל ואשר בארץ וגו' כמו שכתב לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים וגו' ולמה אסר להם לעשות צורות להיות זכר לנפלאותיו אחר שצוה קצת מצות לזכרון כמו שכתבתי לפי שגלוי וידוע לפניו שאם יעשה אדם פסל ותמונ' אמצעי והדומה לו סופו להשתחוות לו ואם השתחוה סופו לעובדו. וכן מצינו שאמר הכתוב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים וגו' ואמרו רז"ל מאחר שלא הלך מהיכן עמד ומאחר שלא עמד מהיכן ישב אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב ואם ישב סופו ללוץ ואם לץ עליו הכתוב אומר אם חכמת חכמת לך ולצת וגו' וכן בכאן אסר בעשיה כדי שלא להשתחות ואם השתחוה סופו לעבוד על כן אסר ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו' לא תשתחוה להם ולא תעבדם אחרון חמור ולא הזכיר המים העליונים אשר מעל השמים כמו שכתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין וגו' וכתיב והמים אשר מעל השמים יהללו את שם ה' וכשלא הזכירם יש להבין ממנו א' מג' ענינים הא' שאין המים העליונים ממשיים עד שיהיו בריאות ממשיות על כן לא הוצרך לאסרם שכבר נכללו במ"ש לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שאין ספק שעיקר המצוה הזאת נאמרה על המלאכים שהם צורות בלא גוף שאין אדם משיגם אלא בנבואה ואיך יעשה צורתם על כן לא הוצרך להזכיר' והענין הב' שלא יהיו במים העליוני' צורות כלל לא ממשיות ולא רוחניות ועל כן שתק מהם הכתוב ולא הזכירם. והענין הג' שיהיו בהם צורות שהותרו לעשות ונאמר בהם שהם צורות הכרובים ודעת החכם הנשיא ר' אברהם צחב"א שורט"א ז"ל במים אשר מעל השמי' כי הוא נאמר על הצורה שאינה נדבקת אל גוף כלל.

לא תשא את שם ה' וגו' אחר שהודיעו להם אלהותו בדבור ראשון ואסר להם אלהים אחרים ועשיית פסל ותמונה בדבור שני הזהירם בדבור שלישי על כבוד שמו וקדושתו שלא ישבע לשוא ואפי' על האמת ללא צורך ולבטלה וליעדם בכאן יחוד שמו שכל דבר ודבר נרמז בשם שיש לו. וז"ש וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ובהגדה ומנ"ל דשמו גופו שנאמר ושם רשעים ירקב אטו שמו ירקב אלא גופו ירקב. זהו טעם איסור ההזכרה לבטלה וללא צורך. ע"א שמו לשוא. כל שבועה בנקיטת חפץ כגון ספר תורה שהתורה שמו של הקב"ה כמשז"ל מאי ועוזבי ה' יכלו זה שמניח ספר תורה

כשהוא פתוח ויוצא. וכתיב באברהם שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך בה' וגו' ואומר כי כל בשמים ובארץ וידוע הוא שכל שבועה של תורה חפץ בידו הוא וכשהוא אומר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ולא אמר לא תשבע בשם ה' אלהיך אין לומר שעשה כן כדי לתפוש דרך קצרה שהרי מספר האותיות שיש בלא תשא את השם כמספר אותיות שיש בלא תשבע בשם ה' אלהיך וכן לא תשבע בה' והיה תופש דרך קצרה לכך למדנו שהנשבע בתורה נשבע בשמו של הקב"ה וכל הנושא ס"ת נושא שמו לכך אמר לא תשא וכן נרמז באומרו לא תשא איסור ההזכרה לבטלה שכן מצינו לשון נשיאה בהזכרת שמות ב"ו שנ' ובל אשא את שמותם על שפתי. ולולי שכל שבועות של תורה חפץ בידיהם הייתי אומר שאין לא תשא תזכיר אלא אחר שיש בה נקיטת חפץ א"א להוציאו מכלל פשוטו הכולל ב' ענינים ונקיטת מצוה של תורה כגון מילה או ציצית או תפילין או א' משאר המצות של תורה דמי הוא כמו שאוחז אבר מאבריה של תורה שאין לך מצוה אחת ממצות של תורה מצוה קלה או חמורה מתרי"ג מצות שלא יהא כנגדה אחד מאבריו של אדם או א' מגידים כמו שכתבתי והוצרך לאסור להם ההזכרה לשוא וההזכרה לבטלה. וההזכרה לשוא היא לצורך דבר כגון שבועה שאין לך בידי כלום ויש לו או יש לי בידך ואין לו וכיוצא בה שהן שבועות שבין אדם לחבירו שנאמר שבועת ה' תהיה בין שניהם וגו' ויש בזה ב' תועלות לב' ענינים כשנטהר שלא נשבע בשקר. הא' שבטל השקר והב' שהעמיד האמת כשימנע שלא יגזול ממון חבירו נמצאת תועלת לב' עניני' אלה באיסור שבוע' לשקר. וההזכרה לבטלה היא כגון הנשבע ללא צורך על דבר ידוע כגון הנשבע על עמוד של שיש שהוא של שיש ולא היה צריך לכך ובכלל זה' להזכיר שמו בדברי הבל וריק והוצרך לאסור להם דבר זה לפי שהוא קרוב להיותו ראוי לעשותו באהבתו את שם קדשו ויהיה דומה בעיניו כמו שמזכיר אוהביו תמיד לצורך ושלא לצורך בכל עת ובכל שעה וכה"א באהבתה תשגה תמיד ופי' תשגה כמו תהגה ולכך הוצרך לאסור להם שלא לעשות דבר זה ושלא ישא שמו כי אם לצורך על האמת. ויש בזה רמז למה שאמר הכתוב מברך רעהו בקול גדול וגו' וכן מה שאמר לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו יותר מדאי ואין ספק כי זה נאמר על המברך ועל המספר השבח ללא צורך ודע כי כל זמן שאדם מחשב בתוך לבו שמו של הקב"ה או א' מנפלאותיו יש לפניו התעוררו' כפי מחשבת מעלת החושב וזש"ה בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' וכשההתעוררו' ההיא מתעורר על דבר ריק במה יברכהו והוא ראוי אל ההפך וקרוב לענין זה מש"ה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ואם לא היה כח באדם לעורר הדברים לא היה משביעם שלא לעשות. ופי' עד שתחפץ עד

שתצא מן הכח אל הפועל כלו' לא תעירו עצמכם שכן מצינו לשון עוררות בדוד אע"פ שהוא מבנין הפעיל כמו העירה והקיצה למשפטי לא התעוררות האהבה עד שיהיה שם הדבר הראוי שיהיה התעוררות בזה על ידו זהו עד שתחפץ שתעשה רא על ידי הסבה ההיא. מלשון רז"ל לאנקוטי חפצא בידיה כלומר כלי. והרבה כמו זה בלשון גמרא.

ר' יודן ור' ברכיה ר' יודן אמר את האהבה שאהב יצחק את עשו שנאמר ויאהב יצחק את עשו מהו עד שתחפץ עד שנעשה חפצו של זקן. ר' ברכיה אמר האהבה שאהב הקב"ה את ישראל שנא' אהבתי אתכם אמר ה' עד שתחפץ מלכות של מעלה לכשתחפוץ מדת הדין מאליה אני הוא מביאם בקולי קולות ולא מעכב עד שתחפץ. ומחלוקת ר' ברכיה עם ר' יודן לפי שלא הזכיר הכתוב עוררות זה אם להפסיקה או להוסיף עליה ר' יודן מפרש להפסיקה האהבה הנפש האוכלת והראיה כי ציד בפיו ולפי שנשמע לר' יודן שהוא להפסיק לכך אמר עד שנעשה חפצו של זקן כלו' שיכלו עונותיהן של ישראל בגלות. ור' ברכיה מפרש להוסיף בה ופי' האהבה זו כ"י עד שתחפץ מדת הדין. ולשון שבועה גזור מל' שבעה ונמצא מזה הלשון סמוך ומוכרת כמו שבוע זאת וכן חג שבעת ימים שהוא אצלי כאלו אומר שבעה ימים וכן שבועת ה' תהיה בין שניהם ופי' הפסוק הזה ב נשבעתי אשר נשבעת להם בך ועכ"א שכל העולם נזדעזע כשיצא דבור זה מפי של הקב"ה.

זכור את יום השבת לקדשו ובמשנה תורה שמור. זכור ושמור בדבור א' נאמרו ובאגדה זכור לזכר ושמור לנקבה וכתיב את שבתותי תשמרו לא אמר שבת אלא שבתותי לפי שמצינו שבת זכר ונקבה דכתיב שומר שבת מחללו. וכתיב ושמרתם את השבת כי קדש היא מחלליה מות יומת. ואלמלא שמור לא היו הנשים חייבות בקידוש היום לפי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא וכל מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות ובא שמור לחייבן שהוא לא תעשה כמ"ש כ"מ שנ' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה וכל שישנו בשמירה ישנו בזכיר' ואמר לקדשו ולא אמר לכבדו ומהו קידוש הזה אם לאישור מלאכה כבר פי' לא תעשה כל מלאכ' אם לקדשו על היין כבר נאמר זכור את יום השבת ומכאן למדו רז"ל לומר זוכרהו על היין ולא למדוהו מלקדשו. ומהו לקדשו לקרא אליו הקדש אם תאמר בו נאה לשון קדש בענין שבת כשתעמוד על עיקרו. וטעם לקידוש היום על היין כי הוא כנגד יין המשומר בענביו וכל המברך על היין בערבי שבתות זוכה וממלא גרבי יין ובפי' אמר נובלת העה"ב שבת. וכתיב ויין ישמח לבב אנוש אמר לבב ולא אמר לב רמז לב ' לבות ואמרו בענין וסעדו לבכ' שלא אמר לבבכ' שאין להם אלא לב א' נמצא לפי דבריה' כפל הבי"ת אינו ללא צורך כמו שיחשבו הפתאים אבל היא מורה על ב' לבות.

לא תעשה כל מלאכה אמר יפה ת"ת עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וע"כ קדמה העונה בשבת להיות עזר כנגדו לפי שהוא בטל ממלאכה וז"ש עונה של ת"ח מערב שבת לערב שבת ע"מ שלא לצאת ממה שכתבתי בו וי"א אלו ואלו יש בו.

כי ששת ימי' עשה ה' וגו' לא אמר בששת אלא ששת על כן י"ל כי מלת עשה משמשת לכאן ולכאן כלומר עשה ששת ימים עם השמים ועם הארץ עם הים ועם כל אשר בם ר"ל עם כל א' וא' הנז' עשה שי דברים והן בין כולם כ"ד ואלו הן כ"ד ספרים נקרא ימים נו שון אור כמ"ש ויקרא אלהים לאור יום אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור וזה שכתוב כי ששת ימים עשה ה' וחסר ממנו אות בי"ת כדי ללמוד מחסרונה וזה הענין לבד הפשט שאין ספק שהוא כאלו אמר בו' ימים שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ואעפ"כ כל מה שיוכל אדם לחדש בתורה על דרך האמונה יגדיל תורה ויאדיר בס' הבהיר לא אמר בששת ימים מלמד שכל יום ויום יש לו כחו וינח ביום ה' פי' עשה ששת ימים אלה הנק' תורה שבכתב וינח ביום הז' זו תורה שבעל פה וכשהוא אומר ביום הז' למדנו שאף יום הז' יש לו עיקר שאם לא היה או' כי ששת ימים עשה וגו' לא היה צריך לומר ביום הז' אלא בא ללמדנו שיש לו ז' ימים כנגד ז' אקלמים ואקלים שיש בו א"י כנגד יום ז' ופסוק מלא הוא כי א"י נקראת מנוחה שנאמר זאת מנוחתי עדי עד וגו' ואומר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה. על שני הענינים אלו שהזכיר שהם עשיית השמים והארץ ומנוחה ביום הז' ברך את יום השבת ויקדשהו כבר בששת ימי בראשית כמ"ש ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו ואל יבהילך כי בו שבת לומר שלא ברכו ולא קדשו אלא על השביתה ועל המנוחה ששבת בו ונח בו מכל מלאכתו וע"כ ברכו וקדשו שאלו לא פעל קודם יום הז' לא היה נקרא נח ושובת בו. ול' ברכה נופל על ההתפשטות הנמשך מן המקור בלשון בריכה לפי שהוא יום מנוחה קידשו וכבר רמזתי פירוש לקדשו וכן ויקדשהו ברכה לקדושה לפי הקבלה קדושה מקבלת ברכה כי הברכה מאין סוף וקדושה הוא מקדש. ע"א הקדים ברכה לקדושה י"ל כי זה רמז לקדושה למה שאמר כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. ועכ"ז שאמרו שמברכין על המצות קודם שיעשה אותן אם לא ברך יצא שאין הברכה מעכב' המצוה ואינה אוסרת אלא מן הנהנין בלבד שכך אמרו מברכין עליהן עובר לעשייתן ולא אמרו שאם לא ברך עובר לעשייתן לא יצא י"ח אלא כך אמר שכך ראוי לעשות על כן יש לומר שאם לא ברך יצא אלא שהפסיד הברכות וראיה מלולב דאמר מר מדאגבהיה נפיק ביה ומשום הכי מברך על נטילת לולב דמשמע לעבר ושמא תאמר מפני מה אינו מפסיד הברכה כמו שאמרתי למעל' לומר שבשעה שהגביהו לא הגביהו לשם נטילה אלא להוליכו לבית הכנסת או

לברך עליו תחלה ואחר יצא בו ומן התורה אינו צריך אלא לקיחה בלבד דכתיב ולקחתם לכם לפיכ' יוצא בו משלקחו.

כבד את אביך ואת אמך אחר שהזכיר הזהרת השבועה שלא ישא את שמו לשוא הזכיר שמירת שבת והזהיר עליה והזהיר על כבוד אב ואם שנאמר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ואמר כבד את אביך וגו' ונאמר כבד את ה' מהונך השוה הכתוב מורא אב ואם למוראו של מקום. ונאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכתו של מקום וכל כך למה לפי שג' שותפין יש בו באדם הקב"ה ואביו ואמו כיצד כ' דברים הם באדם עשרה משל הקב"ה וה' משל אביו וה' משל אמו כמו שאמר ג' שותפין יש לו לאד' הקב"ה אביו ואמו אביו מזריע לובן שממנו עצמות וגידים וצפרני' ומוח שבראש ולובן שבעינים אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ושער שחור שבעינים והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העינים ודיבור שפתים ושמיעת האוזן והלוך הרגלים ודעה ובינה והשכל ומן הטעם הזה השוה אותם לכל אלה וטעם לכבוד אב ואם ומוראם לעבוד את האדמה אשר לוקח משם.

לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לפי שאלו המצות הם שכליות ומתחייבות מדרך השכל והחכמה ואפילו לדעת הפתאים לפי' קצר דבריו ולא האריך בהם כמו האחרות ע"פ שהאחרות מושכלות אין חיובן נודע וניכר אלא לחכמים אבל ההמון אינם ירים בחיובן לפיכך הרבה לבאר ענינם.

לא תענה ברעך עד שקר יש בפ' ר. מענה ועדות שתי לשונות וכשתפס שתי לשונות אלו והיה יכול לומר לא גיד העיר מחשבותינו לפרש אותם כל א' בב' ענינים ונאמר כי מלת תענה פירושה עדות דרך פשט הכתוב והענין. ונפרש אותה כמו כן מלשון אענה את השמים כלומר לא תתן כח ועזר וסמך ברעך ונפרש כמו כן מלת עד בב' פנים הא' בלשון עדות שהוא הדבר היוצא מפיו וב' עד ממש שהוא האיש המעמיד עד שקר כלומר גם הוא עד שקר כמוהו שלא יזמין עדי שקר אלא מי שהעיד דבר בשקרים. ובאומרו ברעך ולא אמר רעך י"ל שיש פעמים שגם הנתבע בכלל השקר וכבר העיד הוא שקר על אחר ונפרע ממנו ע"י התובע הזה הרשע שהביא עליו עד שקר אך הוא לא העיד עדות שקר מימיו ועדין יומו של זה עתיד לבוא שיבוא אחר שיעיד עליו שקר שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו ע"ד ראה גולגולת ואמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון ענין אחר לא תענה ברעך עד שקר ומי שאינו ריע יעיד עליו עדות שקר אלא רעך זה הקב"ה שכל העובר על מצותיו כאלו מעיד עדות שקר בעצמו אחר שהמצות הם שייכות

למציאות הגוף ומספר האברים והגידים והצורה הראויה להם. וע"כ אמר ברעך ולא אמר באחיך ללמדנו עדות כלפי מעלה וכשהזהיר על הריע ולא הזהיר על האחר למדנו שאין העדות כשרה בקרובים ואל תתמה על זה כי כל תרי"ג מצות של תורה כולן רמוזות בעשרת הדברות ר"ל שתחילתן לדעת שהוא נמצא. שנייה לה לדעת ייחודו שהיא מצות עשה שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ודבר זה נרמז בדבור ראשון באומרו אנכי ה' אלהיך כלומר דעו אותי כי אני מצוה ואני אחד כמו שמורות שתי המלות אנכי מורה על המצוי ה' מורה על ייחודו. זהו תחלת סדר המצו' וסופן לא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך ימין ושמאל.

לא תחמוד ראוי היה דבר זה לחתום בו עשרת הדברות שכן מצינו בשיר השירים אחר שסיפר בשבחו של הקב"ה שקראו רעי דודי שנ' זה דודי וזה רעי ואו' דודי צח ואדום ובסוף אמר חכו ממתקים וכלו מחמדים וכן סיים כאן בלא תחמוד. ולא נאמרה ט' בעשרת הדברות לפי שהיה מנהג בדורות הראשונות באומות העולם כשהיה א' שולח שליח למי שיהרוג השליח כותב בכתב סימן אחד שהיו קוראין אותו טיט"א ותכף שהיה רואה הכתב מי שנשתלח לו ורואה הסימן ההוא היה הורג למי שהביא לו הכתב ההוא. זה מנהג שמעתי שהיה ביד האומות. ומצאתי לו סמך מן הכתוב כי טיט"א סימן קשה הוא מלשון וטאטאתיה במטאטא השמד. על כן ראיתי לומר כי מפני זה לא רצה הקב"ה לכתוב טי"ת בי' הדברות ששלח להם ביד משה רבינו ע"ה. ומשרז"ל כי הוא מפני שהיו הלוחות עתידין לישבר שלא יאמרו פסקה טובתן ר"ל כי הטי"ת מורה על הטוב הואיל ופתח בה בתורה שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב והיא ט' ראשונה שבתורה ודבריהם אמת:

פרק כ

קרוב לומר כי המלאך שנשתלח להם לישראל הוא המלאך הממונה על הסרת העון וכפרת החטא והוא השרף שראה ישעיהו הנביא ע"ה עף אליו ברצפה אשר בידו שלקח במלקחיים מעל המזבח כמו שנאמר ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה וגו' שאם לא היה זה המלאך המשתלח להם לישראל הממונה על הסרת העון וכפרת החטא וסליחת הפשע לא היה אומר להם כי לא ישא לפשעכ' כי אין בזה תימה אם לא יעשה דבר שאינו ממונ' עליו כי אין לו רשו' לעשותו על כן ראיתי לומר כי זה המלאך הנז' בכאן בתורה הוא השרף שראהו ישעיהו והוא מיכאל כמו שנראה ממה שאמר בברכות גדול שנאמר במיכאל יותר ממ"ש בגבריאל דאלו בגבריאל כתיב האיש גבריאל אשר ראיתי בחזון

ואלו במיכאל כתיב ויעף אלי א' מן השרפים וגו' וידענו כי זה המלאך הוא מכח החסד והוא שר של ישראל שנאמר כי אם מיכאל שרכם והוא שר צבא ה' אשר בא אל יהושע אחרי מות משה כמש"כ עתה באתי ולפי זה הפי' נאמר שלכך נקרא שרף אע"פ שהוא של מים לפי שבא ברצפה של אש. ועוד לפי שנהפכה מדת הרחמים למדת הדין כמו שיורה עליו ענין הפרשה שנאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו וע"כ בא אליו ברצפה והמלקחיים סימן לחום גדול ולא בגחלי אש של יחזקאל שנאמר ויאמר אל האיש לבוש הבדים וגו' ומלא חפנך גחלי אש מבינות לכרובים וכתיב וישלח הכרוב את ידו מבינו' לכרובים אל האש אשר בינות הכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים של ישעיה נקרא שרף מעל המזבח לכך היו שם מלקחים. של יחזקאל נקרא לבוש הבדים מבינות לכרובים לא הוצרך למלקחים שהגחלים היו עוממות ועל כן לקחם בחפניו או נאמר כי תבנית יד הכרוב במקום מלקחים ונקראו האצבעות מלקחים ניז הם הלוקחי' והמזבח הוא האמצעי ועליו אש תמי' תוקד על המזבח והשרף לקח משם במלקחים. ועתה הבן כי השרף הוא המלאך שהבטיח לישראל ללכת לפניהם ועכ"א להם לא ישא לפשעכם כלומר אפילו מה שהוא ממונה עליו אינו יכול לעשות בלא רשותי.

ויתכן לפרש אותו על דרך הודעה כלומר אע"פ שאמרתי לך שאני שולחו לשמרך בדרך אל תחשיבנו בעבור שהוא שומר אתכם עכ"פ היה לו לסבול כל אשר תמרו בו כי השמירה אינה מאתו אלא מאתי והוא שלוחי ומה שהרשיתיו והשלטתיו עליו הוא עושה אבל דבר זה לא מסרתי בידו. ואמר כי אינו ממונה על הכפרה ואין זה המלאך אותו השרף גם זה טוב. וז"ש בהגדה אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע למלאך אתה מוסרני שאינו נושא פנים אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד שמא תאמ' אין הסליחה מסורה לך כי עמך הסליחה למען תורא לא מסרת אותה שנאמר כי לא ישא לפשעכם וכתיב בענין בקשת כפרה וסליחה אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב וגו' הזכיר הענין כמו שהוא זה למעלה מזה ואמר תחלה כל תשא עון ואחר וקח טוב כלו' קח ראיה ממדת הטוב דומה לו ויקחו האנשים מצידם ואת פי ה' לא שאלו כלומר לקחו ראיה מצידם שהיה יבש נקודים והאמינו לדבריהם שאמרו להם כי באו מארץ רחוקה ואת פי ה' לא שאלו לדעת האמת וכן אמר בכאן וקח טוב דברי טוב כמו ואתה תשמע (מן) השמים מכון שבתך. ובהגדה בענין את השמי' ואת הארץ אלו נאמר שמים וארץ שמו של הקב"ה הם עכשיו שנאמר את השמים ואת הארץ שמים שמים ממש וארץ ארץ ממש ואמרו אין טוב אלא הקב"ה שנאמר טוב ה' לכל וגו' ואחר שאמר וקח טוב אמר ונשלמה פרים שפתינו השפתים הם המדות הרוחניות שבהם גבול המדות הגופניו' והם תחלתם זהו

ה' שפתי תפתח הם מודים לך ואכנס ופי יגיד תהלתך וכבר פירשתי פסוק זה בפ"ה. וצריכין אנו לומר כי אין נשיאות העון אלא אחר התשובה וקרבן כמו שהורה ונשלמה פרים שפתינו כלומר פרים ואלים תחת שפתינו. ואם תרצה לומר כי הנסתר בפ' כי לא ישא לפשעכם אינו חוזר אל המלאך הנזכר אלא לנסתר כגון כי בצלם אלהים עשה את האדם וכן פסוקים הרבה בתורה ג"כ נכון לשניהם אם יהיה המלאך הוא השרף או מלאך אחר:

פרק כא

שלש מצות נתנו לישראל שכל א' וא' מהן נקרא אות ואלו הן מילה ותפילין ושבת. מילה נקרא אות ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות וגו' תפילין נקראו אות שנאמר והיה לאות על ידכה שבת נקרא אות שנאמר ביני וביו בני ישראל אות וגו' מילה דוחה את השבת ואין תפילין דוחין את השבת אבל נדחין מפני שבת וטעם להיות כל זה ר"ל שתהיה מילה דוחה שבת ושבת דוחה תפילין ידוע בדברי רז"ל ואני לפע"ד דרך פשט אבאר דבר וארמוז טעם מפני מה מילה דוחה שבת בתוך פי' ענין תפילין וטעם תפילין להיות נדחין מפני אות השבת לפי דעתי מפני שהתפילין אות ה"א שנייה של שם בן ד' אותיות כמו שאני עתיד לכתוב באות הה"א נברא העולם כמו שכתבתי על כן יש בו ב' טעמים שיהיו נדחין הא' לפי שמורה על מלאכה ומעשה וזה הטעם מספיק גם לי"ט שהן דוחין את התפילין והטעם הב' הוא שהשלי' מעשה בראשית מניח הה"א וקבעה ביום הששי ז"ש ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי כמו שכתבתי וכנגדה יש לנו לחלוץ תפילין מפני השבת. וזה הטעם יספיק למה שאסרו לטלטל כל דבר שמלאכתו לאיסור. ע"א מילה דוחה את השבת מפני שהיא קבועה בגופו של אדם ואין הפסק לקיומה והשבת יש לה הפסק במוצאי שבת. והשבת דוחה את התפילין שכבר התחילה השבת בשעה שאין מצו' תפילין נוהג' והיא בלילה שאין מצותן בליל' ביום וכיון שהתחילה מצות השבת אין לדחותה מפני אחרת שאינה פיקוח נפש ולא גזרת הכתוב וי"ט בכלל השבת שכולם נקראו מועדי ה' ועליהם א' שע"ה בחכמתו תן חלק לשבעה וגם לשמונה אלו ז' ימים שנקראו מקרא קדש ואלו הן הראשון וז' של חג המצות ויום א' מ"ת ויום הזכרון וי"ה וראשון ושמיני של חג הסוכות הרי אלו ז' וגם לשמונה זה שבת ויתכן לפרש רבוי וגם לרבות חולו של מועד ומ"ש תן חלק רמז לנשמה יתירה שיש לאדם בשבת ובי"ט. ואינה מסתלקת בחולו של מועד ולא במוצאי י"ט לחול אעפ"י שאין חולו של מועד שלכן אין מברכין על הבשמי' במוצאי י"ט ואלו הח' ימים מפורשים בתורה שבת ידוע

הוא ממש"ה ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ב' יום ראשון של פסח מורה עליו הכתוב שאמר ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית וגו' ואמר פסח מלשון חלוף חי"ת בע' באותיות אה"חע אומרים פוסחים ופסח כלומר דלג כמו שפרש"י בין לזה ובין לזה לשון הילוך ולפי שהוא מדת החסד לכך אמר הכתוב למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ואמרו בברכות פרק הרואה והנצח זו מפלתן של בבלים וכה"א ויז נצחם על בגדי וגו' ופסוק מלא הוא כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות ומ"ש ר' עקיבא והנצח וגו' קרוב הוא לזה מאד שהרי כתוב וארד להצילו מיד מצרים ואעל' אתכם מעני מצרים וגו' לכן אמר לבני ישראל וגו' וסמיך והבאתי אתכם וגו' וי"ל כי יציאת מצרים היתה כדי להכניסם לארץ. ומסורת יצאו ב"י ממצרי' ג' וז' של פסח נידונו המצרי' במים ומור' עליו מש"ה וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ומ"ש את היד הגדולה לאו מכלל דאיכא קטנה שהרי כתי' גדולים מעשי ה' אלא על שם גדולת החסד שהיא נקרא כן. וענין לומר כמו שאמר פני הכרוב אפי רברבי אפי זוטרי שאלו היה כן היה אומר הידים הגדולות כי כבר ידוע הוא שיש לכל פנים שתי הידים אבל כשאמ' היד הגדולה נשמע שהיא גדולה מחברתה הסמוכה לה וזה דבר שא"א לומר כן שאפילו ב"ו יהיה גנאי כענין זה. וז"ש דין המצריים במים אל יד הגדולה יש לי ראיה במ"ש בפר' הרואה תנא משמיה דר' עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת י"ס וכ"א וירא ישראל וגו'. ד' חג השבועות מתן תורה מפורש הוא מאד וז"ש ר"ע והתפארת זו מתן תורה ה' יום הזכרון כשמו כן הוא וסימן זה יהא בידך ודוגמתו השופר וקבלתי מפי החכם ר' יוסף בר' שמואל ז"ל שעליו נאמר הללוהו בתקע שופר ולפי זה הענין ראוי הוא יום הזכרון לתקיעת שופר ונ"ל כי מפני שהוא מכריע אמרו בפ' הרואה הרואה שופר בחלום ישכים ויאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' קודם שיקדמנו פסוק אחר ו' יוה"כ יום הדין מורה עליו תענו את נפשותיכם וכבר כתבתי ענין הנפש ומ"ש ר' עקיבא והגבורה זאת מכת בכורות. מפרש שהיתה כוונתו לומר שאע"פ שבאה ממדת החסד מ"מ אנו צריכין לומר שהיא מפנימיות דין שהיה באות' המדה חוץ מזה ומזה שלא באו רז"ל לפר' פסוק לך ה' הגדולה אלא כדי להודיע שאותן המלות נאמרו על ענינים ידועי' וכן האמת וכך היא הקבלה ז' יום ראשון של חג הסוכות לשון סוכה ברוח מקודש כמו שאמר באבי מלכה ואבי יסכה יסכה זו שרה ולמה נק' שמה יסכה שסוכה ברוח הקודש מורה עליו הכתוב שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' ובספר הבהיר ומאי אינהו סוכות א"ל בית כדכתיב בחכמה יבנה בית. ומנ"ל דסוכות הוי בית דכתיב ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית עד כאן וכתיב ה' בם סיני בקדש מכאן שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו ח' שמיני

של חג הסוכות סמוך הוא אצל שבת וזה מבואר הוא מורה הכתוב עליו שאמר עצרת היא פי' היא עצורה בו ר"ל שבת עצורה אצלו כלומר שהוא שבת נק' אות היא וכתיב עצרת תהיה לכם ולא נאמר עצרת אלא בז' של פסח שכתוב בו עצרת לה' אלהיך ובח' של חג שנאמר בו עצרת תהיה לכם פסח ימין חג הסוכות בעמוד שמאל:

פרק כב

שלש מצות אלו שנקרא כל א' וא' אות אעפ"י שהאות מלשון ונתתם לי אות אמת יש ב' מהם שנוכל לפרשו מלשון אות ממש ר"ל מלשון אותיות הכתובות בספר והן תפילין ומילה שנא' בהן והיה לאות על ידכה ר"ל תעשה אות א' על יד שמאלך והוא קשר העשוי כמין י'. וכן י"ל שיש במילה אות ממש וז"ש במדרש שה"ש השבעתי אתכם במה השביעין ר' יהודה ברבי סימון אומר השביעין במילה. בצבאות צבא שיש לי בה אות. או באילות השדה ששופכין דמם כדם הצבי וכדם האיל לא אמרו שהיא לי אות אלא שיש לי בה אות. ופירושו עמוק מאד זהו וצאצאיו חתם באות ברית קודש ונכתב ידכה מלא ופי' בו החכם ר' עזרא ז"ל כי היא הספירה הה' ויפה פי' לפי חשבונה שלה' וכן לפי מה שפי' בד' פרשיות של תפלין. ויש לפרש כי היא רמז לה' שניה של שם בן ד'. ופי' של פסוק כאלו אמר והיה ה' לאות על ידך ויהיה ידך נכתב בלא ה' וזה שארז"ל אמרה כ"י לפני הקב"ה רבש"ע שימני כחותם על לבך כחותם וגו'. ותפלה של יד היא כנגד הלב היא צורת י' והיא רמז לה' נמצאו י' ה' מיוחדת א' בראשו של שם וא' בסופו ועל ב' ההי"ן של שם מי כמכה באלם ה' מי כמכה נאדר וגו' הראשון רמז לה"א שנייה של שם שהיא מדת הדין לכך נכתבו מי כמכה באלם חסרים הואו של מי כמכה והיוד של באלם מלשון הבאה בחזקים ואלמים. מי כמכה השנייה נאמר על הה"א הראשונה של השם המתעטפת בחכמה ואמר נאדר כלומר מעוטר ומלובש בקדש מלשון אדרת. וכבר כתבתי כי קדש היא החכמה שהיא מקור הברכה וכה"א שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ויתכן לומר שכל אחת ואחת משתי ההי"ן אלו של כמכה הראשונה והשני רומזת וכוללת עמה ה' ספירות התחתונות והב' כוללת עמה חמש ספירות העליונות כמו שיש להבין ממה שאמר נאדרי בכח. והחכם ר' עזרא כתב בהפך ואם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה ונשיב עליו מנאדר בקדש נורא תהלות שאין ספק מיעוט תהלות ב' והם שנא' עליהם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שפירושם סבה. ואמת כי יש פנים בתורה ואלו ואלו דברי אלהים חיים ואולי יקשה לך מפני מה אין מניחין תפילין בלילה ויעלה על דעתך לומר כי יותר היה ראוי להניחם בלילה ולא ביום שמניחים אותם ביום ולא

בלילה לפי מה שכתבתי כי התפלין כנגד ה"א שנייה של שם וכתבתי כי הלילה כנגד מדת הדין וא"כ היתה ראויה מצות תפילין בלילה ולא ביום טעם הדבר מפורש בדברי רבותינו ע"ה גזירה שמא יפיח בהם ויישן בהם ולפי דבריהם אנו אומרים כי התפילין זכרון ליציאת מצרים כמו שכתבתי והאות היו"ד לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים ויש בהן זכרון כשאין מניחין אותן בלילה למה שכתב ועבר ה' לנגף את מצרים וראה וגו' ועל שתי המזוזות וגו' ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. שאין ספק כי המשחית הוא מדת הדין כדכתיב וה' הכה כל בכור בארץ מצרים ובפי' אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו וכשאין מניחין אותם בלילה יש בהן זכרון הענין הזה וכשמניחין אותם ביום זכרון יציאת מצרים שיצאו בבקר ואעפ"י שהיא כנגד מדת הרחמים שאין נמנעים ביום מן המצות שהם כנגד מדת רחמים. אבל כשהכתו' קובע זמן עשיית מצוה אין ספק כי יש לאותה מצוה ענין הראוי לאותו זמן הראוי לאותה סבה לקיים בה העולם.

ונשוב לדרכנו ונ' כי תפלה של יד היא כנגד אות ה"א ב' של שם ומ"ש ולטוטפת בין עיניך כי הראייה מכח הה"א והשמיעה מכח הוא"ו ובספר יצירה י"ב פשוטות ה' ו' ז' ח' וכו'. יסודן ראי' שמיעה וכו' בכאן רמז תשעה אספקלריאות. כיצד ה' ה' טטפת כמ"ש טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים הרי ט' כנגד ט' אספקלריאות שמתוכם נתנבאו הנביאים חוץ ממרע"ה. ידכה רמז אל ה"א שניה של שם. וכבר כתבתי כי ה"א נקראת לב והיא חכמה שנתנה לשלמה וכנגד הה"א הזאת השנייה הם תפלה של יד ותפלה של ראש ה' בתים א' של יד וד' של ראש כמנין ה' וכשהוא מניח תפילין מניח של יד תחלה ואח"כ של ראש. וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד כמו שארז"ל והיו לטוטפת בין עיניך וכו' יהיו שנים ועוד יש לנו לתת טעם אחר שכן כתיב וקשרתם לאות על ידך תחלה ואח"כ והיו לטוטפת בין עיניך. וטעם הדבר מפני שתפלה של יד היא כנגד האות עצמה ותפלה של ראש הוא הזכרון הנמצא מכח האות והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך והאות גורמת לזכרון ואין הזכרון גורם לאות וע"כ ראוי להיות האות קודמת ומתאחרת בשעה שחולצן שאם אין אות במה יהיה זכרון וראויות היו להיות זו את זו אלא שיש טעם בדבר. והטעם הזה תלוי במ"ש הקב"ה מניח תפילין. ופי' המאמר הזה מפורש במשל בס' הבהיר למלך שהיה לו כסא ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר פיר לפעמים לוקח בזרועו ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי. בזרועו יקבץ טלאים פעמים על ראשו ראשו כתם פז. אמרו למה שהוא נאה והם לישב עליו ואנה שמו בראשו אמר להם במ"ם פתוחה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף.

ומ"ש במ"ם פתוחה בראשו פירושו לפי שהיא פתוחה באמצע אותיות ומפני שסמך לו מ"ם סתומה שהיא מרובעת יתכן לומר שלכך אמר תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני ועוד מצאתי מפורש משל למה הדבר דומ' למלך שהיה לו כלי א' נאה ומבושם ואוהבו מאוד. לפעמים שמו בראשו והיינו תפילין שבראש לפעמים נטלו בזרועו בקשר של תפילין של זרוע. לפעמים משאילו לבנו לשבת עמו. לפעמים נקרא כתם כי בזרוע נושאו בקמיע כעין כתם. ודומה לזה במ"ש בשיר השירי' בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו א"ר יוחנן שאל ר' שמעון את ר' אליעזר בר' יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה א"ל הן א"ל היאך א"ל למלך שהיתה לו בת יחידה והוא מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי הה"ד הקשיבו אלי עמי ולאמי ולאמי כתי' עמד ר' שמעון בן יוחאי נשקו על ראשו א"ל אלו לא באתי אלא לשמוע דבר זה מפיך דיי המאמר הזה והמשלים ענין א' הם ולפי שעיקר גופו של אדם הוא לבו לכך הוקבע האות להיות כנגד הלב והזכרון בין העינים הוא כשאדם רואה אות שנעשה על אודות דבר אז הוא זוכר, הדבר ההוא וראיה לדבר ההוא שכן אמרו שאין מצות תפילין נוהגת בלילה אלא ביום ר"ל בשעה שיכול לראותם. וכן יתכן לומר שהתפלה של ראש הוא כנגד מש"ה אשת חיל עטרת בעלה וגו'. וכתיב ורחוק מפנינים מכרה רמז בכאן התעלות המדה למעלה בחדרי חדרים וע"כ ארז"ל תפלה של ראש אין עושין אותה של יד ומה שתלו הטעם לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה הוא נאמר על תפילין שכבר לבשם אבל חדשים שעדיין לא לבשם אדם עושה אותה של יד. וכל זה נכון מה שכתבתי לפי שכבר נתקדשו כשהניחם בראשו אבל אין הענין מפני עצמה ר"ל דוגמתה וכתיב יקרה היא מפנינים ואמרו מכהן שמשמש לפני ולפנים עד שהיא נקראת ידכה כמו הראש כי כ' כמו התחלה ונקראת חכמה כמו מקור שמשם השקאת כל הדברים וכה"א החכמה תחיה בעליה ואין לפרש בעליה מלשון בעליו אמו שאין לחכמה אדון אלא הקב"ה אבל היא בעלת אדם ומלמדת אותו ומייסרתו כענין שנאמר אף לילות יסרוני כליותי אך יש לפרש בעליה מלשון עלילות והבי"ת משמשת כמו בעלותיה ובסבותיה. או יתכן לפרש בעליה מלשון בעל האשה כענין שנ' אשת חיל מי ימצא. ואומר בטח בה לב בעלה ואומר ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה. ונקראת שם כמו שנאמר ותעש לך שם כהיום הזה (לך) כמו ויעש וכה"א או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. ומפני שתפלה של יד ושל ראש הם מענין אחד אע"פ שהם שתי מצות לכך ארז"ל שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזרין עליה מעורכי המלחמה וע"ד פשט יתכן לומר כי הוא בעבור שהא' אות והב' נקרא זכרון ואין לשוח בינתיים.

וז"ש הכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ותניא ר אליעזר אומר אלו תפילין שבראש. הבנתי מתוך דברי ר' אליעזר הרב מגרמיזא כי הוא נ' על שי"ן של תפילין שהיא רמוזה בפסוק זה בראשי תיבות שם "יי" "נקרא עליך זהו כדעת אונקלוס. ובספר הבהיר אלף ראש יו"ד שני לו שי"ן כולל כל העולם. לדעת הרב צריכין אנו לפרש זה המאמר בענין שהוא פנימי יותר מן התפילין כמו שמורה עליו ה"א יו"ד וטעם הנחתם בשמאל לפי שכח תפלה של יד מצד שמאל ויהיה [זה הטעם שהאתרוג בשמאל ואיננו נכון לפי דעתי. וטעם להניח תפלה של ראש במקום המוח ששם כח הנשמה. והראוי לומר כי טעם הנחת תפלה של יד בזרוע שמאל לפי שהוא כנגד ימינו של הקב"ה ואין לומר כן באתרוג לפי שהם באים לרצות על המים וזהו ודאי קבלת כח ועל כן נוטל לכל א' וא' ביד הראויה לו ועוד אם נאמר לפי שהשמאל כנגד הימין ג"כ יהיה הימין כנגד השמאל ונמצא הכל לפי הפך ענינו וג' מינים משמאילים וא' מימין ואינו נכון. ואומר נצבה שגל לימינך בכתם אופיר. ותפלה של של ראש נאמר שהיא שקרא הכתוב כתם אופיר או שהיא כנגדה. ודומה לענין זה י"ל שמניח תפלה בשמאל לפי שהיא כנגד ימינו של הקב"ה הוא ענין ג' פסיעות שאחר תפלה שנותן שלום לשמאלו לפי שהיא ימינו של הקב"ה ואח"כ לימינו שהוא כנגד שמאלו. ואין בזה טעם אתרוג בשמאל ולולב בימין וראיה גדולה לכל מה שכתבתי בענין התפלה הדל"ת והשי"ן שבתפלה של ראש ורצועה קטנה. ד"א קשר כמין יו"ד בתפלה של יד והשם הזה משמעותו דין. נמצא כל מה שכתבתי בענין תפילין נכון מצד השם הזה ובשם זה ניתנה המילה לאברהם ולמה שניתנה בשם זה לכך היא דוחה את השבת ואעפ"י שארז"ל ביום ולא בלילה אפילו בשבת הדרש דברי אלהים חיים והפשט דברי מפרש יגדיל ויאדיר. וראיה לזה הטעם שהוא נכון שאומר בתפלת יוצר של שבת וגם במנוחתו לא ישכנו וכתיב אשר פריו יתן בעתו ואמרו רז"ל זה המשמש מטתו מע"ש לע"ש ותפלה של יד בית א' כנגד כנסת ישראל שאמר אחת היא יונתי תמתי. ושל ראש ד' בתים כנגד ד' ראשי נהרות שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד וגו' ומלת שם הוא שם למדתו של הקב"ה וזהו שכתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם:

פרק כג

אחר שהשלמתי לכתוב מ"ש בענין תפילין ונתגלגל הדבר לדבר בפסו' וירד ה' בענן שהוא נאמר על י"ג מדות של הקב"ה הידועות בתורה הנני מפרש כל אותה פ' ואני מתחיל מראה אתה אומר אלי. ודע פסוק ראה אתה אומר אלי יש בו ג' פעמים אתה

והיה די בפעם א' שיאמר כן ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ולא הודעתני את אשר תשלח עמי ואמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני ובזה יספיק ולא היל"ל שלשה פעמים אתה על כן אמרתי כי אתה הראשון נאמר על הנסתר והמורה על הנסתר להגיד לנו מי הוא מה שתראה בפסוק של מעלה ממנו מי אשר חטא לי אמחנו מספרי וסמיך ליה ועתה לך נחה את העם וגו' כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך. וכתיב אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ע"כ אמר אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך. אך חכמי הקבלה מפרשים אתה נורא אתה בענין אחר. **ואתה** לא הודעתני את אשר תשלח עמי והלא כבר אמ' לו הנה מלאכי ילך לפניך וכתיב ושלחתי מלאך לפניך וגו' ואיך אמר לו משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי אלא בקש מלפניו שתלך שכינה ביניהם. לפי שלא פי' שם המלאך לכך אמר לא הודעתני כלו' אחר שעדיין לא פרשת שם המלאך שאמרת שתשלח עמי עדיין אין דבר זה מסור בידו ויש לי עדיין רשות לבקש מי שהוא גדול ממנו ואתה יכול לעשות לפי שעדין לא מסרת השליחות בידו שאין השליחות מסורה ביד השליח עד שעת מעשה שמצוה אותו ואו' לו עשה כך וכך כמ"ש בפרק י"ט וכל זמן שלא נקבע השליח יכול אני לבטל המאמר ההוא וכאלו לא נגזר הוא דומה וז"ש במסכת ברכות שלשה דברים בקש מלפני הקב"ה ביקש שתשרה שכינה בישראל שנ' הלא בלכתך עמנו. בקש שלא תשרה שכינה על עכומ"ז וניתן לו שנ' ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמ' ביקש להודיעו דרכיו של הקב"ה וניתן לו שנ' הודיעני נא א"ד. אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק ורע לו צדיק וטוב לו רשע ורע לו רשע וטוב לו א"ל משה צדיק וכו'.

ואתה אמרת ידעתיך בשם. כבר כתבתי מהו לשון ידיעה בשם בשמו של הקב"ה כלומר נתתי לו כח ובשמי שתהיה מקובל על ידו ובלשון גמרא בש"ם בגימטריא שם שלש מאות וארבעי' כנגד שם בן ד' אותיות שהוא עולה כ"ו ושדי שלשה מאו' הרי ש"ם. ומצאנו חן בב' לשונות בל' מציאה וימצא יוסף חן בעיני אדוניו וישרת אותו. וכתיב ונח מצא חן בעיני ה'. ובחן נתברכו השבטים שנאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ואומר אלהים יחנך בני והוא בא מכח הידיעה וכן תמצא בסדר ו' כפולות הששית חן ומ"ש שלמה לא ליודעים חן ראיה הוא לזה אלא שפי' בו לא לקלים המרוץ ולא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן כלומר אל יבטח הקל ברגליו כי ינצל במרוצתו מן הרע שגזרו עליו מן השמים על חטאתו ועל זדונו כי לא ינצל ואם יזדמן לו שינצל מן רעה אשר היתה בעיר והוא נס מהרה אל אחת הערים וחי אל יחשוב בלבו כי בקלות רגליו נוצל כי לא כן הדבר אבל מן השמים גזרו עליו ולא נוצל אלא בחמלת ה' עליו

וזהו לא לקלים המרוץ כלומר אינה גזרה חתוכה להמלט הקל ברגליו לא כן הדבר אלא גזירה היה סבה לקלות כדי שימלט וכן החכם אשר מינה ה' מאכלו אל יחשוב בלבו בי בחכמתו הוא מתפרנס או יתפרנ' מחכמתו ולא ירא שנת בצורת לעולם אפי' חטא וסרח שאין הדבר כן אך בשעה שגזר עליו השם להתפרנס בחכמתו היה צריך וראוי לאותו דבר ר"ל החכמה שהוא מתפרנס בה וכן הנבון אשר קנה עושר לא יקנהו כשיגזור עליו הבורא עוני אבל על כל פנים צריך למעשים טובים קודם שיגזרו עליו ממון בתבונתו וכפי תוקף מעשיו ורובם הוא רב עושר ואורך זמנו וגם לא ליודעים חן גדולה מזו אני אומר כי אפילו בעלי הדיעה היודעים לא ימצאו חן בשביל ידיעתם כי החן כבר נגזר עליהם קוד' שהגיעו למעלת דיעה זה הכלל כי שלמה ע"ה כיון לומר שני דברים שמנהגו של עולם הוא שיהיה לקלים המרוץ ולחכמים לחם ולנבונים עושר וליודעים חן ואעפ"כ אין להם לחשוב כי יועיל להם זאת ולא יהו צריכים למעשה הטוב או כי הוא זה שהוא הועיל להם כי לא ה רק מתת אלהים וכבר זכו לכך וברוך היודע במה זכו וקלות הרגלים והחכמה תבונה והדעת סבות הם והסבה פועלת ברצון המסבב הנה נראה מדברי שע"ה החן לבעלי דיעה ועל כן סמך מרע"ה החן אצל הידיעה. ועתה הודיעני נא את דרכך. ודרכיו של הקב"ה לא נודע מהותם אלא למשה ואליהו ואלישע בלבד כמו שכתבתי והם נכללים במשפט כי כל דרכיו משפט. משפט הוא המייחד המחבר את כל כש"נ במקום אחר כי המשפט לאלהים הוא. ואומר ושפטו את העם משפט צדק נמצא המשפט למעלה לאלהים ולמטה לצדק הוא יסוד עולם הנקרא צדיק שנא' צדיק יסוד עולם ואומר צדיק ה' בכל דרכיו ונק' ישראל גוי של צדיק שנא' ויבא גוי צדיק שומר אמונים כלומר גוי שלהקב"ה ועכ"א משה והם תכו לרגלך. וכבר כתבתי כן יש משפט למעלה ממשפט ואדעך. כלומר אחר שתמסור לי מפתח דרכך וא ידיעת מהותם אני אדעך ר"ל אמשיך כל דבר כפי מה שאצטרך אליו ואל תעכב מדת הדין ע"י ועכ"א למען אמצא חן בעיניך בעת שאמשיך רצונך. ע"א למען מצא חן כלו' דבר זה יש לך לעשות לי למען כי אני אמצא חן בעיניך. ולא נצטרך לומר החן בא בשביל הידיעה.

ויאמר פני ילכו לא פירש ע"י מי השיבו פני ילכו והניחותי בתמיה והוא מלשון כעס כמו אכפרה פניו כלומר דבר זה אתה שואל ממני שאעזוב עסי וחמתי ואתרצה לך דבר גדול הוא להתרצות בעת הכעס ועל כן השיבו אם אין ניך הולכים אל תעלנו מזה אם כל כך קשה לפניך להתרצות להם עתה אל תעלנו זה סבור הייתי כשאמרת אלי העל את העם הזה שכבר נתרצי' להם ועכשיו אחר לא נתרצית להם למה תעלינו מזה למה צורך לנו הלתת אותנו ביד אויבנו.

ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו הפסוק הזה לפי מה פירשתי שאין זה מקומו והיה ראוי שיכתב קודם הודיעני נא ויהיה הסדר כך ואתה הודעתני את אשר תשלח עמי. ויכול אני לבקש מי שהוא למעלה מאותו מלאך כמו כתבתי למעלה. ואח"כ א"ל שילך שכינתו עמהם וז"ש הלא בלכתך עמנו ואח"כ אמר הודיעני נא על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון לפי מה שאמר ראה אתה או' אלי על את העם הזה ואתה לא הודעתני וגו' חזר ואמר ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן ו' ולפי שאמר ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני אמר הודיעני נא וגו' למען אמצא חן בעיניך והשיב פני ילכו חזר ואמר אם אין פניך הולכים. עד שנתרצה והשיבו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה גם רז"ל דמלת את לרבות וגם הוא ג"כ לרבות והדבר הזה אחד. הרי כאן ג' דברי' ובקש משה מלפני הקב"ה ואלו הן שילך הקב"ה בישראל וז"ש הלא בלכתך עמנו שלא תשרה שכינה בעכומ"ז ז"ש ונפלינו אני ועמך ושיודיענו דרכיו ז"ש הודיעני נא את דרכך. וכשראה משה שהיתה עת רצון בקש עוד דבר גדול ואמר הראיני נא את כבודך. ומה שהיתה התשובה נלמוד מה היתה השאלה שאמר לא תוכל לראות את פני למדנו שראיית הפנים בקש ממנו משה וקרא אותו כבודך ולמדנו שהפנים נק' כבוד.

אני אעביר כל טובי על פניך לשון אצילות כלו' האצילות המתאצל מאתי עד המעלה הי'. ע"א כל שהוא טובי וקראתי בשם ה' לפניך יש לתמוה בכאן מב' מלות נאמרות בענין באומרו על פניך שפשטן כמו לפניך וכן ותעבור המנחה על פניו וכן אשר על פני בעל צפון ואמנם יש בו אריכות לשון והיה יכול לומר אעביר כל טובי לפניך. ומ"ש ביעקב על פניו ולא אמר לפניו ללמדנו שהיה מצטער לפי שהוצרך לכך. אבל בכאן מפני מה האריך ולא אמר לפניך וי"ל שרמז לו רמז ממה שהיה עתיד לומר לפניו בשומעו מדת ארך אפים שא"ל הקב"ה אף לרשעים אמר לפניו משה לצדיקים ולא לרשעים ר"ל שהיה קשה למשה שיאריך אפו לרשעים.

וקראתי בשם ה' לפניך זהו הודעת דרכיו כמו שפיר' ואמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם יש לתמוה ממ"ש וקראתי בשם ה' זהו הודעת דרכיו היל"ל באזניך ואין זה דומה לו ויקרא לפניו ככה יעשה לפי שהיתה שם תנועה לשניהם הגיד הכתוב כי המן הולך לפניו וקורא. וכן ויקראו לפניו אברך והדומה לאלו כולם נאמרים על הקבל' הקורא אבל בכאן לא היתה תנועה למשה ואיך יתכן לומר וקראתי בשם ויש מקומות שאין שם הליכה כגון ויקרא שפן את הדברים וגו' וכיוצא בזה לפי שהיתה קריאה בספר נופל בו לשון פנים כלומר לפניו היה קורא בספר והוא רואה כשמעיין בספר וקורא בו

אבל במקום שלא היתה תנועה לשומע ולא ספר לקורא איך יתכן בו לשון פנים על כן אני אומר שאינו קריאה ממש ויהיה פי' ענינו כפי' וכל העם רואים את הקולות. וחנותי את אשר אחון במדת הדין. ורחמתי את אשר ארחם במדת רחמים. כלומר מי שראוי ליטול בדין ובמדת הרחמים ועל מה ששאל לראות כבודו שהוא פניו השיבו לא תוכל לראות את פני.

והיה בעבור כבודי בכאן קרא הטוב הנזכר למעלה כבודי. עד עברי. לא אמר עד עברו מכאן למדנו שהוא וטובו שהוא וכבודו א'. והבן בד' ענינים אלו הנאמרים בפ' תחלה אמר אני אעביר כל טובי על פניך ואח"כ אמ' והיה בעבור כבודי ואח"כ עד עברי ולבסוף אמר ויעבר ה'. נמצאו ארבעתם רמז לשכינה כמו שתרגם אונקלוס וראית את אחורי אינו לשון אחור אלא לשון חור מלשון החורים והסגנים שהוא לשון חיור וכן שלשה סלי חורי והא"לף בו כאל"ף אפניו וכמו אל"ף של אזרוע ואחותי וכן אל"ף של אחורי וכאלו אומר לו את חורי פי' אספקלריא המאירה. ומשז"ל שראה קשר של תפלין תן דעתך להבין בשבע ותמצא מפורש מה שכתבתי שכבר ידעת כי קשר של תפלין הוא עשוי כמין ד' והיא הג' מן השבע כפולות ויסודה חכמה ומכאן יש לקרוא הד' תורה שבכתב ותורה שבכתב חכמה וסימן זה יהא מסור בידך. ראשך עליך ככרמל למעלה ממנו ודלת ראשך כארגמן. אומר אני כי משמע אומרו דלת ודלת למעלה ממנו מלך אסור ברהטים מלשון תרגום ורהט והחיות רצוא ושוב ועכ"א שראה קשר של תפלין ועוד אמר שראה אפי' כמו שאני עתיד לכתוב והכל א' ופני ממש לא יראו והוא השער הפנימי שבנ' שערי בינה שכולן נתנו למשה חוץ מא' וקבלתי כי ן' שערי בינה כנגד ה' חומשי תורה י' פנים לכל א' וא' נמצאו ן' ומה שכנגד הפנים הנ' לא השיגו משה וי"ל כי על כי היו פנים בתורה שלא נכתבו אלא על ידי ומעשה כגון פסח שני ופ' נחלות וכיוצא בהן ועכ"א נתנו למשה חוץ מא' ר"ל שלא השיג הענין אלא כשאר כל ישראל ועל כן הוצרך לידי מעשה ואלו השיגו לא היה צריך למעשה אבל לא השיגו אלא מתוך אספקלריא א' הנקראת אספקלריא המאירה שלא השיגה כל נביא וחוזה זולתי מרע"ה.

והיה נכון לבקר לקבל כמו בקר תשמע קולי בקר אערוך לך ועלית בבקר בנ' מקומות נצטוה משה לעלות תחלה כתוב ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' וכתיב עלה עלי ההרה פי' מקום המעמיד מה שלא עשה תחלה ובכאן כתיב ועלית בבקר וגו' ולא פ' אלא ונצבת לי שם על ראש ההר והוא דבר הלמד מענינו שאמר הודיעני נא וגו' ועל מה שלמעלה מן הדרכים אמר לא תוכל לראות את פני.

וירד ה' בענן לשון ירידה ממש כענין השג' דבר כמו ירד בעמקה של הלכה וכן ירד לסוף דעתו וכן יורדים במרכבה. בענן ה' שמות יש לו לענן. ענן עב אד חזיז נשיא ענן שנעשים בני אדם ענוים אלו לאלו וכו' כמו שהוא בב"ר. נמצאת אומר מלת ענן גזור מענין ענוה ואמרו ענוה גדולה מכולם והיא ראש ליראה והיראה עקבה שנא' עקב ענוה יראת ה' מכאן למדנו שהאותיות נקראות חכמה במקצת מקומות ויתיצב עמו שם ואח"כ נסת' בשם מוכרת ותראה כי הוא נפסק בטעם טרח"א ולשון קריאה משמש ב' או ג' ענינים ואתה בחר לך הטוב וקח ענין א' לזה ולאשר שלמעלה שנאמר וקראתי בשם ה' לפניך שהוא הודעת דרכיו והיחוד השלם והגדול הזה עד אי"ן סוף ונמשך מאי"ן סוף אל הלוחות הוא הברית אשר עם י"ג מדות שלא יחזרו ריקם הוא היה ידיעת דרכיו וז"ש נתעטף הקב"ה כש"צ והראה לו מסיני וכו' י"ג מדות הללו י' כנגד מעשה מושכלים ו' נפשות ע"א הנפש הם ג' כחות זה למעלה מזה והחומר ההיולי וט' גלגלים הרי י"ג וכנגדן י"ג מדות. ע"א ט' גלגלים וד' יסודות הם י"ג ויעבר ה' על פניו תרגם אונקלוס ואעבר ה' שכינתיה על אפיה. ויקרא כלומ' שכינה קראה וי"ג מדות אלו ו' ראשונות מדות רחמים שש אחרונות מדת הדין לכך אמר ורב חסד זהו לפי פשט המנהג שאנו מתחילין למנותן מהשם הראשון אך יש מקומות שאין מונין אותו וכן ג"כ דעת רבינו משה כי ורב חסד הוא מדה ששית כמו שנראה מהעתקת ספר המורה וכן דעת הגאון כמו שכתב הרב הגדול ר' יצחק ז"ל בר"ה פ"ק כתב הרב ר' עזרא צריך אתה לדעת כי כל י"ג מדות הם רוחניות כמו שתמצא באלה ש"ר שכתבי התם ואע"פ כן כולם מן התשובה כמו שיש בסודם דברים רוחניים וגופנים. והשם הא' התשובה. והב' מדת רחמים וא"כ רחמניות ע"כ ולא הבנתי דעתו במדת רב חסד אם קורא אות' ששית או שביעית שאע"פ שנוט' לשונו להיות כך היה לו לפרש עוד ביאור כן ולא פירש מתי ארך אפים שאמר בענין וימהר משה וגו'. מה ראה רבי חנינא בן גמליאל אמר ארך אפים ראה. רבנין אמרו אמת ראה. תניא כמאן דאמר ארך אפים וכו' ועוד אמרו לאיזה מהן השתחוה רבה אמר על החסד שנא' וימהר משה וא"ו. ר' אלעזר אומר על ארך אפים ורבנין אמר על מדת רחמים. והנני מפרש לפי דעתי כי מ"ש מה ראה אין ספק כי הוא כאלו אמרו מהו וראית את אחורי ור' חנניא אמר ארך אפים ראה ורבנין אמרי אמת ראה ותניא כמ"ד ארך אפים. ופי' ארך המשכת הגבורה לתורה כדכתיב שכל אדם האריך אפו אף זה הוא הגבורה איזהו גבור הכובש את יצרו ותפארתו עבור על פשע שהוא פנימי יותר מארך אפים ורבנין אמרי אמת ראה. והמחלוקת ביניהם אם המדות נזכר מלמעלה למטה או מלמטה למעלה האומר ארך אפים ראה מתחיל מלמטה מן היסוד ואין לו בהן אלא הראשונות

ועליה נקרא ה' צדיק והולך ועולה נמצא בששית מגיע לאספקלריא המאירה. והאומר אמת ראה מתחיל מן החכמה נמצא הח' אספקלריא מאירה וכשאנו קוראים אותם מדות לא קראנו אותם כלים או מקבלים. ועתה תן לבך להבין ההפרש שיש בי"ג מדות אם נאמר כי ורב חסד הוא שביעי יהיו מדות להמשכות הנמשכות ממה שאין המחשבה משגת ושם ראשון מדה אחת וכן השני והשאר שתים לכל א' וא' זולתי היסוד שאין לו בהן אלא א'. ואם נאמר כי היא מדה ששית יהו מדות של חכמה והשם הראשון מכאן ואילך שתים לכל א' נמצא ורב חסד מטה כלפי חסד ר"ל אמצעי בין שהוא מדה ששית בין שהוא מדה שביעית לפי דברי האומר אמת ראה רצה לומר שמסדר המדות מלמעלה למטה. אבל לדברי האומר ארך אפים ראה ר"ל שמסדר ממטה למעלה ואם נאמר כי ורב חסד היא מדה שביעית הראשון מ והוא היסוד ואם נאמר שהיא ששית הראשון שם שנאמר עליו ה' עוז לעמו יתן הב' מדה והוא היסוד נמצא ורב חסד אמצעי לדברי הכל בין מלמעלה למטה ממטה למעלה בין שיהיה ורב חסד מדה ז' או ו'. ולא פירשתי כל זה אלא כדי ש ורב חסד מטה כלפי חסד על הנכון כענין אחד לכולם. ענין אחר האומר ארך אפים ראה והאומר אמת ראה הכל מודים כי אספקלרי' ראה אבל זה קראה ארך אפים כלומר הכח הנמשך מן עבודה הוא אספקלריא המאירה וזה קראה אמת כלומר א המדה עצמה היא אספקלריא המאירה. ע"א לדברי האומר ארך אפים יהיה פיו המשכה נמשכת מן העבודה הי' והמחלוקת בין ארך אפים ראה ובין אמת ראה כלו אם המדות בכתב או על פה כי האומר ארך אפים ר"ל שהם קבלת הי' ואל יהי ר בעיניך. וכל זה שכתבתי הנראה לי שמקובל בידי הה"א הראשון עצם והשאר הש מז' כפולות. אך יש הפרש א' ידוע לכל כי פוקד עון אבות אינו מן המנין לד האומר כי ורב חסד הוא מדה שביעית והוא מדה י"ג לדברי הרב בעל המור' וד גאון שכתב הרב אלפסי ז"ל.

והחכם ר' יוסף קמחי פי' ענין פרשה זאת על הפשט שיש בו קירוב אל האמת במקצת דבריו. פני ילכו. המלאך הנכבד שיש אשר אתה מבקש. אם אין פניך הולכים כאשר אני מבקש שילך עמנו וזהו ובמה י איפה כי מצאתי חן גו' הלא בלכתך עמנו ולא לפנינו נראה מדבריו אלו כי התר היתה שילך המלאך ההוא ביניהם כי אינו מבקש לפניהם הראני נא את כב בקש שיראה לו המלאך המעולה שברא שהוא כבודו הנקרא מלאך הכבוד ענהו אעביר כל טובי על פניך. כל טובי הגדול שיש לי המלאך המכובד שבשמים וקרי הוא יקרא בשמי במקצת דבריו אלה קרוב מעט אל האמת:

פרק כד

לפי מה שכתבתי כי הראיה מכח הה"א והשמיעה מכח הוא"ו לפרש סדר תולדות השבטים ולומר מפני שהיו האמהות חכו וצופות ברוח הקודש קראו שמות בניהן על פי הראוי. והתחילה לאה וקראה הראשון ראובן ואמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי ומקרא מלא שמדמה האהבה לגחלי אש רשפיה רשפי אש שלהבת יה ואין לך בעולם רשפי קשים ממדת הדין. ואחר שקראה שם הראשון על שם הראיה קראה השני על השמיעה כדי לרמוז שמו של הקב"ה ה' ו' שמו של הקב"ה הוא ה' חמשה חומשי תורה ו' ששה סדרי משנה אין ספק כי הם שמו של הקב"ה ויש לומר בזה כי כוונתם באמ ה' ו' שמו של הקב"ה על ה"א שניה והוא"ו מלפניה אלא שהזכירו האותיות בסדר ש באלף בי"ת מה מתוק מדבש המאמר הזה אם תפרש כי הי"וד והה"א הנשארי' מד' רמז לאמתתו או ביאור אמתתו אז תבין ענין ה' א' ושמו א' שידעת שיש א' ש ראש הדברים והתחלת' ויש א' שהוא דבוק זה בזה ויש א' שהוא כוללם וכבר כתבתי דעת אונקלו' בתרגו' שכן שמו שם ואמר' ותפתח ותראהו את הילד ותרא מב"ל שרא עמו שכינה. כל זה הוא ראיה באומרם ה"ו שמו של הקב"ה על ה"א שנייה אמרו ויתכן לומר כי הוא"ו הם שש קצות עליונים א' מהם מערב שהרי הם שש מתוך ולא יתכן לומר שש קצוות שפלים לפי שאינם שמו אלא חתומים בשמו.

וכשקראה אותו שמעון אמרה מפני מה קראה אותו שמעון על כי שמע ה' כי שנואה אנכי וד ברור כי כח השמיעה דין ומפני מה סותר מכח הראייה שהקול נשמע ואינו נר ואינו נתפש והוא מתפשט ברוח כמו שכתבתי.

שם הג' נקרא לוי ע"ש ותאמר ע הפעם ילוה אישי אלי מענין כתר מלשון כי לוית חן הם לראשך. ולפי שהם שנים ני שבט לוי לב' משפחו' משפחת לוי' וכהונה וכבר ידעת ענין הכתוב שנ' ובאת אל הכהני הלוים למטה מן הכהנים השופט למטה מן הלוים אשר יהיה בימים ההם אין לך אלא שופט שיהיה בימיך. כלומר אל תחשוב בקוראי אותו שופט שיהיה מבית הדין שאיננו אלא שיהיה בימיך. אבל עכשיו כאשר הנשמות לא שלטה בה עין הרע באמרה כי ילדתי לו ג' בנים.

וקראה שם הרביעי יהודה שהודה ולא בוש וגם גרם לראובן שיודה וזהו ענין תשובה ולפי שגרם לראובן שיודה זכה שיצא ממנו דוד שהרשיע את עצמו והצדיק את ישראל שנאמר ויאמר דוד בראותו המלאך המכה בעם ויאמר אנכי חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו ה' אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה. ולא כשאול שאמר אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר וגו'. והקים עולה של תשובה דאמר ר' שמואל

בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה. ואמרו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך. והפסוק הזה עכ"פ יש בו אחד מב' ענינים או עד ועד בכלל או עד ולא עד בכלל נמצא שכוונו לומר כי כסא הכבוד נק' ה'. או נאמר שכונתם היתה בעד כסא הכבוד לו' על מדת הבורא ית' ונמצא עד של פסוק זה ועל המאמר הזה שניהם ענין א' להם ר"ל עד ועד בכלל ואם נאמר עד ה' אלהיך ולא עד בכלל אבל עד כסא הכבוד עד ועד בכלל. יש הפרש בין עד ה' אלהיך ובין עד כסא הכבוד וא"א לומר עד כסא הכבוד עד ולא עד בכלל אא"כ נאמר כי כונתם לומר שהכסא נקרא ה'. וכבר כתבתי לך שערים ופתחים לכל מקום שתמצא שם ה' יתירה. ומ"ש הכתוב שובנו אלהי ישענו ידוע הוא כמו השיבנו וכן בשוב ה' שבות עמו כמו בהשיב. וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל כמו השיבה ולפי שזכה יהודה לכל זה הטיל הקב"ה ד' אותיות של שמו הגדול בשמו של יהודה וכשנולד יהודה עמדה מלדת לפי שבאה עד התחלת התפשטיות כל הנבראים ולפי פשט ההמון בנוהג העולם לפי ששלטה בה עין הרע באמרה הפעם אודה את ה' כלומר אחר דעתה שנטלה יותר מחלקה ועמדה מלדת עד שחשבה בלבה שכבר פסקה ולא ילדה עד שסייעוה מן השמים כמ"ש בענין וישכב עמה בליל' הוא שהקב"ה סייע באותו מעשה. הנפש עשאה הקב"ה בפירוד וחלקה לשני חלקים ושם החלק הא' בגוף זה והחלק הב' שם בגוף אחר ובהתחבר זע"ז תתעורר האהבה הקדמונית.

ואחר שעמדה מלדת ראתה רחל שלא ילדה ליעקב ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה ומי הביאני לומר שאחר שעמדה לאה מלדת היה לפי שמצא כי סדר הכתוב כן ועוד שאם לא אפרש מה שהיה ותקנא רחל כי לא קנאה בה עד שילדה יהודה שהיה בן רביעי והוא יותר על חלקה כי לא יתכן לומר שקנאה בה בג' בנים הראשונים שהיו ראויים להיות בחלקה מחשבון שנים עשר בנים לארבע נשים ולפי זה הדרך אנו צריכים לומר כי ראובן שמעון לוי ויהודה נולדו בד' שנים שנה לכל א' וא' דן גד וישכר נולדו בשנה אחרת שהיא שנה ה' נפתלי אשר וזבולון נולדו בשנה ששית ויוסף נולד בשנה הז' זהו פשט לפי סדר הכתובים עם סדר המעש' ר"ל הקדמת הריון לאה על כולן והקדמת עמדה מלד' להכנסת זלפה ליעקב ולפקידת רחל ושנתעברה לאה מדינה קודם שנתעברה רחל מיוסף אבל יתכן לומר לפי שאמרה לאה תחלה כי עתה יאהבני אישי ואח"כ אומר כי שנואה אנכי כי השנאה ההיא נאמרת על רחל כי חושק היה יעקב את אשתו אלא רחל אחותה היתה שונאה ומתקנאה בה והשנאה מחמת הקנאה באותה שעה הכניסה רחל את בלהה שפחתה ליעקב ונולד ראובן בשנה א' שמעון ודן בשנייה. ולוי ונפתלי בג'

ויהודה בד' וכשראתה לאה שלא ילדה בלהה והיא ילדה אמרה באמת יש עלי להודות לה' בפעם הזאת וכשעמדה מלדת הכניסה זלפה שפחתה ליעקב ונולדו גד וישכר בשנה חמישית אשר וזבולון בששית ודינה ויוסף בשביעית ואין מוקדם ומאוחר בתורה. **ונחזור** לענייננו ונאמר כי אחר שעמדה מלדת הכניסה רחל את בלהה שפחתה ליעקב כמי שאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי וגו' ולא היה צריך לומר ותלד על ברכי שהיה צריך לומר בא אליה ואבנה גם אנכי ממנה אבל למה סמכוהו על ותלד על ברכי והאמת כי פשטו ידוע מתרגו' כי כן מצינו גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף אף יש לומר לפי פשט הדבר במה שאמרה ותלד על ברכי כי הוא ממש ומטעם עולם חסד יבנה ואבנה גם אנכי ממנה דוגמת המשכה ואצילו' כח כענין מה שנאמר למשה קח את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו וכתי' ונתת מהודך עליו ר"ל כי בסומכו את ידיו עליו היה מתאבל רוח הקדש עליו. וכן עשה יעקב אבינו לאפרים ומנשה כשבירכם שנא' וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה ולפי שהיה יוסף יודע כונת אביו בסומכו ידיו על ראשיהם והיה רע בעיניו כי ישית אביו יד ימינו על ראש הצעיר וזה כלל גדול לסמיכה לטוב או למוטב או לבעלי קרבן להאציל על הדבר שסומכין עליו הכח הראוי לענין זה ובכלל זה ענין נשיאות כפים לפי שלא היה יכול לסמוך ידיו על כל א' ואחד מישראל וכשהיה רוצה לקבל כח מלמעלה היה פורש כפיו כמו שמפורש בהרבה מקומות של תורה ועתה הבן כי ראוי הוא להיות זרועותיו כפולות וכפיו פרושות והראש באמצע זה קבלתי. וכן תבין מה שכתב רבי אברהם בן עזרא ז"ל בסליחה של יום הכפורים ראש בין שנים מתנשא ולפי שרצתה רחל למשוך כח הלידה לכך אמרה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה כשתלד על ברכי אמשוך ממנה כח ההריון כאלו לא היתה יכולה לקבל אלא ממנה שלא מן הכל אדם זוכה לקבל ובפי' אמרו שלא מן הכל אדם זוכה ללמוד ואם בדברי תורה. כך על אחת כמה וכמה בעניינים אחרים שאין אדם זוכה לקבל מן הכל ובז' שנים נולדו כולם שכן כתיב ויעבוד עמו עוד ז שנים ואז נולדו וקנאה רחל באחותה הכניסה בלהה ליעקב ותלד בן וקראה רחל שמו דן או בלהה קראתו על שם שאמרה רחל דנני אלהים וגם שמע בקולי הרי כאן שתי ענינים כנגד ראיה שמיעה ואין ספק כי דנני משמעותו דין וגם שמע בקולי ברחמים מורה עליו מה שאמרה וגם שהוא נאמר על הרחמי' שהוא לשון גמילות חסדים וגו' לא התחילה באף לפי שהוא מורה על הדין וגם מורה על הרחמי' זהו דנני אלהים וגם שמע בקולי ואח"כ ילדה את נפתלי על שם נפתולי אלהים נפתלתי פי' בו רש"י כי הוא לשון חבור וזה מתוק מדבש. ופי' הפסוק כך הוא חבור אלהים נתחברתי

עם אחותי ויהיה פי' עם במקום כמו וכן דעת המתרגם שתרגם עם אחותי כאחותי ר"ל כמו אחותי כמו אמור לחכמה אחותי את ואומר נפחלי אילה שלוחה כתבתי רמז כי האילה היא לצדיק. וכשראתה לאה שעמדה מלדת הכניסה שפחתה לאישה ותלד בן ותקרא את שמו אשר מלשון יישר כחך כלומר יתחזק מזלי ויוסיף כח ויכנס לשאוב מפני יות המקור ואוסיף עוד ללדת וכן היה שילדה בן ותקרא את שמו יששכר שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וזהו נתן בסתר אלהים שכרי כמו בשכרי ואח"כ ילדה בן ששי ותקרא את שמו זבולון על שם יזבלני אישי ומזבולון היו סופרים שנאמ' ומזבולון מושכים בשבט סופר כלו' המשכת הקו האמצעי הנקרא שבט שנאמר שבטך ומשענתך ז"ש במדרש שיר השירים שבטך אלו היסורין ומשענתך זו התורה וסופר הוא הסבה הראשונה של אותיות הרשומות בחכמה שא"א לכתוב הסופר עד שתראה האות רשומה בלבו בלבו. הרשום ההוא נפרש בינה שהבינה נאצלת מן החכמה וכן כל כח מן הדומה והבינה נחקקו האותיות תחלה אחר שנרשמו בחכמ' סופר על שם ספר וספר וספור והוא הזמנת הרצון לספר ומלת בשבט עומדת בפני עצמה ואינה סמוכה אל סופר כאלו אמר מושכים ספר בשבט וההמשכה הזאת היא בנין בית המקדש של מעלה המכוון כנגד בית המקדש של מטה וע"כ היה קרוי זבול כמו שנאמר בנה בניתי בית זבול לך לא אמר בניתי בית לך אלא בית זבול כלומר ביתו של זבול ר"ל המעותד והמזומן לזבול. ואמרה כי ילדתי לו ששה בנים כלומר רוב והענין העליון. ואחר שנולד זבולון נולדה דינה. ואמרו רז"ל כי לאה נתפלה וחזרה נקבה ודבריהם דברי אלהי' חיים וע' פנים לתורה וי"ל לפי דבריה' שבקשו לתת לה את יוסף או בנימין שהרי אמרו יודעי' היו שי"ב שבטי' עתידין לצאת מיעקב וא"כ א"א לגרוע מהם כשם שאין להוסיף עליהם על כן אמרה רחל יוסף ה' לי בן אחר לא אמרה בנים אחרים ולפי מה שכתבתי י"ל שלא נשאר לה עוד כח לקבל משם שכבר קבלה כל כחה משלם במה שהיתה יכולה ולא רצתה לרדת ולקבל מן הכחות הנשארים לפי שמעלין בקדש ולא מורידין ועל זה הדרך הלכה רחל תחלה יוסף ואח"כ בנימין ולא יקשה לך דן ונפתלי שפיר' בו גם שמע בקולי במדת רחמי' כי על המפורש סמכה שהוא דין ואולי לא היה אלא כנגד מה שמשכו מבלהה וזלפה ואפשר לו' כי תשלום קבלתה היתה סבה לתפלתה שתלד בת והיתה מן הג' הנשארים וע"כ כתיב ותצא דינה וגו' וכל הענין אעפ"י שאפרש אותה בענין אחר כי ע' פנים לתורה וטוב להגדיל ולהאדיר. ואין בין ב' הפי' הפרש מכל צד ויש בהן דמיון במקצ' ועל דרך הפשט נאמ' כי ב' פעמים נתפללה א' כשנולד גד ואחת כשנולד אשר שלכך קראה אותם כן ושני בנים נתנו לה במה שנתפללה כשנולד

גד נתנו לה ישששכר ובמה שנתפללה כשנולד אשר נתנו לה זבולן ואח"כ דינה שנאמר ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה ומהו ואחר ר"ל אחר שילדה ו' בנים כנגד ו' קצוות ילדה נקבה א' ולא יותר והדבר ידוע כי נקבה אחת בכלל הנשים כזכר אחד או יותר הרבה ואפילו אלפים בכלל הזכרים ותקרא את שמה דינה שם נגזר מן הענין לפרש הכח ההוא ועוד י"ל על דרך פשט כי מרוב שהיתה שמחה ומתפארת ואומרת ילדתי לאישי ששה בנים שלטה בה עין רע כמה ששלטה בה שאמרה הפעם אודה את ה' שלא פירשה כמה בנים ובאומרה כי ילדתי לו ששה בנים אחר שלא נטלה עדיין יופיה מן הראוי לה כל כך אין כח לעין הרע שתשלוט בה שאין אדם גורם לעצמו כל כך כמו לאחר ואחר שנולדה דינה ילדה רחל את יוסף ותקרא את שמו יוסף מל' תוספת שנאמר יוסף ה' לי בן אחר ומכאן יש ללמוד שהיתה רחל יודעת שלא יהיו אלא י"ב שבטים וע"כ לא אמרה בנים אחרים ואע"פ שהוא ל' תוספת י"ל שהוא לשון אסיפה כמ"ש אסף אלהים את חרפתי וכן בענין זה נפרש אותו מלשון אסיפה ר"ל ענין התפשטות הקו האמצעי לכאן ולכאן ולכלול לראשי עם להיות שליט עליהם ויוסף הוא השליט על הארץ ואומר צדיק מושל יראת ה' ונתנו לו ב' מדות הוד והדר הוד נרמז בשור כמו שקבלנו שהוא שלו ואומר בכור שורו הדר לו לכך יצאו ממנו ב' שבטים הא' שבט אפרים הנקרא על שם פריה וריביה כמ"ש כי הפרני אלהים וגו' והב' שבט מנשה שמלא מקומו של לוי באחוזת הארץ ולכך נחלק שבט מנשה לב' נחלות כנגד ב' עמודי שמים. חצי שבט מנשה נטלו נחלתם בארץ סיחון ועוג וחציו נטלו נחלתם בארץ ישראל כמו שנחלק שבט לוי לב' משפחות ונק' מנשה על שם השכחה שנאמר כי נשני אלהים וגו'.

אחר שנולד יוסף נולד בנימין וקראה אותו בן אוני כלומר בן כחי כמו ולאין אונים עצמה ירבה. ינתן לי כחי שהוא מדת הדין ר"ל תורה שבעל פה ואביו קרא לו בנימין כלומר בן ימין ר"ל ינתן לי מדת ימין ר"ל שבכתב זה שמאל של זה וזה ימין של זה ודע שמדת הדין לאם ומדת הרחמים לאב ועכ"א דוד כרחם אב על בנים רחם וגו' וכשבא הכתוב לייחס מדת הרחמים לאמות קורא אותן נשים סתם ולא אמות כדכתיב ידי נשים רחמניות וכשבא לייחס להם מדת הדין הוא קורא אותם אם כדכתיב אשר וסרתו אמו והפך הדבר לזכר כשבא לייחס אליו מדת רחמי' קורא אותו אב כש"נ כאשר ייסר איש את בנו ומה שאמר שלמה שמע בני מוסר אביך וכן מוסר אב. לפי שלא יתכן לומר בלשון איש שמע בני מוסר איש שמשמעו איש זר שאינו אביו אבל ייסר איש מורה עליו שהוא אביו אינו סותר דברינו שכבר ידענו שנדבר על הדין בהרבה מקומות נמצא בנימין שלם מכלם כמפורש ואם כן דן שלא נתפרש בו כל כך מדת רחמים כמו שנתפרשה בבנימין ולכך

הוליד י' בנים כנגד י' מאמרות שבהן נברא העולם. ונקרא ידיד ה' שנאמר ולבנימין אמר ידיד ה' ולזה הפי' באומר ישכון רמז אל ה' ופי' כי באו' ישכון ה' חוזר אל ידיד.

ענין אחר ראובן יורה עליו פחז כמים שמעון ולוי יורה עליהם כלי חמס ארור אפם כי עז יהודה יורה עליו ידך בעורף אויביך זו הקשת כמ"ש ללמד את בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר זבולן מורה עליו לחוף ימים ישכון וכתיב ולמקוה המים קרא ימים יששכר יורה עליו רבץ בין המשפתים כלומר בין ב' תחומין וסמיך ליה וירא מנוחה כי טוב דן מורה עליו נחש עלי דרך ואומר ודרך נחש עלי צור גד מורה עליו והוא יגוד עקב אשר יורה עליו מאשר שמנה לחמו וכן מורה עליו והוא יתן מעדני מלך. נפתלי מורה עליו אילה שלוחה וכן הנותן אמרי שפר שהוא רמז לברכה כדעת התרגום שאמר יהון מודן ומברכן עליהון וז"ש מלאך הממונה על התפלה ממתין עד שיתפלל כנסיה אחרונה שבישראל ונוטל כל התפלות ועושה אותן עטרה להקב"ה. יוסף מורה עליו בנות צעדה עלי שור בנימין מורה עליו ולערב יחלק שלל וכה"א כל אלה שבטי ישראל י"ב. וזאת אשר דבר להם וגו' ברכם מז' מעיינות וכל מה שכתבתי בענין השבטים אין כונתי אלא על הענינים הכוללים בכח של יעקב ואע"פ שיש הפרש בין הפירושים אין לדחות אותם שמא הא' מהם נבחר לשמים ולא נדע איזה יכשר הזה או זה אם שניהם כא' טובים וע' פנים לתורה ובפירוש אמרו שמא יאמר אדם מאחר שהללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין הללו מטמאין והללו מטהרין האיך אני לומד תורה מעתה כלם נתנו מרועה א' אלו ואלו דברי אלהים חיים וכולן אב אחד אמרן:

פרק כה

אחר שכתבתי סדר תולדות השבטים ופירשתי כחם אכתוב סדר דגליהם ואתן טעם למה היו חונים ג' אלה בדגל א' ותמצא לפי מה שכתבתי יהודה וישששכר וזבולן היו מכח א' אע"פ שהא' עכ"פ יותר וכן היו דגל אחד כסדר שנולדו ונתייחס הדגל מיהודה שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה והטעם להתייחס דגל אליו מפני שהי' ראשון לכח ההוא וסמיך לו יששכר שנאמר והחונים עליו מטה יששכר וסמיך לישששכר זבולן וטעם להיותם על זה הסדר שכן הוא תולדותם בבני לאה ורז"ל פי' למה היה דגל יהודה במזרח ומדבריהם נלמוד שהיה ראוי להיותו ראשון וכן ראובן ואפרים ודן וכל א' וא' לפי מקומו נקרא שני שלישי רביעי' דגל שני דגל ראובן שנא' דגל מחנה ראובן תימנה לצבאותם ונתייחס הדגל לראובן כי בו התחילו התולדות והוא היה הבכור לאביו ולאמו. וסמיך לו שמעון שנ' והחונים עליו מטה שמעון וכן ראוי להיות לפי מה שכתבתי בענין

ראייה ושמיעה שהם רמז לשמו של הקב"ה וסמיך לשמעון גד שנא' מטה גד ונתחבר עמהם ענין הכתוב ועתה יגדל נא כח ה' דגל ג' דגל אפרים שנאמר דגל מחנה אפרים לצבאותם ימה ונתיוחס הדגל לאפרים לפי שהי' במקום אביו יוסף שהיה בכור שורו שכל הדגלים נתייחסו לבכורות חוץ מדגל יהודה שהיה במקום גד. ועל כן נתיחס הדגל לאפרים שמלא מקום אביו שהיה בכור לאמו ועוד שנקרא על שם פריה ורביה סמוך לו מנשה שנאמר ועליו מטה מנשה וראוי להיות מנשה על שם השכחה סמוך לאפרים שנק' על שם פריה ורביה שכן כתוב על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. וכתיב שמעי בת וראי והטי אזנך וגו' אימתי בשעת שיתאו המלך יפיך ר"ל הבעל ורגילים היו רז"ל לקרוא, בית אביה בי' נשא כלו' בית נשכח וסמך למנשה בנימין שנ' ומטה בנימן וגו' וטעם להיותו אצלם לפי שהוא כלול מאביו ומאמו כמש"כ. ודגל רביעי דגל דן שנאמר דגל מחנה דן צפונה לצבאותם ונתייחס הדגל לדן לפי שבא מב' מדות ממדת הדין וממדת הרחמים כמו שכתבתי והכתוב ייחד דן בדינו של תורה שנאמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל פי' כסידורו של עולם סמיך לו אשר שנאמר והחונים עליו מטה אשר וטעם להיותו סמוך לו לפי שנתפרשה לו מדת הדין ולא נתפרשה בו מדת הרחמים באמרו וגם שמע בקולי ובכלם לא נתפרשה מדת הדין אלא ברמז שרמז במקצתם כמו שישנה בו לפי' סמכו באשר כלומר ישר כחך. וסמיך לו נפתלי שנאמר מטה נפתלי וטעם להיות כך לפי שנקרא נפתלי ע"ש נפתולי אלהים נפתלתי שהוא לשון חבור לחבר את הכל יחד שבטי ישראל זהו הטעם. הנראה לי על דרך פשט מפני מה היו הדגלים כך. ויש באגדה טעם קרוב לזה אבל לא במקצת:

פרק כו

לדברי האומר תאומה נולדה עם כל שבט ושבט נמצא י"ג בנות וי"ב בנים בין כולם כ"ה אולי עליהם נאמר לאברהם כ"ה יהיה זרעך ויש לתמוה מדברי האומר כי בנותיו האמורות ביעקב נאמר בשביל שנולדו תאומות עם השבטים גם דברי האומר שהוא על כלותיו נשי בניו שאין אדם נמנע מלקרוא לכלתו בתו מה ראו לומר כן ולא אמר כי בנותיו נאמרו על נשיו והלא הכתוב קורא לאשתו של אדם בתו שנאמר ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת. ואמרו רבותינו עליהם השלום אל תקרי לבת אלא לבית. פירוש לאשה והכתוב קורא אותה בתו ואם כן יש לומר כי בנותיו האמור ביעקב הם נשיו שהן בלהה וזלפה וכשירד יעקב למצרים ירדו שתי נשיו בלהה וזלפה עמו אבל רחל ולאה מתו רחל מתה בדרך אפרת בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ולאה מתה אחר

שנתישב בארץ כנען על כן נקברה במערת המכפלה כמו שנאמר ושמה קברתי את לאה אבל בלהה וזלפה לא מצאנו שמתו קודם שירד יעקב למצרים ולא במצרים בחייו של יעקב כי אלו מתו בחייו מפני מה לא פירש מיתתן ולא מקום קבורתן אלא על כל פנים יש לנו לומר שלא מתו בחייו. ואם תאמר הרי הוא אומר בירידת מצרים מלבד נשי בני יעקב מכלל שאם היתה אחת מהן בחיים היה מפרש אותה הכתוב כמו שפירש ואמר מלבד נשי בני יעקב. יש להשיב שלא בא הכתוב הזה אלא להוציא התאומות שהם נשואות לשבטים מכלל ע' נפש שבאו לפי שלא הזכירם כשנולדו ולפי הפירוש הזה אין אנו צריכים לומר שמתו ונשאו כנעניות ולפי שלא בא הכתוב הזה כאן (אלא) להוציא התאומות מכלל ע' על כן הוזקק לומר מלבד נשי בני יעקב ועוד יש לומר כי סמך הכתוב על מה שאמר למעלה בנותיו ובנות בניו ובכלל בנותיו התאומות. ועוד שהרי כתיב והנה השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לי והוא נאמר על יעקב ועל בלהה ואחד עשר בניו נמצא שעל כל פנים מתו זלפה ובלהה ובנותיו האמורות ביעקב הוא נאמר על התאומות או על כלותיו. יש לך לתת טעם מפני מה לא פירש מיתתן ולא מקום קבורתן שהרי נשיו היו שבכל אחת מהן כתוב לאשה והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו אלא שבחיי רחל ולאה קורא אותן שפחות שנא' את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו לומר שלא היו עיקר נשיו אלא רחל ולאה ורחל יותר מלאה שנאמר בני רחל אשת יעקב כי בשבילה הלך יעקב אצל לבן ואם כן מפני מה לא נזכר לא מיתתן ולא קבורתן אלא שלא מתו בחייו של יעקב.

ענין אחר כי בנותיו זו דינה ודרך הכתוב לקרוא אחד במקום רבים שנא' ובני דן חושים ובני פלוא אליאב. וכן י"ל כי בנות בניו נאמר על שרח בת אשר ולא ביוכבד ביורדי מצרים במנין ע' אבל כלל יעקב עמהם והוא היה במנין ע' כמו שנאמ' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב כלו' יעקב ובניו הם בני ישראל הבאים מצרימה וז"ש בבראשית רבה אברהם נקרא ישראל שנאמר ומושב בני ישראל בארץ מצרים יצחק נקרא ישראל שנאמר אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו וכלל יעקב בכלל אחד עמהם וזהו שאמר הכתוב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. הגיד כי כשירדו היו ע' ועדיין לא נולדה יוכבד עד היותם במצרים בין החומות. על כן אני אומר כי יעקב היה בכלל ע' וזולתו היו ע' עם יוכבד ואין לנטות מדברי רבותינו ע"ה פי' בע' נפש יוצאי ירך יעקב הבא' מצרימה היתה יוכבד בכלל. אך נוכל לומר כי בשבעים נפש של ירידה ובל"ג של לאה היה יעקב בכלל ולא יוכבד. וכמדומה לי שכך היתה דעתו של החכם רבי יוסף קמחי שפי' כי היה בכלל ל"ג של לאה אלא שלא פי' טעמו ולא כתב מי הביאו

לומר כן נמצא עתה לפי דברינו שאין צריכין לתאומות נמצאו בני יעקב שנים עשר ועם דינה י"ג: